

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO
ODDELEK ZA PEDAGOGIKO IN ANDRAGOGIKO

DIPLOMSKO DELO

**SPORAZUMEVALNE DEJAVNOSTI SLEPIH IN
SLABOVIDNIH OTROK V ZAVODU ZA SLEPO IN
SLABOVIDNO MLADINO**

Študijski program:
(Slovenistika – D, Pedagogika – D)

Mentorica na Oddelku za slovenistiko:

doc. dr. Jerca Vogel

ANJA CIRNSKI

Mentorica na Oddelku za pedagogiko in andragogiko:

izr. prof. dr. Jana Kalin

LJUBLJANA, 2010

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem vsem, ki ste mi pomagali pri pisanju diplomske naloge, predvsem spoštovanima mentoricama, dr. Jani Kalin in dr. Jerci Vogel za strokovno svetovanje, potrpežljivost in spodbudo pri nastajanju diplomskega dela. Zahvaljujem se tudi učencem in dijakom Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana za sodelovanje v raziskavi in vso prijateljsko pomoč ter strokovnim delavcem Zavoda za nasvete. Zahvala gre tudi moji družini, staršem, bratu in teti, ki so me podpirali vsa leta študija. Nazadnje pa hvala tudi tebi, ki si verjel vame in me optimistično spodbujal.

POVZETEK

Diplomska naloga obsega področje sporazumevanja in sporazumevalnih dejavnosti v povezavi s slepoto in slabovidnostjo otrok v Zavodu za slepo in slabovidno mladino. Slepota in slabovidnost se definirata glede na odstotek ostanka vida. Tako sem slepoto in slabovidnost definirala na podlagi lestvice WHO in pedagoške definicije, ki jo je opredelila A. Perko. V Zavodu se šolajo in živijo otroci, ki imajo različne odstotke ostanka vida in zato potrebujejo različne prilagoditve in pripomočke, ki jim lajšajo izobraževanje in vsakdanje življenje. Za te otroke je izrednega pomena, da se naučijo pravilnega govorjenja in poslušanja ter da začnejo že v predšolskem obdobju s procesom opismenjevanja, ki je osnova za branje in pisanje. Kajti sporazumevanje jim pomeni dostop do znanja, ki je bistveno za enakovredno obravnavo. Pri sporazumevanju se soočajo s številnimi težavami, tako pri tvorjenju kot tudi sprejemanju sporočil, predvsem pa imajo velikokrat težave pri razumevanju. Z empirično raziskavo sem torej želela ugotoviti, kakšne težave imajo pri govorjenju, poslušanju, pisanju in branju slepi in slabovidni (glede na različno stopnjo slepote in slabovidnosti) ter opozoriti na pomen sporazumevanja.

Ključne besede: slepota, slabovidnost, sporazumevanje, sporazumevalne dejavnosti

SUMMARY

My thesis is comprised of the area of communication and communicative activities in association with blindness and visual inpairment of children in Zavod za slepo in slabovidno mladino. Blindness and visual inpairment are defined by the procentage of vision that a person is still able to use. So thats why I defined blindness with the WHO ladder and pedagogical definition, which was defined by A. Perko. The children, who live and learn in the Institute, have different percentages of residual vision, which means they all need different methods and devices to help them in their daily life and with their studies. For these children, it is crucial to learn proper speaking and listening, and to begin pre-school age in the process of literacy as a basis for reading and writing. For them, communication means access to knowledge, who is essential for equal treatment. When it comes to communication, they face lots of different problems, with receiving and giving information, but the biggest problem is understanding. With my empirical research I wanted to find out what problems they have with speaking, listening, reading and writting, considering of different stages of blindness and visual inpairment and also noted people on the meaning of communication.

Keywords: blindness, visual inpairment, communication, communicative activities

KAZALO VSEBINE

UVOD.....	1
TEORETIČNI DEL	3
1. POMEN VIDA.....	3
2. RAZVOJ VIDA	4
2.1 OPOZORILNI ZNAKI	5
3. OKVARE VIDA IN VZROKI ZANJE	6
3.1 VZROKI OKVAR VIDA	6
3.2 OKVARE VIDA.....	8
3.3 NAJPOGOSTEJŠE OKVARE VIDA IN BOLEZNI V ZAVODU ZA SLEPO IN SLABOVIDNO MLADINO	12
4. SLEPOTA IN SLABOVIDNOST	12
4.1 KATEGORIZACIJA SLEPOTE IN SLABOVIDNOSTI PO SVETOVNI ZDRAVSTVENI ORGANIZACIJI (WHO) – MEDICINSKA DEFINICIJA	13
4.2 PEDAGOŠKA DEFINICIJA	15
4.3 VZROKI ZA POJAV SLEPOTE IN SLABOVIDNOSTI.....	17
5. ZNAČILNOSTI SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROK	17
6. IZOBRAŽEVANJE SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROK	21
6.1 POGOJI IN PRILAGODITVE ZA IZOBRAŽEVANJE.....	23
7. SPORAZUMEVANJE.....	27
7.1 OPREDELITEV SPORAZUMEVANJA	27
7.2 BESEDNO IN NEBESEDNO SPORAZUMEVANJE	29
7.3 VLOGA SPORAZUMEVANJA (JEZIKA IN NJEGOVE RABE)	30
7.4 POSEBNOSTI SPORAZUMEVANJA PRI SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROCIH 31	
8. SPORAZUMEVALNE DEJAVNOSTI	33
8.1 USTNO SPORAZUMEVANJE	35
8.1.1 Poslušanje	35
Poslušanje opredeljujemo kot sprejemno jezikovno sporazumevalno dejavnost. Tako kot vsaki izmed štirih sporazumevalnih dejavnosti ji lahko pripišemo nekaj temeljnih značilnosti. In sicer, je	
8.1.1.1 Motnje pri poslušanju	37
8.1.2 Govorjenje	37
8.1.2.1 Vaje za spodbujanje govorenja	38

8.1.2.2 Govorne motnje.....	39
8.1.2.3 Terapija govornih motenj pri slepih in slabovidnih otrocih	41
8.2 PISNO SPORAZUMEVANJE	42
8.2.1 Opismenjevanje	42
8.2.2 Branje	45
8.2.2.1 Dejavniki branja	45
8.2.2.2 Razvijanje zmožnosti branja v Zavodu	46
8.2.3 Pisanje	46
8.2.3.1 Brajica.....	47
8.2.3.2 Bralno-napisovalne motnje pri slepih in slabovidnih otrocih.....	49
8.2.3.2.1 Vzroki za nastanek bralno-napisovalnih motenj	52
9. RAZVOJ GOVORA PRI SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROCIH	52
10. PRIPOMOČKI ZA SLEPE IN SLABOVIDNE	58
11. ZAVOD ZA SLEPO IN SLABOVIDNO MLADINO (ZZSM).....	67
11.1 ZGODOVINA	68
11.2 DEJAVNOSTI ZAVODA.....	69
11.3 PRAKSA	70
11.3.1 Vrtec.....	70
11.3.2 Osnovna šola.....	71
11.3.3 Srednja šola.....	71
11.4 SPECIALNA ZNANJA –SPECIALNOPEDAGOŠKE REHABILITACIJSKE DEJAVNOSTI ZA SLEPE IN SLABOVIDNE.....	72
12. NEKAJ NASVETOV ZA USTREZNO RAVNANJE S SLEPO IN SLABOVIDNO OSEBO.....	73
EMPIRIČNI DEL.....	75
13. OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA	75
14. RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	75
15. RAZISKOVALNE HIPOTEZE	76
16. METODOLOGIJA.....	77
16.1 OSNOVNA RAZISKOVALNA METODA	77
16.2 OPIS POPULACIJE, ZAJETE V RAZISKAVO	78
16.3 POSTOPEK ZBIRANJA PODATKOV	78
16.4 OPIS MERSKIH INSTRUMENTOV	78
16.5 POSTOPEK OBDELAVE PODATKOV	79

17. REZULTATI IN INTERPRETACIJA	79
17.1 HIPOTEZA 1.....	79
17.3 HIPOTEZA 3.....	81
17.4 HIPOTEZA 4.....	83
17.5 HIPOTEZA 5.....	83
17.6 HIPOTEZA 6.....	85
17.7 HIPOTEZA 7.....	86
17.8 HIPOTEZA 8.....	88
17.9 HIPOTEZA 9.....	89
17.10 HIPOTEZA 10.....	91
17.11 HIPOTEZA 11.....	93
17.12 HIPOTEZA 12.....	94
17.13 HIPOTEZA 13.....	94
17.14 HIPOTEZA 14.....	96
18. SKLEP	97
19. LITERATURA IN VIRI.....	100
19.1 LITERATURA	100
19.2 VIRI	104
PRILOGE	105

KAZALO SLIK

Slika 1: Kratkovidni vidijo tako.	8
Slika 2: Tako vidijo osebe pri izpadu centralnega vidnega polja.....	10
Slika 3: Tako vidijo osebe pri zmanjšanem perifernem vidnem polju.	10
Slika 4: Vid pri sivi mreni.....	11
Slika 5: Vid pri zeleni mreni.	11
Slika 6: Semenska škatla.....	43
Slika 7: Mala brajeva stavnica	48
Slika 8: Velika brajeva stavnica	43
Slika 9: Pripomoček za učenje črk (črka C)	49
Slika 10: Pripomoček za učenje črk (črka R).....	44
Slika 11: Abecednik (avtorica Cvetka Rožanc)	44
Slika 12: Pripomoček za učenje brajice 1.....	49

Slika 13: Pripomoček za učenje brajice 2	44
Slika 14: Slovenska brajeva abeceda.....	48
Slika 15: Osnovna brajeva celica	48
Slika 16: Brajev pisalni stroj Perkins.....	66
Slika 17: Brajev pisalni stroj EuroType.....	59
Slika 18: Pozitivna folija.....	66
Slika 19: Odtis svinčnika na pozitivni foliji	59
Slika 20: Brajeva vrstica	60
Slika 21: Zvočna knjiga (prva stran).....	68
Slika 22: Zvočna knjiga (druga stran)	61
Slika 23: Učbenik za slovenščino na zgoščenki.....	61
Slika 24: Optakon.....	62
Slika 25: Elektronsko povečalo.....	70
Slika 26: Povečano besedilo	62
Slika 27: Starejše elektronsko povečalo	63
Slika 28: Teleskopska očala.....	64
Slika 29: Lupa z osvetlitvijo.....	72
Slika 30: Navadna lupa.....	64
Slika 31: Stojalo	65
Slika 32: Tipna knjiga.....	66
Slika 33: Človek ne jezi se.....	75
Slika 34: Domine.....	67
Slika 35: Igra Tri	67
Slika 36: Šolsko glasilo	70

KAZALO SHEM

Shema 1: Odnos med sporazumevalnimi (komunikacijskimi) dejavnostmi	34
--	----

KAZALO PREGLEDNIC

Tabela 1: Katere sporazumevalne dejavnosti imajo najraje popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida?	79
Tabela 2: Katere sporazumevalne dejavnosti imajo najraje popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida?	80

Tabela 3: Katero pisavo uporabljajo pri branju slepi učenci?	81
Tabela 4: Katero pisavo uporabljajo pri pisanju slepi učenci?	82
Tabela 5: Katero pisavo uporabljajo pri branju slabovidni učenci?	83
Tabela 6: Koliko časa berejo slepi in slabovidni med tednom?	84
Tabela 7: Kaj berejo slepi?	86
Tabela 8: Kaj berejo slabovidni?	87
Tabela 9: Ali slepi in slabovidni pri branju doživljajo kakšne težave?	88
Tabela 10: Kako pogosto pišejo slepi in slabovidni?	90
Tabela 11: Ali imajo slepi in slabovidni učenci težave pri pisanju?	91
Tabela 12: Ali imajo težave pri poslušanju?	93
Tabela 13: Ali imajo težave pri govorjenju?	94
Tabela 14: Kaj najraje poslušajo?	95
Tabela 15: Pri kateri sporazumevalni dejavnosti imajo slepi in slabovidni največ težav?.....	96

KAZALO GRAFOV

Graf 1: Ali imajo slepi raje branje ali poslušanje?	80
Graf 2: Katero pisavo najpogosteje uporabljajo slepi pri branju in pisanju?	82
Graf 3: Koliko časa berejo slepi in slabovidni med tednom?	85
Graf 4: Vrste težav pri branju	88
Graf 5: Kaj najraje pišejo?	91
Graf 6: Vrste težav pri pisanju	92

UVOD

*»Ne vidiš vsega, če ne vidiš, kar vidijo slepi,
Ne slišiš vsega, če ne slišiš, kar slišijo gluhi,
Ne poveš vsega, če ne poveš, kar povedo nemi.«*

(Tone Kuntner)

Nekega dne se mi je med obiskom v Zavodu za slepo in slabovidno mladino (v nadaljevanju Zavod), kjer sem prostovoljka, utrnila misel, da bi napisala diplomsko delo na temo slepih in slabovidnih. Ta tema me je že od nekdaj zanimala, leta 2009 pa je bila tudi 200. obletnica rojstva Louisa Brailla. Namen diplomskega dela je predstaviti delček življenja slepih in slabovidnih otrok v Zavodu, večji poudarek pa je na sporazumevalnih dejavnostih, kajti sporazumevanje je tudi za slepe bistvenega pomena. Kljub okvari vida morajo ti otroci znati brati, pisati, poslušati in govoriti.

Naj za začetek opredelim otroke s posebnimi potrebami. Po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št.54/2000) so otroci s posebnimi potrebami otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja ter otroci z motnjami vedenja in osebnosti, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja. S tem zakonom se ureja usmerjanje otrok, mladoletnikov in mlajših polnoletnih oseb s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami ter določajo načini in oblike izvajanja vzgoje in izobraževanja.

Popolna slepota pomeni temo. Vendar pa slepi »vidijo« poglede, polne zaničevanja ali pretiranega usmiljenja. Slep otrok ne želi usmiljenja, noče se nam smiliti, temveč hoče, da se z njim pogovarjamo in ga obravnavamo enako kot otroka, ki vidi. Enako je s slabovidnimi. Tudi oni želijo biti enakopravni. Upam, da bo tudi moja diplomska naloga prispevala delček v mozaik sprejemanja slepih in slabovidnih otrok.

Diplomsko delo je sestavljeno iz teoretičnega in empiričnega dela. V teoretičnem delu bom predstavila, kako pomemben je vid v našem življenju, kako se razvija skozi različna obdobja in katere okvare in bolezni ga lahko prizadenejo. Opredelila bom tudi pojma slepota in

slabovidnost ter vzroke za okvare. Da lahko delamo s slepimi in slabovidnimi, moramo poznati specifične značilnosti takih otrok. Ker je za slepega in slabovidnega otroka pomembno tudi izobraževanje, bom opisala posebnosti in prilagoditve izobraževanja. Teoretično bom predstavila pojma sporazumevanje in sporazumevalne dejavnosti ter vsako izmed njih podrobneje opisala. Poskusila bom poiskati tudi motnje posamezne sporazumevalne dejavnosti in vzroke zanje. V zadnjem delu bom v sliki in besedi predstavila pripomočke, ki jih v vsakodnevnem življenju potrebujejo in uporabljajo slepi in slabovidni. Na koncu bom predstavila tudi Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.

V empiričnem delu bom predstavila rezultate svoje raziskave, ki sem jo naredila med otroki v Zavodu. V raziskavo so bili vključeni učenci in dijaki Zavoda. Namen raziskave je bil ugotoviti, katere sporazumevalne dejavnosti najbolj ugajajo slepim in slabovidnim otrokom, ali in kakšne težave se pojavljajo pri pisanju, branju, govorjenju in poslušanju, kaj najraje berejo, o čem radi govorijo, kakšno glasbo poslušajo. Z raziskavo sem želela podkrepiti teoretični del in na praktični ravni pokazati, da so slepi in slabovidni otroci, kljub okvari vida, le otroci in da radi počnejo enake stvari kot videči.

TEORETIČNI DEL

1. POMEN VIDA

Oko predstavlja za naše telo »okno v svet«. Glede hitrosti in natančnosti percepcije posamezne informacije, imajo oči primarno funkcijo med čutili. Vidna informacija predstavlja 90 % informacije, ki pride v skorjo velikih možganov prek vseh človeških čutilnih organov. S pomočjo vida se prepoznavajo vse osnovne oznake, ki predstavljajo materialni svet (oblika, barva, velikost, oddaljenost ...). Funkcija očesa je podobna tisti, ki jo ima fotografska kamera. Oko sprejema svetlobo, zaznava predmete in pojave ter pošilja informacije možganom v obdelavo (Zemcova 1975, str. 10).

Vid je zelo pomemben za razvoj posameznika na različnih področjih (Zovko 1995):

- a) Na perceptivnem področju vid daje natančne in kontinuirane informacije o predmetih in pojavih, ki jih posameznik opazuje. Pomaga mu pri določanju lokacije predmeta, izvora zvoka ali šuma. Vloga vida je zelo pomembna pri neposrednem dojetju stvarnosti in pridobivanju izkušenj o njej.
- b) Vid je zelo pomemben za pojmovni razvoj posameznika – pri osebah z okvaro vida razvoj pojmov poteka počasneje kot pri videčih ljudeh. Omogoča identifikacijo predmeta, dogodka in ljudi.
- c) Vloga vida je še posebej močno izražena pri zaznavanju in organizaciji prostora, njegove strukture in obvladovanju prostorskih odnosov. (Otroku, ki leži v vozičku, vid omogoča, da spozna svet tudi širše, zunaj vozička. Slep ali slaboviden otrok pa je v dojetju okolice omejen, zato se tudi njegove predstave kvalitativno razlikujejo od predstav otroka, ki vidi.)
- č) Slep od rojstva in tisti, ki oslepijo v začetnem razvojnem obdobju, zaostajajo v gibalnem razvoju in ne osvojijo posameznih gibalnih spretnosti tako hitro kot njihovi videči sovrstniki. To je posledica odsotnosti vidne imitacije in vizualne motorične koordinacije.
- d) Vid močno olajša tudi številne socialne interakcije. Slep otrok se prične smejati v istem razvojnem obdobju kot videč otrok. Če otrok vidi nasmeh, ga tudi vrne. Pri slepih otrocih pa te podkrepitve ni, zato se lahko kasneje preneha smejati. Odsotnost vidne funkcije lahko povzroči spremembe v obnašanju do okolice. Vid ima ključno vlogo v razvoju emocionalnih in socialnih interakcij med otrokom in starši ter med otrokom in širšim socialnim okoljem.
- e) V življenju vsakega posameznika je zelo pomembna tudi komunikacija. Velik del neverbalne komunikacije temelji prav na vidu. Neverbalno se lahko sporazumevamo z mimiko, gestikulacijo, držo telesa in podobno, kar pa je slepim in slabovidnim nevidno, zato

se moramo pri komunikaciji s slepim ali slabovidnim potruditi in govoriti razločno (če nas npr. slep otrok kaj vpraša, ni dovolj, da pokimamo, moramo tudi reči razločen da).

f) Vid ima pomembno vlogo v socialnem obnašanju. Z njegovo pomočjo posameznik lažje navezuje socialne stike, saj je pri tem zelo pomemben tudi očesni stik, ki ga pri slepem ni.

g) V zgodnjem otroštvu se razvija emocionalna in socialna navezanost na posameznika, kar otroku daje občutek varnosti. Slepa oseba nima stalnih informacij o prisotnosti in odsotnosti oseb, ki so zanjo pomembne, kar zmanjšuje njen občutek varnosti.

h) Vid olajša razvoj celega niza osnovnih socialnih veščin, kot so: hranjenje, oblačenje, slačenje, osebna higiena, vsakodnevna opravila in delovne spretnosti.

Nikakor ne moremo spregledati dejstva, da je vid izredno pomembno čutilo, ki nam marsikaj olajša. Vid igra veliko vlogo pri navezovanju stikov, torej na socialnem področju, pri organizaciji našega življenja, celo pri najenostavnejših opravkih, ki se nam včasih zdijo nemogoči. Videča oseba si zelo težko predstavlja, kaj pomeni biti slep. Vendar pa se znajo slepi in slabovidni kljub okvari vida dobro organizirati in ob druženju z njimi sem večkrat dobila občutek, kot da na pomanjkanje vida ne gledajo kot na neki deficit. Večina otrok, vsaj teh v Zavodu, je slepoto ali slabovidnost sprejela in so dejavni tako na športnem kot na umetniškem in socialnem področju.

2. RAZVOJ VIDA

Za normalen razvoj vida pri otroku sta poleg anatomskih in fizioloških faktorjev pri dozorevanju očesa in vidne poti pomembna tudi pravilen razvoj in dozorevanje centralnega živčnega sistema. Oko in možgani so že dobro razviti pri šesttedenskem zarodku, zato so že prve dni po oploditvi za pravilen razvoj teh občutljivih struktur lahko usodni razni škodljivi dejavniki, kot so npr. alkohol, droge (Pušnik 1999, str. 8) ...

Ob rojstvu predstavlja velikost očesa že 70 % velikosti odraslega zrkla. Posebej dobro so ob rojstvu razviti sprednji in optični deli očesa, torej roženica, leča in šarenica, nekaj mesecev po rojstvu začne dozorevati in se diferencirati tudi mrežnica, ostala vidna pot in centralno živčne sistemske povezave pa se razvijajo dlje časa (prav tam, str. 8).

Otrok vidi že pred rojstvom. Že v materinem trebuhu se odziva na močno svetlobo, vendar je vid v maternici še neizostren, otrok loči le med svetlobo in temo. Takoj ko se rodi, začne svet

osvajati z vidom in to zelo hitro. Vsak dan vidi nekoliko bolje. Ob rojstvu so oči že skoraj povsem zrele, le delujejo še ne popolnoma. Videti se naučijo šele s pomočjo vidnih dražljajev, ki prihajajo vanje. Ti povzročajo nastajanje in širjenje povezav med celicami mrežnice (te zaznavajo svetlobo) in živčnimi vlakni. Dogajanje poteka po načelu poskusa in napake. Ko pride dražljaj, celice pretehtajo, ali ga lahko uporabijo. Nato shranijo dobljeno informacijo in se med seboj povežejo. Tako nenehno nastajajo nove povezave, ki te signale prenašajo v možgane. Nekatere se izkažejo za napačne in se kmalu prekinejo, oblikujejo pa se nove (prav tam, str. 8).

Tako otrokove vidne sposobnosti nenehno napredujejo. V prvih tednih po rojstvu loči svetlo in temno ter zaznava obrise, vendar najraje gleda človeške obraze. Pri treh tednih se poskuša izogniti predmetom, ki se približujejo njegovi glavi. Pri štirih tednih ima rad zapletene vzorce, mesec dni kasneje pa začne ločiti rdečo in belo barvo. Materin obraz prepozna in loči od drugih. Pri dveh mesecih se odzove na nasmeh staršev. Z zanimanjem se obrača za pisanimi igračkami. Pri štirih mesecih loči rdečo, modro, zeleno in rumeno barvo (ne poimensko) in seže za predmetom. Pri petih mesecih starši ne morejo več neopazno oditi iz prostora. Pri šestih mesecih ima večina otrok zmožnost vida popolnoma razvito in vidijo tudi prostorsko, kar je pogoj, da lahko prijemajo predmete. Otrok je sposoben z obema očesoma gledati istočasno. Pri enem letu kaže na zeleni predmet in čečka, pri dveh letih je vidna funkcija razvita in popolna za mentalni razvoj otroka, ko so vse strukture na ravni celic dozorele. Otrok slike, ki so mu razumljive, tudi pokaže (prav tam, str. 9).

Pri šestih mesecih je večji del razvoja na vidnem področju končan in tedaj je treba odkriti vse težje motnje vida. Čim prej jih odkrijemo in zdravimo, toliko verjetneje je, da bodo izginile brez posledic. V prvih mesecih se namreč v zvezi z vidom dogaja toliko kot nikoli kasneje (prav tam, str. 9).

2.1 OPOZORILNI ZNAKI

Diagnostične možnosti pri otroških motnjah vida so danes izvrstne, vendar ostaja poglavitna odgovornost za zgodnje oziroma pravočasno odkrivanje motenj pri starših.

Posebej ogrožene otroke bi moral že v prvih štirih tednih pregledati okulist. Zlasti velike so možnosti za pojav motenj pri otrocih:

- katerih starši so že pred štiridesetim letom nosili močna očala;
- pri katerih se v družini pojavlja škiljenje;
- pri katerih ima kdo od družinskih članov katarakto ali glavkom;
- pri katerih je očesna reža majhna ali zožena, zaradi česar prihaja v oko premalo svetlobnih dražljajev (Pušnik 1999, str. 11).

Najkasneje, vsaj po prvem rojstnem dnevu, pa bi po mnenju Pušnikove (prav tam, str. 11) moral okulist pregledati otroka, ki škili, ima pogosto vnete ali rdeče oči, če otrok toži, da ga pečejo ali bolijo oči. Opozorilni znak, ki zahteva pregled strokovnjaka, so tudi stalni glavoboli. Kadar otrok želi npr. pogledati igračo in si jo z rokami približa na nekaj centimetrov pred očmi, to lahko kaže daljnovidnost, medtem ko pripiranje vek opozarja na kratkovidnost. Otrok pripira veke, da bi izostril vid.

Otroka je potrebno dobro opazovati, če želimo zaslediti določena odstopanja od normalnega razvoja. Tudi kadar pri otroku zaznamo določen znak, ki lahko kaže na pomanjkanje vida, se ne smemo prestrašiti. Otroka odpeljemo k strokovnjaku, ki bo po temeljitnem pregledu podal diagnozo. Pomembno je, da upoštevamo strokovnjakova navodila in da otroku razložimo, kaj se dogaja. Diagnozo, ne glede na to, kakšna je, moramo sprejeti in otroku stati ob strani.

3. OKVARE VIDA IN VZROKI ZANJE

3.1 VZROKI OKVAR VIDA

Okvaro vida izražamo z ostankom ostrine vida in ostankom širine vidnega polja. Vzroki za okvaro vida so lahko zelo različni, gre lahko za dedno pogojene okvare vida, bolezni ali poškodbe očesa. Nekatere motnje nastanejo v času nosečnosti, nekatere v času poroda, mnoge pa v prvih letih življenja ali kot posledica bolezni, poškodbe oziroma nesreče. V otroški in mladostni dobi so najpogostejši vzrok okvare vida razvojne anomalije (Perko 1996, str. 85).

Najpogostejši vzroki poslabšanja vida pri otrocih so:

- otroški glavkom in prirojene malformacije očesa,
- prirojena katarakta (siva mrena),
- razne travme (mehanične, kemijske, termične),
- perinatalne in postnatalne motnje,
- splošne infekcije, ki se lokalizirajo tudi na očesu,

- tumorji očesa in
- bolezen mrežnice (retinopatija) nedonošenčkov (prav tam, str. 85).

Najpogostejši vzroki poslabšanja vida pri odraslih so:

- travme,
- miopija,
- odstop mrežnice,
- diabetes,
- katarakta,
- glavkom,
- retinitis pigmentosa,
- tumorji in
- degenerativne bolezni očesa (prav tam, str. 85).

S starostjo narašča število oslepelih, zlasti po 65. letu. Najpogostejši vzroki poslabšanja vida pri starejših so:

- glavkom,
- diabetes in kardiovaskularne bolezni,
- odstop mrežnice,
- katarakta (siva mrena),
- tumorji in
- degenerativne bolezni očesa (prav tam, str. 86).

Kdaj in ali se nam bo vid poslabšal, je odvisno od številnih dejavnikov. Dandanes ima očala ali leče skorajda vsak odrasel, velika večina mladostnikov, pa tudi že otroci v vrtcu. Poleg zgoraj naštetih vzrokov okvar vida, bi sama dodala še elektroniko. Že pet- ali šestletniki popoldneve preživljajo pred računalniki, televizijo pa gledajo že enoletniki. Ta «elektronski» način življenja je vsekakor pomemben dejavnik za okvare vida (s tem ne mislim na najhujše oblike okvar, temveč na to, da ima velika večina povečano dioptrijo). Slepi od rojstva ali tisti, ki kasneje zaradi kakršnikoli razlogov izgubijo vid, vedo, kaj pomeni živeti v temi. Vsi, ki dobro vidijo (vidimo) pa bi se morali zavedati pomembnosti vida in za svoje oči dobro skrbeti.

3.2 OKVARE VIDA

Okvara vida lahko vpliva na vsakdanje aktivnosti posameznika. Zaradi nje so lahko prizadete različne funkcije, kot so ostrina vida in vidno polje, pa tudi druge, na primer zaznava kontrasta in barv, prilagodljivost različnim nivojem svetlosti ali izločevanje dvojnega vida.

Najpogostejše okvare vida so:

Kratkovidnost (miopija)

Pri kratkovidnosti je oko predolgo, zato so slike oddaljenih predmetov zbrane pred mrežnico in nejasne. Bližnji predmeti so seveda ostro vidni. Kratkovidnost, ki se pojavi že pri majhnemu otroku, se do pubertete še poslabša. Karakteristična rast dioptrije kratkovidnosti je prisotna predvsem v obdobju rasti in razvoja. V zrelih letih imamo po navadi obdobje stabilizacije in potem se dioptrija znižuje. Od blizu kratkovidni navadno vidijo dobro tudi brez očal, ker kratkovidne oči za to ne potrebujejo prilagajanja. Kratkovidnost korigiramo z razpršilnimi ali konkavnimi lečami (Murn 2002, str. 37)

Slika 1: Kratkovidni vidijo tako.

Vir: Cirnski 2010

Daljnovidnost (hipermetropija)

Pri daljnovidnosti je oko prekratko, zato se slike predmetov zbirajo za mrežnico in se tako zdijo slike, ki jih sprejemajo možgani, zamegljene. Slike bližnjih predmetov so celo bolj zabrisane in zato je gledanje na blizu pogosto močno oteženo. Daljnovidnost se lahko v otroštvu pojavlja v kombinaciji s škiljenjem in slabovidnostjo. Ponavadi je daljnovidnost, kakor tudi kratkovidnost, dedna. Dojenčki ter majhni otroci so normalno daljnovidni. Ko oko

raste se tudi daljnovidnost zmanjšuje. Daljnovidnost običajno odkrijemo, ko se otrok pritožuje zaradi utrujenosti oči. Ljudje z zmerno ali hujšo daljnovidnostjo imajo stalno zamegljen vid in vedno naprezajo oči. Daljnovidnost popravljamo z zbiralnimi ali konveksnimi lečami (prav tam, str. 37)

Astigmatizem

Pri astigmatizmu je roženica nepravilno ukrivljena. Astigmatizem je lahko prisoten tudi v kombinaciji s kratkovidnostjo ali z daljnovidnostjo. Ponavadi je prisoten od rojstva in se s časom ne slabša (prav tam, str. 37)

Škiljenje (strabizem)

Škilavost pomeni patološki odklon enega očesa glede na drugo oko. To je napaka, pri kateri vsako oko gleda v drugo smer. Strabizem ima lahko zelo negativne posledice ter slabo vpliva predvsem na otrokovo samozavest (prav tam, str. 37).

Albinizem

To je prirojena okvara vida, pri kateri je oko brez pigmenta. Oseba s to motnjo se neugodno odziva na svetlobo, ker ji povzroča bleščanje in bolečino v očeh (prav tam, str. 37)

Afakija

Oko je brez očesne leče, kar je običajno posledica operativne odstranitve (prav tam, str. 37).

Barvna slepota (daltonizem)

Je delno ali popolno pomanjkanje ene ali več na svetlobo občutljivih snovi v čepkih na mrežnici. Oseba ni sposobna razlikovati med nekaterimi barvami, najpogosteje med rdečo in zeleno (prav tam, str. 37).

Nistagmus

Gre za trzanje očesnih zrkel, ki se odraža kot nehoteno, hitro ponavljajoče se gibanje oči v vodoravni, navpični ali krožni smeri. Oseba, ki ima takšno okvaro vida, težko osredotoči pogled in pri pisanju ter branju potrebuje veliko časa in umiritev (prav tam, str. 37).

Zoženo vidno polje

Je zmanjšanje ali izpad določenega vidnega prostora, ki ga oko naenkrat zajame. Ob zmanjšanju perifernega vidnega polja ima oseba težave pri gibanju, ob izpadu centralnega vidnega polja pa je oteženo pisanje in branje (prav tam, str. 37).

Slika 2: Tako vidijo osebe pri izpadu centralnega vidnega polja.

Vir: Cirnski 2010

Slika 3: Tako vidijo osebe pri zmanjšanem perifernem vidnem polju.

Vir: Cirnski 2010

Ostale okvare vida so: starovidnost (presbiopija), leno oko (ambliopija), globinski vid (stereopsis), izguba perigerne ali centralnega vida, slabovidnost in popolna slepota (amaurosis).

Nekatere očesne bolezni:

Siva mrena (katarakta)

Gre za skaljeno očesno lečo, zaradi česar je zamegljen vid. Oseba ima težave s prepoznavanjem predmetov, branjem in pisanjem. Poznamo vrsto dejavnikov, ki prispevajo k razvoju sive mreže, najpomembnejši vpliv pa ima zagotovo dedna predispozicija. Tako na splošno velja, da imajo tisti, katerih starši so imeli sivo mrežo, veliko večje možnosti, da se bo siva mreža razvila tudi pri njih. Glavna težava, ki jo imajo pacienti s sivo mrežo, je meglen vid. Edino do sedaj znano učinkovito zdravljenje je kirurško z operacijo (Murn 2002, str. 37).

Slika 4: Vid pri sivi mreži.

Vir: Cirnski 2010

Zelena mreža (glavkom)

Gre za povečan očesni pritisk zaradi nabiranja očesne tekočine v zrklu. Povzroča hude bolečine in pogosto vodi v slepoto (prav tam, str. 37).

Slika 5: Vid pri zeleni mreži.

Vir: Cirnski 2010

Odstop mrežnice

Mrežnica se loči od spodaj ležeče žilnice in povzroči motnje vida na prizadetem očesu, lahko tudi slepoto. Ko se odstop mrežnice začne, bolnik opazi izgubo predela zunanjega vidnega polja na prizadetem očesu. To se pogosto pokaže kot črna zavesa, povlečena čez oko (prav tam, str. 37).

K boleznim očesa sodita tudi diabetična retinopatija in degeneracija rumene pege (makularna degeneracija).

Bolezni vidnih delov očesa so pobešanje zgornje veke, ječmen (okužba mešička), suho oko in solzeče oko (Gostiša 1999, str. 15).

Bolezni očesnega ozadja in očesne votline so tumorji, vnetje žilnice in vnetje vidnega živca (prav tam, str. 15).

Naše oko je sestavljen organ, zgrajen je iz različnih delov, in prav vsak del se lahko poškoduje. Oko se lahko poškoduje z udarcem, opeklinami, kemikalijami ali tujki. Prav tako lahko tudi okvare vida in bolezni očesa pripišemo različnim vzrokom. Tako bolezni kot okvare človeka močno prizadenejo in v veliki meri spremenijo njegovo življenje.

3.3 NAJPOGOSTEJŠE OKVARE VIDA IN BOLEZNI V ZAVODU ZA SLEPO IN SLABOVIDNO MLADINO

V Zavodu za slepo in slabovidno mladino (ZSSM) se najpogosteje pojavljajo naslednje okvare vida in bolezni očesa: katarakta, glavkom, albinizem, afakia (stanje po odstranitvi očesne leče), strabizem, nistagmus (tresenje očesnih zrkel), atrofija vidnega živca in vnetje posameznih očesnih struktur (Perko 1996, str. 85).

4. SLEPOTA IN SLABOVIDNOST

Težko je definirati slepoto in slabovidnost, saj na različne definicije vplivajo zgodovinski, ekonomski in socialni dejavniki. Slepoto in slabovidnost lahko definiramo z različnih področij: medicinsko, oftalmološko, pedagoško, psihološko in socialno. 10 % ostanka vida (ali 90 % izgube vida) – upoštevan je vid na boljšem očesu s korekcijo (očala) – je trenutno pri nas veljavna meja med slabovidnostjo in slepoto.

Do sedemdesetih let prejšnjega stoletja so bili vsi ljudje z okvarami vida označeni kot slepi. Vsi so se morali učiti brati Braillovo pisavo (poslovenjeno Brajeva pisava ali brajica), čeprav

jih je veliko bralo brajico s pomočjo vida. Z uvajanjem optičnih in elektronskih pripomočkov se je začelo ločevati med slepimi in slabovidnimi, saj so slabovidni lahko uporabljali za branje ostanke vida (Krivic 2008, str. 31).

Ocenjuje se, da je v svetu 500 milijonov invalidnih oseb vseh vrst, od teh je 10 % slepih (42 do 50 milijonov). O deležu ene in druge skupine z okvaro vida obstajajo v različnih študijah po svetu različne ocene. Danes je splošna ocena o pojavnosti slepote v državah z razvito zdravstveno službo 1–1,5 %. Po oceni pa je slabovidnih desetkrat več (Perko 1996, str. 85). V Sloveniji je bilo leta 2009 3943 ljudi registriranih kot slepih, od tega jih je 2296 popolnoma slepih. 2 otroka, mlajša od 15 let, sta bila vizualno oslABLJENA, 15 pa jih je bilo popolnoma slepih (Kermauner 2009b, str. 190).

Raziskave so pokazale, da se skoraj 90 % slepote pojavlja v deželah v razvoju in da bi s primernimi ukrepi (zdravljenje in preventiva) lahko kar tri četrtine primerov slepote preprečili. Zato je WHO leta 1995 sproži akcijo VISION 2020 – The Right To Sight (VID 2020 – Pravica vedeti). Sestavini te akcije sta ozaveščanje javnosti o slepoti in slabovidnosti ter priprava načrta za preprečevanje slepote v primerih, kjer se jo da preprečiti (Krivic 2008, str. 9).

4.1 KATEGORIZACIJA SLEPOTE IN SLABOVIDNOSTI PO SVETOVNI ZDRAVSTVENI ORGANIZACIJI (WHO) – MEDICINSKA DEFINICIJA

Okvare vida se izraža z ostankom ostrine vida in ostankom širine vidnega polja. Klasifikacija vida po novi slovenski definiciji slepote in slabovidnosti, ki jo je Ministrstvo za zdravstvo potrdilo oktobra 1998, postavlja zgornjo mejo slabovidnosti pri 30 % ostanka vida, zgornjo mejo slepote pri vidu manj kot 5 % ostanka vida, znotraj teh dveh kategorij pa postavlja pet stopenj okvare vida (Perko 1996, str. 87). Slabovidnost/slepota je kvantitativna vrednost ostrine vida s korekcijo na boljšem očesu (Gostiša 1999, str. 17).

Slabovidnost se deli v dve kategoriji (Murn 2002, str. 12, str. 18):

- 1. kategorija: osebe, ki imajo na boljšem očesu s korekcijo ali brez korekcije od 10 do 30 % ostanka vida;
- 2. kategorija: osebe, ki imajo na boljšem očesu s korekcijo ali brez korekcije od

5 do 10 % ostanka vida.

Slabovidna je tudi oseba, ki ima na boljšem očesu zoženo vidno polje okrog fiksacijske točke od 20 do 5 stopinj, ne glede na ostanek ostrine vida.

Slepota se deli v tri kategorije (prav tam, str. 12):

- 1. kategorija: osebe, ki imajo na boljšem očesu s korekcijo ali brez korekcije od 2 do 5 % ostanka vida;
- 2. kategorija: osebe, ki imajo na boljšem očesu s korekcijo ali brez korekcije do 2 % preostalega vida do zaznavanja svetlobe;
- 3. kategorija: popolno slepota (amaurosis) ali 0 % ostanka vida.

Slepa je tudi oseba, ki ima na boljšem očesu zoženo vidno polje okrog fiksacijske točke 5 stopinj in manj, ne glede na ostanek ostrine vida.

Kriteriji za ocenjevanje slepote in slabovidnosti so v Sloveniji določeni z Definicijo slepote in slabovidnosti in so praktično enaki kriterijem WHO (Krivic 2008, str. 7).

Poleg medicinske definicije pa je potrebno poznati tudi diagnozo, saj le tako lahko pristopimo k obravnavi in delu s slepim ali slabovidnim otrokom. Zelo pomembno je, da vemo, kateri del očesa ali vidnega živca je okvarjen, da lahko ustrezno prilagajamo delo z otrokom. Potrebno je poznati osnovno zgradbo očesa in funkcije posameznih delov. Če vemo, na katerem delu je prisotna motnja, bomo lahko poiskali ustrezne prilagoditve in metode dela (Zbornik 1999, str. 53).

Večkrat zamenjujemo ostanke ostrine vida z uspešnostjo uporabe vida. Nekateri slabovidni z višjo stopnjo izgube vida uspešneje uporabljajo svoj vid kot tisti, ki imajo večji ostanek (Perko 1996, str. 86).

Pri otrocih, ki imajo ostanek vida, je le tega treba uriti z vajami vida in stalno uporabo. Nekateri učenci, ki imajo majhen odstotek preostanka vida, ga znajo funkcionalno izkoriščati, tisti z večjim odstotkom ostanka vida pa ga včasih ne uporabljajo učinkovito.

4.2 PEDAGOŠKA DEFINICIJA

Medicinska definicija ne pove, kako učenec uporablja svoj vid in na kakšen način mu je potrebno prilagoditi pouk. Ravno zato je nastala pedagoška definicija, ki definira slepoto in slabovidnost ter zraven dodaja tudi prilagoditve. V pedagoškem pogledu so, kot navaja Gostiša (1999, str. 19), slepi tisti, ki ne morejo uporabljati običajne pisave za branje in pisanje, slabovidni pa tisti, ki v procesu izobraževanja običajno pisavo lahko uporabljajo. Vsi ti učenci potrebujejo specifične prilagoditve.

V Sloveniji je za slepe in slabovidne na ravni vizualnega funkcioniranja 5 kategorij definirala A. Perko (1996, str. 86–87), ki je opredelila ustrezne metode dela ter prilagojene didaktične pripomočke in učna sredstva za vsako kategorijo posebej, in sicer:

a) Slabovidnost (30 %–10 % vida):

- ob ustreznih pogojih sprejemajo otroci informacije po vidni poti,
- vključujejo se lahko v razrede rednih osnovnih šol, če so zagotovljene ustrezne prilagoditve in otroci nimajo drugih razvojnih motenj.

b) Težka slabovidnost (9,9 %–5 % vida):

- pretežni del učenja poteka po vidni poti,
- metoda dela za slabovidne,
- poseben pristop za razvijanje vizualnih funkcij,
- prilagojene metode dela,
- prilagojeni pripomočki, učbeniki, didaktična sredstva (poudarek je na uporabi preostalih čutil),
- potrebujejo ustrezen pristop za razvijanje vizualnih funkcij,
- pri učenju uporabljajo preostali vid.

c) Slepi z ostankom vida (4,9 % –2 % vida):

- z vidom prepoznavajo manjše objekte na 1–2 metra,
- potrebujejo poseben pristop za razvijanje vizualnih funkcij,
- pri učenju uporabljajo preostali vid,
- prilagojene metode dela,
- prilagojeni pripomočki, učbeniki, didaktična sredstva,
- metoda dela je kombinirana; delno metoda za slepe in delno za slabovidne.

č) Slepi z minimalnim ostankom vida (dojem svetlobe in projekcija do 1,9 % vida):

- vidijo sence, obrise večjih objektov, močno povečane črke,

- metoda dela je metoda za slepe, delno kombinirana z metodo za slabovidne,
- vid jim služi predvsem pri orientaciji in samostojnem gibanju ter praktičnih zaposlitvah,
- pišejo in berejo v brajici, potrebujejo specialne metode dela in pripomočke.

d) Popolna slepota (zaznavanje svetlobe):

- metoda dela za slepe: učenje po taktilnih in slušnih perceptivnih poteh,
- Braillov sistem branja in pisanja,
- učni pripomočki in pomagala za slepe,
- pripomočki za igro, šport, vsakdanje življenje,
- pripomočki za orientacijo in gibanje,
- prostorske zahteve: v prostoru mora vladati stalna urejenost (da slepi otrok ve, kje se nahaja), vrata ne smejo ostati odprta, na hodnikih oziroma poteh, kjer se slepi gibljejo, ne sme biti predmetov, oznake za orientacijo na ograjah, vratih, tleh, stvari morajo biti vedno na znanem mestu, razporejene in označene (obleke po barvah, škatle v gospodinjstvu).

Pedagoška definicija izhaja s stališča, da okvara vida ni edini in najvažnejši element za uspešno delovanje celostne osebnosti slabovidnega (slepega), zato lahko otroke s to motnjo razdelimo v 3 skupine:

a) otroci z okvaro vida z blago izraženimi težavami v razvoju:

- otroci, ki imajo 40 in več odstotkov vida, a slabo prognozo,
- otroci, ki imajo 40–10 % ostrine vida,
- otroci, ki imajo 5 % ostrine vida, vidno polje pa zoženo pod 20 stopinj,
- otroci, ki so popolnoma slepi, a brez drugih motenj;

b) otroci z okvaro vida z bolj izraženimi težavami v razvoju (slepi in slabovidni, ki imajo motnje motorike, težave z obvladovanjem lastnega telesa, upočasnjem intelektualni razvoj, naglušni slepi otroci);

c) otroci z okvaro vida in večjimi težavami v razvoju (slepi in slabovidni s težavami na socialnem področju, z zmerno/težjo motnjo v duševnem razvoju, s težko stopnjo cerebralne paralize, slepi otroci z zmerno/težko izgubo sluha) (Gostiša 1999, str. 22).

Pri načrtovanju pouka za slepe in slabovidne učence, mora biti učitelj pozoren na naslednje elemente: poskrbeti mora za ustrezno delovno površino, osvetljavo in primerno namestitev slepega učenca. Prav tako slepi in slabovidni potrebujejo tudi več prostora za vse pripomočke, ki jih uporabljajo. Učna ura mora biti organizirana tako, da slep učenec lahko sodeluje, da ima podaljšan čas, slabovidnemu pa omogočiti npr. pri pisanju testa ločen prostor, kjer bo imel

mir in se bo lahko skoncentriral. Zelo pomembni so tudi krajši odmori, saj branje in pisanje učence zelo utrudita. Učitelj mora biti pozoren tudi na to, da omogoči učencu uporabo vseh pripomočkov za branje in pisanje. Seveda pa mora na prisotnost slepega ali slabovidnega učenca pripraviti tudi ostale učence. Če imamo v razredu slepega in slabovidnega učenca, mora to predstavljati izziv in ne problem. Kljub vsem posebnostim, ki jih tak učenec prinese v razred, se moramo zavedati, da je še vedno samo učenec, ki je v razredu zato, ker bi se rad nečesa naučil.

4.3 VZROKI ZA POJAV SLEPOTE IN SLABOVIDNOSTI

Za slepoto in slabovidnost obstajajo različni vzroki. Pušnikova (1999, str. 10) kot vzroke slepote in slabovidnosti navaja naslednje: genetske nepravilnosti, infekcije, ki lahko povzročijo okvaro vida že pred rojstvom ali po njem, različna somatska obolenja, nedonošenost, mehanične poškodbe, poškodbe s kemikalijami, novotvorbe in slabe življenjske razmere, zlasti nezadostna in neustrezna prehrana, v kateri primanjkuje hranilnih snovi, npr. vitamina A.

Prav tako pa Pušnikova (prav tam, str. 25) opisuje najpogostejše znake in odzive otrok, ki nam lahko pokažejo, da je otrok slep ali slaboviden. Ti znaki so: nereagiranje na bližajoče se osebe, molk, pogosta prestrašenost, obračanje glave vstran, govorica rok in mimika obraza ter nasmeh.

Vzrokov za pojav slepote je veliko, včasih so ti vzroki biološkega izvora, velikokrat pa izhajajo tudi iz psihološke strani. Kot lahko vidimo, je eden izmed vzrokov za pojav slepote in slabovidnosti tudi življenjski stil, ki se po mojem mnenju vsak dan slabša. Stres, hitra prehrana, celodnevno (včasih tudi nočno) strmenje v računalniški zaslon, vse to ima vpliv na naš vid. Res je ta vpliv danes mogoče nezaznaven, vendar pa dolgoročno škodi našemu vidu in zdravju nasploh.

5. ZNAČILNOSTI SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROK

Slepi in slabovidni otroci so opredeljeni kot osebe s posebnimi potrebami. Kljub temu so še vedno samo otroci kot vsi drugi, le da imajo nekatere specifične značilnosti, ki se jih je za uspešno delo in življenje z njimi treba zavedati in se jim po potrebi prilagoditi.

Slepi oziroma slabovidni otroci so tisti, ki imajo okvaro vida, očesa ali vidnega polja. Ko govorimo o slepih, moramo vedeti, da so velike razlike med tistimi, ki so se rodili slepi, in tistimi, ki so oslepelih pozneje (Opara 2005, str. 44).

Od rojstva slepi nimajo o svetu nikakršnih vizualnih predstav. Prepoznavajo ga tako, da ga otipajo in da jim o njem pripovedujejo drugi. Pozneje oslepelih pa imajo bolj ali manj ohranjene vizualne slike, ki jih negujejo in dopolnjujejo z drugimi informacijami. Tudi med slepimi in slabovidnimi samimi so velike razlike. Nekateri so bolj govorni tipi in večino informacij o okolju dobijo tako, da jim drugi pripovedujejo o predmetih, prostoru, okolju itd. Tisti, ki so bolj taktilni tipi, pa največ informacij o svetu okoli sebe dobijo z otipavanjem. Oboji izgubo vida kompenzirajo s slušnim in taktilnim zaznavanjem. Nekateri razvijejo neverjetne kompenzacijske mehanizme. Ker sluh postane izjemno pomemben receptor, je razumljivo, da je med slepimi veliko glasbenikov (prav tam, str. 44).

Od rojstva slepi in slabovidni imajo nekoliko specifičen razvoj. V zgodnjem razvoju je gibanje temeljna aktivnost otroka, preko katerega razvija in izpolnjuje svoje telo in možgane. Slepi in huje slabovidni otroci so v gibanju manj aktivni, zato na začetku pri oblikovanju nekaterih pojmov nekoliko zaostajajo za vrstniki. Če razvijejo nadomestne poti in funkcije ter so ustrezno obravnavani, pozneje dohitijo vrstnike. Ker zlasti slepim manjka pomemben kanal za sprejemanje informacij, težje formirajo nekatere zaznave in predstave ter težje sledijo tempu učenja (prav tam, str. 44).

Zaradi okvare vida imajo otroci težave v zaznavanju zunanjega sveta, slabo orientacijo v prostoru, slabo ocenjevanje razdalje, smeri in vzajemnega odnosa predmetov. Spremljanje sprememb procesov in pojavov, opazovanje sprememb v naravi ali tudi nadzorovanje svojih gibov je zelo oteženo ali celo onemogočeno. Njihove predstave o predmetih so siromašne, lahko tudi neustrezne. Pogosto imajo velike težave pri posploševanju. Prizadeta je tudi otrokova motorika in njegova sposobnost socializacije, ki jo otežuje pomanjkanje socialnih izkušenj (Navodila 2003, str. 20).

Še nekaj značilnosti slepih, na katere moramo biti pozorni (Šlamberger 2006, str. 6–7):

- nagnjenost k fantaziranju (umaknejo se v svoj svet),
- stereotipni gibi (zibanje, potiskanje prstov v oči, glava sklonjena naprej, vrtenje, cepetanje),

- pasivnost, pomanjkanje samoiniciative,
 - slabše telesno in duševno zdravstveno stanje,
 - nepravilna drža,
 - govorna motnja (artikulacijske motnje v zgodnjem otroštvu),
 - počasnejši razvoj koordinacije uho–roka,
 - nogam posvečajo več pozornosti kot rokam,
 - počasneši razvoj facialne ekspansije,
 - pogosto jih je strah (realni strah v neznani situaciji, nerealno razumevanje okolja, strah pred samoto ...),
- stanje permanentne budnosti (slabo spijo, vsak šum jih lahko zbudi, strah jih je, težave v orientaciji in gibanju v prostoru).

Psihosocialni in psihomotorični razvoj slepih in slabovidnih otrok poteka po enakih zakonitostih in enakih stopnjah kot pri videčih. Razlike nastanejo le v pojavnih oblikah in prepletanju ter seveda v hitrosti njihovega pojavljanja (Kobal Grum 2006, str. 19).

Slepota ali slabovidnost pomembno vpliva na razvoj motorike, ki se oblikuje z vidnim posnemanjem drže teles, gibanja in obrazne mimike, manjši pa je vpliv slepote na razvoj fine motorike. Gibalna oviranost se najpogosteje odraža pri gibanju – orientaciji v prostoru. Slepí potrebujejo v neznanem okolju spremljevalca, kar večkrat povzroča socialno odvisnost (Murn 2002, str. 17).

Slepota in slabovidnost puščata posledice tudi na področju komunikacije in socialnih veščin. Skozi vsa življenjska obdobja, od dojenčka dalje, je potrebno veliko pozornosti nameniti učenju in osvajanju tehnik, ki bodo slepemu in slabovidnemu v pomoč pri premagovanju težav na področju gibanja, komunikacije in socializacije. Učimo ga t. i. kompenzacijskih veščin. Otroka pričnemo že zelo zgodaj vzpodbujati k samostojnosti na področju hranjenja, oblačenja in osebne higiene. Motiviramo ga, da prične sam piti iz skodelice, sam jesti z žličko, se sleči in obuti ali sezuti copatke, si umiti in obrisati roke, sleči hlače in iti na stranišče. Slepemu otroku je potrebno privzgojiti občutek za čistočo, da prepozna, kdaj je umazan po obrazu in okrog ust, kdaj ima umazane roke ali obleko, kdaj je polulan ali pokakan (Koprivnikar 2006).

Slep in slaboviden otrok mora vsakodnevno izvajati vaje za čim bolj učinkovito izrabo preostalih čutil (tip, sluh, vonj, okus, kinestetični občutki). Pravimo, da slep človek na blizu pogleda s prsti, skozi okno pa z ušesi. Oddaljeni svet zanj sestoji samo iz zvokov, glasov in šumov. Otroku pomagamo, da prepozna različne zvoke in mu opisujemo, kaj se v okolici dogaja (šumenje listov, vode, petje ptic, žaganje drv, promet). S tipom in sluhom otrok uspešneje prepozna in obvladuje okolje. Rokovanje z različnimi materiali občutljivost končičev, ki so na konicah prstov, še poveča in slepemu omogoča prepoznavanje različnih materialov. Najvišja stopnja pa pomeni zmožnost branja brajeve pisave. S pomočjo tipanja in rokovanja z različnimi predmeti otrok spozna in raziskuje naravo, okolico, igrače, oblikuje predstave in osvaja pojme.

Slepega otroka, ki ima dojem svetlobe, vzpodbujamo k gledanju. Pri tem si v zatemnjenem prostoru pomagamo z različno močnimi svetlobnimi efekti, ki sprožijo dovolj intenziven svetlobni dražljaj, da ga otrok zazna. To je pomembno zato, da tudi ta vidna funkcija, ki je prisotna, ne zamre. Potrebni so stalni dražljaji, saj si tudi z dojemom svetlobe otrok lahko pomembno pomaga pri orientaciji v prostoru.

Slabovidnega otroka vzpodbujamo k gledanju. Usmerjamo njegov pogled na določeno sliko, ga vzpodbujamo, da opazuje premikajoči se predmet in skuša posnemati naše gibanje. Slepega in slabovidnega otroka moramo vzpodbujati k aktivnostim, da ne obsedi ali celo obleži in se zabava le s poslušanjem radia ali televizije. Ker mora tako kot vsak otrok izživeti svojo odvečno energijo, si poišče sebi varno gibanje. Mnogi slepi otroci se vrtijo okrog svoje vertikalne osi, se zibajo naprej – nazaj, mahajo z rokami, zmigujejo z glavo, poskakujejo na mestu. Ta gibanja se imenujejo stereotipna gibanja in nakazujejo, da je otrok "zaplaval" v svoj svet, daleč stran, kjer se dobro in varno počuti. Da se temu čim bolj izognemo, moramo otroka stalno vzpodbujati k aktivnosti. Vse to je naložba za kasnejše obdobje, ko otrok obiskuje vrtec ali ko prične obiskovati prvi razred.

Največji pa je vpliv na senzorno področje učenja, saj so zmožnosti vidnega zaznavanja omejena ali celo v celoti onemogočene. Zaznavni procesi potekajo počasneje ali moteno. Večkrat pride do nepopolnih predstav, ki jih slepi in slabovidni pridobivajo iz opisovanja drugih, ne pa iz lastnega izkustva. Nepopolne so tudi predstave pojmov in razmerij (Webster 1998, str. 84).

Naslednji odlomek iz knjige Helen Keller jasno kaže, kako pomembna je za slepega otroka lastna izkušnja in vključevanje ostalih čutov (tip, voh, sluh) v raziskovanje: » [...] *Stopili sva do vodne črpalke in medtem ko sem črpala vodo, sem naročila Helen, naj drži vrč pod vodnim curkom. Hladna voda je polnila vrč, jaz pa sem brizgnila v Helenino prsto roko vodo in črkovala v-o-d-a. Ob črkovanju, ki ga je spremljala hkrati, ko je čutila curek hladne vode, ki se ji je zlival po roki, se je Helen zamislila. Spustila je vrč in obstala kot vkopana, obraz pa ji je zažarel ob svetlem spoznanju. Ponavljala je črkovanje besede voda [...]* (Keller 1975, str. 169).

Z opazovanjem slepih in slabovidnih otrok v Zavodu sem ugotovila še nekaj značilnosti, in sicer so ti otroci zelo občutljivi, hkrati pa se hitro navežejo na drugo osebo (ko spoznajo, da jim ta oseba ne bo storila nič žalega, včasih želijo, da kaj naredi namesto njih – ko sem jim pomagala pri domačih nalogah, so velikokrat želeli, da namesto njih poiščem kak odgovor – seveda pa jim taka pomoč ne koristi). Do okolja znajo biti zelo zahtevni, velikokrat pričakujejo preveč, njihove predstave o življenju so pogosto napačne, res pa je, da če želijo konkurirati videčim, morajo znati več.

6. IZOBRAŽEVANJE SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROK

»Neznanje je edina tema, ki obstaja.«

Izobraževanje oziroma možnost vzgoje in izobraževanja slepih in slabovidnih se je začela predvsem s spreminjanjem mišljenja o slepih in slabovidnih. Skozi različna obdobja zgodovine zasledimo različen odnos do teh ljudi. Padežnik (2002, str. 21) predlaga, da zgodovino odnosa do slepote razdelimo na tri obdobja:

1. obdobje primitivnega razumevanja v starih kulturah, ko so imeli slepe za nepotrebne in nesposobne za življenje in so jih zato ubijali,
2. obdobje azilov, ki se je pričelo s širjenjem budizma, se utrdilo z uveljavitvijo krščanstva in je trajalo do konca 18. stoletja in
3. obdobje socialne integracije, ko so slepi zopet dobili pravico do življenja pod vplivom francoskih razsvetljencev, pa tudi osnove za organizirano izobraževanje.

Znanstvena spoznanja Locka, Berkleya, Dideroja in filozofov 18. stoletja so omogočila prve oblike organiziranega izobraževanja. Leta 1749 je Diderot izdal filozofsko-psihološko delo o

sposobnostih slepih z naslovom *Zapis o slepih za tiste, ki vidijo*. Prvo šolo za slepe pa je leta 1784 osnoval Valentin Haüy (prav tam, str. 23).

Položaj slepih se je začel spreminjati v smislu socialne integracije s specifičnimi oblikami izobraževanja in usposabljanja. V Ameriki na univerzi v Kaliforniji je slep zgodovinar osnoval nacionalno federacijo slepih. Gre za fond, ki si še danes prizadeva za socialno in ekonomsko enakopravnost slepih prek izobraževanja in zakonodaje (prav tam, str. 23).

V jugovzhodni Evropi je bil prvi zavod za slepe ustanovljen na Hrvaškem leta 1895. V Sloveniji se je prva institucionalna oblika skrbi za slepe razvila po prvi svetovni vojni v Ljubljani, in sicer za slepe vojake. V šolskem letu 1919–1920 je bila ustanovljena šola za slepe Josipa Kobala¹ (prav tam, str. 24).

Danes obstajata dve možnosti za izobraževanje slepih in slabovidnih otrok. Lahko obiskujejo Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani in njihovo šolo ali pa se integrirajo v redne šole. Prednosti vključitve v zavodsko šolo sta predvsem hitrejši razvoj otroka pod vodstvom usposobljenih strokovnjakov in socializacija, pomanjkljivost pa je manjko čustvene topline družine. Na podlagi opažanj in pogovorov z različnimi učitelji lahko rečem, da se večina staršev raje odloči za integracijo. Na to kaže tudi upad vpisanih otrok v Zavodu. Tako slepi kot slabovidni so sposobni izobraževanja v redni osnovni ali srednji šoli, tudi na fakulteti, vendar morajo biti izpolnjeni določeni pogoji.

Učenje slepih in slabovidnih se v splošnih zakonitostih ne razlikuje od poučevanja ostalih učencev, potrebno pa je mnogo več individualizacije ter prilagoditev. Učenje slepih in slabovidnih poteka v treh fazah, ki so, kot navaja Murnova (2002, str. 17), naslednje:

1. Kognitivna faza učenja

Gre za spoznavanje novih učnih vsebin. Pri osvajanju potrebuje učenec individualiziran pristop, mirno in stimulatивно okolje ter konstanten, dosleden in natančen nadzor. Preverjati je potrebno ustreznost na novo osvojenih predstav.

2. Faza fiksacije naučenih vsebin

V tej fazi ponavljamo in utrjujemo učno snov z odpravljanjem napak, še vedno pa je potrebna dosledna korekcija naučenega in nadzor.

¹ Josip Kobal je avtor prve slovenske čitanke za slepe otroke.

3. Faza avtonomnosti

Učno snov preverjamo z uporabo v konkretnih situacijah. Tudi od učencev z okvarami vida je potrebno zahtevati samostojnost in suverenost pri nalogah, ki jih zmorejo.

Slepi otroci v procesu vzgoje in izobraževanja naletijo na težave, ki so drugačen kot pri otrocih, ki vidijo. Različen je tudi odnos staršev do njih, odnos drugih članov družine, vrstnikov. Pogosta reakcija otrokovega bližnjega okolja je prevelika zaščita in premajhna zahtevnost, tako da otrok ne razvija področja, ki je prizadeto, in ne doživlja uspešnosti svoje aktivnosti ter razvija nerealna pričakovanja v odnosih z okoljem. Osnovna naloga osnovne šole za slepe je pripraviti otroke, da z obstoječim psihofizičnim potencialom stopijo v življenje neobremenjeni s svojimi zmanjšanimi možnostmi (Gerbec in dr. 1999, str. 211).

Poučevanje slepih in slabovidnih poteka po enakih zakonitostih kot poučevanje videčih. Zato se danes vse bolj uveljavlja integrirano izobraževanje. Predvsem otroci, ki imajo samo okvaro vida in nobenih drugih (vedenjskih, čustvenih, gibalnih) težav se izobražujejo v rednih šolah. Otroci, ki imajo poleg slepote in slabovidnosti še druge težave, pa se izobražujejo v Zavodu, kajti ti otroci potrebujejo ustrezne prilagoditve in strokoven kader. Katere prilagoditve in pogoje potrebujejo, bom predstavila v naslednjem podpoglavju.

Kot pravi Brvar (2007, str. 343), je učenje slepih in slabovidnih izziv, saj zahteva polno angažiranost in inovativni pristop učitelj.

6.1 POGOJI IN PRILAGODITVE ZA IZOBRAŽEVANJE

Z vključitvijo slepega ali slabovidnega učenca mora šola poskrbeti za številne prilagoditve, ki mu omogočajo čim bolj uspešno vzgojo-izobraževalno delo. V nadaljevanju predstavljam najpomembnejše pogoje in prilagoditve. Pri organizaciji pouka moramo biti pozorni na prostorsko in časovno prilagoditev, na metodično-didaktična navodila v zvezi s podajanjem snovi, na ocenjevanje in na učne pripomočke.

Slepi otroci imajo ob vstopu v šolo praviloma manj znanja in slabše razvite spretnosti in navade kot njihovi vrstniki, ki vidijo. Pri slepih so praktične izkušnje velikokrat neustrezne, skromno pa je tudi njihovo znanje o naravnih in družbenih pojavih. Ob spoznanju določenega predmeta slepim ne zadošča samo ustna razlaga, temveč je treba ob tem uporabljati tudi tip

voh, okus in čutilo za toploto. Zato je najpomembnejši princip pouka slepih, da učenci zavestno združujejo čutne slike konkretnih predmetov, ker je to osnova za razvoj njihovega mišljenja, za analizo in sintezo, pri čemer pa morajo sodelovati vsi ohranjeni čuti. Torej je pouk slepih otrok zasnovan na razvijanju ohranjenih čutil (Raztresen 2007, str. 27)

Prostorski pogoji

Glede na stanje učenčevega vida moramo prilagoditi šolski prostor in upoštevati prostorske zahteve za uspešno delo in učenje:

- v prostoru mora vladati stalna urejenost (da slep učenec ve, kje se kaj nahaja),
- o spremembah (npr. razporeda pohištva) v učilnici moramo učenca ustno obvestiti,
- preprečevati je treba pojav nevarnih ovir v vseh prostorih šole,
- vrata ne smejo ostajati odprta,
- potrebne so oznake za orientacijo na ograjah, vratih,
- potrebna je primerna razsvetljava (npr. učenec s katarakto potrebuje močno svetlobo, učenec z albinizmom potrebuje zatemnitev).

Zelo pomembno je tudi prostor, ki ga učitelj v razredu določi učencu. Slaboviden učenec naj sedi blizu table, zaradi neoviranega slušnega zaznavanja tudi v bližini učitelja, na klopi pa naj ima dovolj prostora za odlaganje pripomočkov. Večinoma potrebujejo možnost dviga delovne površine, s katero približajo bralno površino. Slep učenci potrebujejo dodaten prostor za odlaganje in shranjevanje učbenikov in ostalih posebnih pripomočkov. Poleg prostorskih pogojev za izvedbo vzgojno-izobraževalnega procesa je potrebno zagotoviti tudi ustrezen prostor za izvajanje dodatne strokovne pomoči (Florjančič in dr. 1999, str. 399).

Časovna razporeditev

Slepi in slabovidni učenci potrebujejo več časa za osvajanje posameznih vsebin, za branje in pisanje ter druge dejavnosti, ki temeljijo na vidnem zaznavanju, kot njihovi vrstniki, zato se jim na osnovi strokovnega predloga v individualiziranem načrtu lahko podaljša čas izvedbe posameznih predmetnih področij. Podaljšanje časa potrebujejo tudi v procesih utrjevanja znanja in preverjanja znanja. Običajno svetujejo podaljšajo do 50 % časa, pri nekaterih predmetih (npr. pri matematiki) pa verjetno še več (prav tam, str. 400).

Preverjanje in ocenjevanje znanja

Tudi slepi in slabovidni učenci in dijaki morajo ob koncu izobraževanja doseči sprejete standarde znanja. Učitelj ugotavlja osvojeno znanje s sprotnim preverjanjem (da je možno čim prej ugotoviti morebitne težave pri učenju) in z nepristranskim ocenjevanjem. Preverjanje in ocenjevanje znanja pa mora biti prilagojeno. Upoštevati je potrebno zaznavne in komunikacijske posebnosti slepega ali slabovidnega učenca. Iz ocenjevanja je smiselno izločiti vsebine, ki jih učenec zaradi motnje vida ni zmožen osvojiti. Nadomesti se jih z nalogami, pri katerih se lahko pokažejo učenčeve sposobnosti. Nekatere vsebine je možno preverjati ustno, zato naj ima to prednost. Prilagoditi je potrebno čas preverjanja znanja, gradivo za pisno preverjanje in ustrezne materiale (prav tam, str. 400).

Kadrovski pogoji

Učitelji morajo biti seznanjeni s stanjem posameznega slepega ali slabovidnega učenca in v skladu s tem prilagajati vzgojno-izobraževalni proces. Potrebujejo dodatna znanja o poučevanju slepih in slabovidnih. Dodatno strokovno pomoč izvaja strokovni delavec, določen z odločbo o usmeritvi (prav tam, str. 401).

Dodatna strokovna pomoč

Obseg in vrsta dodatne strokovne pomoči se predvidi v odločbi o usmeritvi, natančno pa se opredeli v individualiziranem programu (prav tam, str. 401).

Didaktični in posebni pripomočki

Učitelji posameznih predmetnih področij potrebujejo za izvajanje vzgojno-izobraževalnega procesa izobraževalne pripomočke, ki jih glede na specifičnost posameznega dijaka svetuje specialni mobilni tiflopedagog. Pripomočki so opredeljeni glede na individualne potrebe učenca v določilih odločbe o usmeritvi (prav tam, str. 401).

Metodično-didaktična navodila za podajanje učne snovi:

Učitelj naj govori dovolj glasno in razločno, pazi naj na primerno bližino opazovanega predmeta (poskusi, ekskurzije), uporablja naj povečan tisk in povečala (lupe, elektronska povečala, monitorje ...). Namesto prepisovanja s table lahko uporabi naslednje metode: poslušanje poprej posnetega gradiva, učencu ponudi že napisano in primerno povečano gradivo, učenec lahko gradivo tudi posluša s kaset in vokmana, medtem ko drugi prepisujejo s table; grafoskopsko gradivo naj mu učitelj poprej preslika. Prav tako naj pri učnih urah uporablja didaktična sredstva in pripomočke, ki jih je možno zaznavati tudi z drugimi čutili

(sluh, tip, voh, okus): šolski vrt, naravno okolje, makete, tipni zemljevidi, modeli, kipi, razredni peskovniki ...). Učenec mora osvojiti vse vsebine, vendar pri nekaterih naj učitelj ne pričakuje pretirane natančnosti (geometrijsko risanje, razna merjenja in poskusi). Ob prikazovanju kemijskih poskusov ali drugih eksperimentov naj učitelj natančno in razločno opisuje postopek, ki ga izvaja, učencu naj dovoli, da si od blizu ogleda snov na tabli oz. posamezna učila. Tudi tabelska slika naj bo dovolj velika in naj ne vsebuje preveč podrobnosti, tabla in kreda naj bosta kontrastnih barv (črna tabla in bela ali rumena kreda; pisanje z rumeno kredo na svetlo zeleno tablo ni dovolj kontrastno). Preslikave in povečave naj bodo jasne, kontrastne in razločne (neprimerna je preslikava, na kateri se predmet ne loči od podlage, neustrezen rokopis ipd.). Samo podajanje učne snovi naj bo čimbolj povezano z naravo: učni sprehodi, ogledi, ekskurzije, kjer slabovidne učence še posebej opozarjamo na manjše predmete npr. cvetje, žuželke, različne vonje, tipanje različnih materialov ipd. (prav tam, str. 402). Napredek tehnologije je omogočil uporabo različnih IKT², ki slepemu in slabovidnemu učencu olajšajo spremljanje pouka, beleženje učne snovi in sporazumevanje, prav tako pa olajšajo pedagoško delo učitelju. Med takšne pripomočke sodijo čitalnik zaslona, skener in računalnik.

Metodično-didaktična navodila v zvezi s pripomočki:

Za slabovidne učence so nujni učbeniki in delovni zvezki v povečanem tisku, tiskani na papirju, ki se ne blešči in ni intenzivno bel. Fotografije in slike naj bodo jasne in kontrastne, naj se ne prekrivajo, besedilo naj ne bo podloženo s slikami. Pisala naj imajo tanko, a intenzivno sled. Priporočljivi so flomastri. Učitelj naj ponudi učencu več različnih pisal in naj mu da možnost izbire, mu pa tudi svetuje. Sled mora biti vidna. Stopnja povečave gradiva se prilagaja individualnim vidnim sposobnostim učenca. Paziti je potrebno na jasnost in preglednost slike. Slepim učencem je potrebno zagotoviti učbenike in ostalo pisno šolsko gradivo v brajici na posebnem papirju, ki je nekoliko debelejši od navadnega. Zaradi velikega obsega knjig je primerno, da ima doma še en komplet. Učenec potrebuje še en komplet vseh učnih pripomočkov za domače delo (prav tam, str. 402). Poleg učbenikov in delovnih zvezkov potrebujejo slepi in slabovidni pri pouku tudi različne sodobnejše pripomočke, kot so npr. računalnik, internet, sintetizator govora, skener in čitalnik zaslona. Ti pripomočki olajšajo delo tudi učitelju.

² Informacijsko komunikacijska tehnologija

Varnost:

Učitelj, ki ima v razredu slepega ali slabovidnega učenca, mora ves čas misliti na varnost, ne samo v razredu, ampak tudi izven njega. Predvidevati mora nevarne situacije. Reakcijski čas teh otrok je mnogo daljši. Učenca je potrebno seznaniti z ožjo in širšo okolico in ga opozoriti na možne nevarnosti. Za tiste učence, ki imajo težave pri adaptaciji svetlobe pri prehajanju iz svetlega v temni prostor, morajo biti hodniki in stopnišča opremljeni z močnimi barvami ali s primernimi kontrasti (prav tam, str. 402).

Slepi in slabovidni učenci potrebujejo prilagoditve na vseh področjih in pri vseh predmetih. Tako šola kot zaposleni morajo poznati prilagoditve ter slepim in slabovidnim učencem omogočiti delo v ustreznih pogojih. Vsaka oseba, ki dela s slepim ali slabovidnim učencem, mora imeti nekatere specifične spretnosti in veščine, ki mu olajšajo delo. V prvi vrsti se mora učitelj dodatno strokovno izobraziti in poznati vsaj osnovne značilnosti slepega ali slabovidnega otroka. Pomembno je tudi, da zna pravilno posredovati učno snov (da govori razločno, dovolj glasno, dela premore, svoje občutke pa ponazarja z glasom, kajti neverbalne komunikacije slep učenec ne vidi). Priporočljivo je, da zna učitelj brajevo pisavo, da je inovativen (uporaba različnih didaktičnih pripomočkov), predvsem pa mora skrbeti, da se slep ali slaboviden učenec vključi v pouk in da je aktiven.

7. SPORAZUMEVANJE

Sporazumevanje je kompleksen pojem, ki ga je mogoče opazovati z različnih vidikov. S pojmom sporazumevanje se ukvarjajo številne vede, kot so npr. sociologija, antropologija, slovenistika, pedagogika, psihologija ... Oblik sporazumevanja je veliko, sama pa sem se v diplomskem delu osredotočila na jezikovno komunikacijo/sporazumevanje, ki jo bom obravnavala z jezikoslovnega in pedagoškega stališča. Za ta stališča sem se odločila zaradi smeri mojega študija. S pedagoškega stališča me je zanimalo, kakšno sporazumevanje ustreza slepim in slabovidnim otrokom, z jezikovnega pa, katere sporazumevalne dejavnosti ti otroci uporabljajo in kako so razvite.

7.1 OPREDELITEV SPORAZUMEVANJA

Sporazumevanje (jezikovna komunikacija) je izmenjevanje sporočil med ljudmi. Zajema najmanj dve osebi: tistega, ki govori ali piše, in tistega, ki posluša ali bere. Torej je ena od oblik človekove družbene dejavnosti, in sicer najpogostejša in verjetno tudi najpomembnejša.

Sporazumevanje obsega sporočanje (tvorjenje besedil, gre za dejanje sporočevalca) in sprejemanje besedil (gre za dejanje prejemnika). K sporočanju sodita govorjenje in pisanje, k sprejemanju pa poslušanje in branje. To so štiri sporazumevalne dejavnosti. Na besedila oz. sporočila se lahko kot naslovniki odzivamo na različne načine, besedno (tj. z odgovorom) ali nebesedno (npr. tako, da izpolnimo ukaz ali ga ne izpolnimo, kupimo oglaševani izdelek, sprejmemo mnenje) (Bešter in dr. 2000, str. 27). Vsako sporazumevanje je namreč dvosmerno, ločimo pa eno- in dvogovorno.

J. Vogel (2004, str. 37) ob tem poudarja, da je sporazumevanje širok pojem, saj po eni strani zaobseže štiri sporazumevalne dejavnosti (poslušanje, branje, govorjenje in pisanje) in je po drugi strani vsaka izmed le-teh večplastna.

Sporazumevanje se je v komunikološki in jezikoslovni teoriji dolgo opredeljevalo kot mehanično prenašanje informacij oz. proces ohranjanja tvorčevega sporočila med prenosom. V okviru te t. i. informacijske teorije se je izoblikoval dokaj ozek pogled na to, kaj dela prejemnik. Ta sprejema informacije, ki so posredovane prek slušnega kanala, pri čemer zaznava slušne signale in jih dekodira. Prejemnik je tako predstavljen kot pasivni udeleženec sporazumevanja, ki je uspešen, če prepozna dobesedni pomen besedila (prav tam, str. 38).

V zadnjih desetletjih pa se je zaradi ugotovitev različnih znanosti izoblikovalo nekaj drugačnih pogledov na sporazumevanje. Spoznavna psihologija je namreč dokazala, da znanja posameznik ne sprejema, temveč ga ustvarja, tako da ga miselno predeluje. Sodobne jezikoslovne vede pa so hkrati usmerile pozornost v spoznanje, da je mogoče isto misel izraziti na različne načine in isto besedilo razumeti različno. Danes tako na splošno velja, da so modeli prenašanja informacij preveč omejeni, da bi opisali sporazumevanje, saj premočno poudarjajo govorca kot edinega avtorja sporočila in predvidevajo, da sporočilo do poslušalca v celoti prihaja od zunaj (prav tam, str. 38).

Izhodišče za nove opredelitve sporazumevanja (in poslušanja) je t. i. teorija relevance. To teorijo sta v 80-ih letih razvila D. Sperber in D. Wilson, ki pravita, da je vsako sporazumevanje v svojem bistvu sodelovalni proces. Govorec v njem besedilo oblikuje in izreka, poslušalec pa signale, ki jih je sprejel, kontekstualizira (prav tam, str. 38).

Pomen sporazumevanja za slepe je ugotovil že L. Braille (Braille v Birch 1997, str. 7), ko je nekoč izjavil, da *»možnost sporazumevanja pomeni dostop do znanja, to pa je za nas življenjskega pomena, če ne želimo, da nas prijazni ljudje z zdravim vidom še naprej prezirajo in so do nas pokroviteljski. Ne potrebujemo usmiljenja in prav tako nas ni treba spominjati na to, kako smo ranljivi. Obravnavati bi nas morali kot enakovredne, to pa lahko dosežemo prav s sporazumevanjem.«*

Sporazumevanje je proces, ki je lahko uspešen ali pa ne. Uspešnega sporazumevanja se da (na)učiti oz. ga razvijati, zato moramo slepega in slabovidnega učenca naučiti, da se bo znal v vsaki situaciji sporazumeti.

Nekateri avtorji – še posebej z neslovenističnega oz. nejezikoslovnega področja – namesto izraza sporazumevanja uporabljajo izraz komunikacija. Med pedagoškimi delavci je tako uveljavljena definicija interpersonalne (medosebne) komunikacije, katere avtor je P. Brajša (1993, str. 20), in se glasi, da je komunikacija hoteno ali nehoteno, zavestno ali nezavedno, načrtovano ali nenačrtovano pošiljanje, sprejemanje in delovanje v medsebojnih, neposrednih odnosih ljudi. Za njega je direktna/neposredna komunikacija iz oči v oči v primarnih skupinah, s tem pa jo loči od javne komunikacije.

Kot sem že omenila, sta pojma sporazumevanje in jezikovna komunikacija, sopomenska, zato sem se odločila, da bom sama uporabljala izraz sporazumevanje za izmenjevanje besedil med ljudmi (to izmenjevanje zajema tistega, ki govori ali piše, in tistega, ki posluša ali bere). Komunikacija pa je po mojem mnenju širši pojem, ki po eni strani zajema sporazumevanje tudi med osebami, ki ne obvladajo jezikovnih sporazumevalnih dejavnosti (npr. med materjo in dojenčkom), ter po drugi strani sporazumevanje oz. komunikacijo v drugačnih, nejezikovnih kodih.

7.2 BESEDNO IN NEBESEDNO SPORAZUMEVANJE

Besedno sporazumevanje je simbolno – govorimo lahko o stvareh, ki jih ne vidimo ali jih sploh ni. Z besedami lahko ustvarjamo tudi variacije pomenov. Besedno sporazumevanje omogoča zelo zapleteno vplivanje na socialne interakcije in delno tudi njihovo nadzorovanje (Selič 2007, str. 210). Poleg besednega jezika kot temeljnega nosilca vsebine imajo pri besednem sporazumevanju veliko vlogo tudi nebesedni spremljevalci. Pri govorjenju so to

slušni (intonacija, glasnost, jakost, melodija, hitrost in višina govorjenja, tempo, členitev govorjenja s premori in čisto osebne/individualne značilnosti, kot sta npr. barva glasu ali značilna obarvanost glasovja) in vidni (mimika, kretnje, drža telesa, položaj v prostoru, obleka, pričeska) spremljevalci, pri zapisanem besedilu pa so večinoma le vidni (velikost črk, slog pisanja, fotografije, grafični prikazi ...).

Osnova besednega sporazumevanja je torej besedni jezik, tj. dogovorjeni sistem besednih znamenj in pravil za tvorjenje ustnih in pisnih besedil (Bešter in dr. 1999, str. 9).

Nebesedno sporazumevanje pa je vsakršno sporazumevanje, pri katerem besede niso temeljni nosilec vsebine.

7.3 VLOGA SPORAZUMEVANJA (JEZIKA IN NJEGOVE RABE)

Jezik je sredstvo sporazumevanja. Posameznik si svojega življenja ne zna predstavljati brez sporazumevanja. Posameznik in skupnost uporablja jezik v svojem osebnem, družbenem in družabnem življenju. Posameznikovo samozavest in njegovo samopodobo med drugim krepijo prijateljstvo, občutek osebne vrednosti in pripadnost skupnosti. Brez tega se človek počuti osamljenega in nepomembnega (Novljan 1997, str. 30). Kot navaja V. Zupanc (2008, str. 2), je prav govor, v smislu rabe jezika³, razumna mentalna sposobnost, ki človeku omogoča, da se s pomočjo jezika realizira v govoru, sporazumeva in komunicira z drugimi. Govor ima torej izjemno socialno in psihološko funkcijo, saj predstavlja osnovno sredstvo sporazumevanja, ki ga je človeštvo ustvarilo v svojem razvoju. Razvoj govora je odvisen od celotnega zorenja otroka in od okolja, v katerem otrok živi.

Govor v smislu rabe jezika je najbolj sestavljena funkcija centralnega živčnega sistema. Je osnovno sredstvo človekove komunikacije, pogoj za zadovoljevanje socialnih potreb posameznika in orodje za prenos znanja. Izmed vseh živih bitij samo človek govori. Hkrati pa se tudi dobro zaveda, da je njegova moč v sposobnosti govora. Govor nas torej označuje, oblikuje, izpopolnjuje in dela človeške. Tega se moramo v odnosu do otrok zavedati kot posamezniki, kot starši in kot vzgojitelji (Žnidarič 1993, str. 13).

³ V diplomskem delu z izrazom *govor* poimenujemo rabo jezika v najširšem pomenu. Nanaša se torej tako na t. i. notranji kot zunanji govor, na sprejemanje in tvorjenje govorjenih in zapisanih besedil.

7.4 POSEBNOSTI SPORAZUMEVANJA PRI SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROCIH

Slep in slaboviden otrok bi – tako kot vsak posameznik – brez govora težko pre(živel), saj mu le-ta pomeni vstopnico v svet in v njegov vsakdan.

Vendar je mogoče vse od začetnega razvoja govora pri slepih ugotoviti bistvene razlike v primerjavi z videčimi. Velik problem za slepe otroke in za tiste, ki se z njimi ukvarjajo, je namreč že nastajanje posebnega sporazumevanja – jezika, ki izraža najelementarnejša in najintimnejša občutja otroka in ki je dosti zgodnejše kot prve besede. Svojevrstna ovira za nastajanje takega jezika med slepim otrokom in njegovo mamo je odsotnost sporazumevanja z očmi (odsotnost vida). V tem primeru manjkajo številne komponente, ki imajo pomembno vlogo za vzpostavljanje uspešnega sporazumevanja z bližnjo osebo: srečanje pogleda, percipiranje obrazne mimike. Zaradi tega se številne matere ustrašijo, ko izvedo, da je njihov otrok slep. Bojijo se, da ne bo spoznal svoje matere. Ta strah nastane zato, ker prepoznavanje, ugotavljanje istovetnosti, dajanje prednosti nekomu, ki ga imaš rad, in vrednotenje, mati običajno bere skozi vizualni odgovor otroka. Mama slepega otroka potrebuje veliko časa, da razume, kako lahko otrok vse to doseže tudi po taktilni, gibalni in zvočni poti. Za mamo je problem, da ne razume nevizualnega jezika svojega slepega otroka. Številne matere izjavljajo, da jih njihov slepi otrok bega, da pogosto ne razumejo, kaj hoče. Ko se postopoma naučijo njegovega jezika in začnejo nanj tudi odgovarjati, je to zadovoljstvo in radost za oba (Gerbec 1995, str. 36).

Gerbec (prav tam, str. 36) navaja nekatere razlike v zgodnjem nebesednem sporazumevanju slepega in videčega otroka:

- selektivno odzivanje z nasmehom na glas matere se pri slepem otroku pojavi pri četrtem mesecu, medtem ko se videči dvomesečni dojenček že odzove na vidne spodbude človeškega obraza z avtomatičnim smehljajem;
- najizrazitejša spodbuda za izvajanje smehljaja pri slepem otroku je izrazito tipno ali gibalno spodbujanje;
- slepi otrok se ne obrne proti glasu (na primer materinemu), ki poizkuša iz njega izvabiti smehljaj, kar gre predpisati pomanjkanju vidne vzpodbude in nagrade pri otroku z opažanjem njegovega nasmeha;
- veder, vzhičen smeh je pri slepem otroku redkost, ker na njegovem obrazu

manjkajo znaki socialnega odgovora;

- obraz slepega otroka nima izrazite mimike, kar pa ne pomeni, da gre za odsotnost čustev – izražanje le-teh moramo iskati v gibalnem izražanju;
- slepi otrok z roko sporoča svoja neverbalna sporočila, pri čemer že s tremi meseci starosti razvije koordinacijo uho — roka, ki mu omogoča, da lokalizira zvočni predmet in da poseže za njim v pravo smer (videči otrok razvije sozvočno uskladitev oko — roka);
- ker slušna in tipno-gibalna spodbuda nista v tolikšni meri dostopni slepemu otroku kot je vidna spodbuda dostopna videčemu otroku, se bo zadostno število glasovnih dialogov pojavilo le z dejavnim pristopom obeh staršev;
- slepi otrok prepozna mamo po glasu in s tipom ter tako kot videči sovrstnik v starosti med 7. in 15. mesecem zavrača stik z neznanimi ljudmi;
- nekajdnevna ločitev od matere se pri slepem otroku pogosto kaže s hudo regresijo: z dolgotrajnim jokom (dokler ne obneme), z izgubo govorne sposobnosti in z izgubo že osvojene sposobnosti gibanja. Po njeni vrnitvi kaže otrok znake zaskrbljenosti, ki se izražajo s privijanjem k njenemu telesu, s samodejnim grabljenjem za njo in krčevitim stiskanjem;
- razvoj govora je pri slepem otroku počasnejši, vendar večina slepih otrok v predšolskem obdobju že govori dovolj tekoče, pojavi pa se tudi gostobesednost (verbalizmi). Neverbalno sporazumevanje, ki ga zaznavamo vidno, je za videčega pomemben element. Pri slepem otroku pa ta element manjka. Pomembno je, da v pogovoru s slepim ali slabovidnim otrokom ne zanemarimo nebesednih spremljevalcev, kajti ko mi uporabljamo mimiko ali premikamo roke, slepi tega sicer ne vidi, vendar pa zazna spreminjanje v našem glasu. Velja, da se slepim ali slabovidnim pogovarjamo na enak način kot z videčim.

Pri človekovem vsakodnevnem govorjenem sporazumevanju k oblikovanju sporočil prispevajo vidna znamenja 75 %, le 25 % pa govor oz. slušna znamenja (Gerbec 1995, str. 37). Slep človek je prikrajšan za vidne vtise, zato bolj uporablja druge čute – predvsem gre za kakovostnejšo izrabo sluha, vonja in tipa. S poznavanjem osnovnih zakonitosti komunikacije s slepimi ljudmi in s pristopom k slepemu predvsem kot človek k človeku, lahko omogočimo dobre temelje za kakovostno komunikacijo.

Ena od najtežjih posledic pomanjkanja vida je nezmožnost otroka, da ob nezadostnih spodbudah matere imitira in reproducira glasove in besede, ki prihajajo od nje. Reusch in

Kess (v Gerbec 1995, str. 38) navajata, da se pomanjkanje komunikacije in nepravilen razvoj pojavita tudi pri tistih otrocih, ki so jih prezgodaj in pretirano spodbujali k verbalnemu komuniciranju.

Med slepimi otroki in tistimi, ki vidijo, pri učenju besed v začetku ni bistvene razlike. Do večjih razlik prihaja kasneje, ko besede dobivajo smisel. V nekaterih primerih je razlog slabši kontakt med mamo in slepim otrokom, nato tudi nedostopnost besednega izražanja o vizualnih karakteristikah okolja, ki sicer videčega otroka spontano spodbujajo. Matere slepih otrok pogosto izjavljajo, da dosežejo njihovi otroci med 16. in 18. mesecem zastoj v govornem razvoju. Vendar je ta zastoj le začasen. Večina slepih otrok se kljub vsem težavam in oviram v predšolskem obdobju nauči govoriti dovolj tekoče (prav tam, str. 38).

Po Burlinghamu (v Gerbec 1995, str. 39) odsotnost vizualne stimulacije ne povzroči le počasnejšega usvajanja besed, ampak se otrokov besedni zaklad lahko deli v dve skupini: besede, ki jih je otrok osvojil z lastnimi izkušnjami, in besede, ki so nastale s posnemanjem govora drugih. Te besede so manj pomembne, saj so kljub temu, da so za normalno komunikacijo neobhodne, nastale brez predstavne opore (to so t. i. *verbalizmi*). Iz tega razloga je treba dati slepemu otroku premišljene priložnosti, da si nabere raznovrstne izkušnje prek preostalih čutov ter na ta način zmanjša govorno zaostajanje in omeji tvorjenje nesmiselnih verbalizmov.

8. SPORAZUMEVALNE DEJAVNOSTI

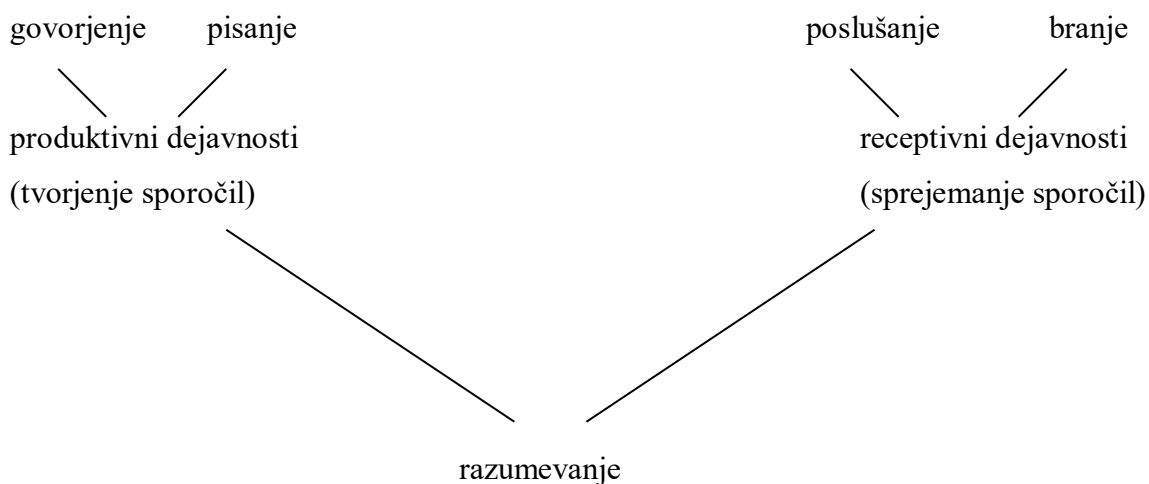
Sporazumevalne dejavnosti so poslušanje, govorjenje, branje in pisanje. Preko sporazumevalnih dejavnosti posameznik razvija svojo sporazumevalno zmožnost.

Lerner (v Pečjak 2009, str. 12) posebej poudarja, da omenjene štiri sporazumevalne dejavnosti predstavljajo enoten, integriran sistem. Z razvojem vsake posamične dejavnosti krepimo enoten sistem, ki potem deluje tudi na druge dejavnosti. In nasprotno: primanjkljaj pri kateri koli dejavnosti slabi enoten sporazumevalni sistem, kar negativno vpliva tudi na druge dejavnosti.

Sporazumevalne dejavnosti s psihološkega vidika, tj. vloge človeka v sporazumevalnem procesu, delimo na receptivne (poslušanje in branje) in produktivne (govorjenje in pisanje) (Pečjak 2009, str. 12–13). Cilj receptivnih dejavnosti je sprejemanje jezika oziroma

razumevanje, interpretiranje in vrednotenje sporočil, cilj produktivnih pa je oblikovanje razumljivih, smiselnih in učinkovitih sporočil, ki omogočajo doseganje zaželenih sporazumevalnih namenov.

Shema 1: Odnos med sporazumevalnimi (komunikacijskimi) dejavnostmi (Duffy in Roehler v Pečjak 1997, str. 9)

Medsebojno povezanost receptivnih sporazumevalnih dejavnosti po eni strani in produktivnih po drugi opredeljuje tudi L. Plut Pregelj. Pravi, da sta poslušanje in branje dve močno povezani sporazumevalni dejavnosti, pri katerih se napredek pri eni pogosto kaže tudi v napredku pri drugi. Vendar pa sta hkrati tudi tako različni, da ju moremo in moramo razvijati vsako posebej. Res je, da se poslušanje lahko delno razvija hkrati ob poučevanju branja. Vendar se razvijajo predvsem tiste spretnosti in sposobnosti, ki so branju in poslušanju skupne (Plut - Pregelj v: Pečjak 2009, str. 13). Podobno je tudi z odnosom govorjenje in pisanje, ki sta dva različna sistema istih znakov (Pečjak 2009, str. 13). Chafe (v Pečjak 2009, str. 14) pravi, da obstajata dve glavni dimenziji, ki ločita govorjenje od pisanja. Pisanje je po navadi bolj integrirano in sintaktično bolj kompleksno kot govorjenje, ki je bolj fragmentarno (za zapis misli potrebujemo več časa kot za to, da jih povemo); in pri pisanju ni nujno potreben stik pisca z naslovnikom. Vendar je hkrati treba poudariti, da je sestava govornega sporočila kompleksnejša kot sestava zapisanega sporočila, saj sporočevalec za izražanje sporočila poleg glasov in prozodičnih sredstev, ki so nosilci vsebine, uporablja tudi še druge nebesedne spremljevalce, tako slušne kot vidne.

Sogovornikova sporočila sprejemamo s štirimi ušesi (Schultz von Thun v Brajša 1993, str. 83–84): prvo je usmerjeno k osebi, ki nam želi nekaj sporočiti; drugo je pozorno na vsebino sporočila, ki ga želimo sprejeti in razumeti; tretje je usmerjeno na odnos, ki ga ima sporočevalec do nas. Četrto uho pa je usmerjeno na vpliv, ki ga ima sporočilo na nas. Od tega je odvisno, kako reagiramo na sporočilo. Po navadi poslušamo le z drugim ušesom. Resnično vsebino pa dojamemo le, če poslušamo še z ostalimi tremi ušesi.

V nadaljevanju bom predstavila vsako sporazumevalno dejavnost posebej.

8.1 USTNO SPORAZUMEVANJE

8.1.1 Poslušanje

Poslušanje opredeljujemo kot sprejemno jezikovno sporazumevalno dejavnost. Tako kot vsaki izmed štirih sporazumevalnih dejavnosti ji lahko pripišemo nekaj temeljnih značilnosti. In sicer, je

a) sestavljena iz različnih procesov, ki se med seboj prepletajo in vplivajo drug na drugega, saj poslušalec

- v množici zvočnih signalov prepozna besedilo in nanj usmeri pozornost,
- na podlagi svojega jezikovnega znanja neprekinjeni govorni tok segmentira v enote,
- ugotovi, kako so besede, besedne zveze, stavki in povedi med seboj povezani,
- dobredni pomen besedila povezuje s sporazumevalnim sotvarjem ter tako oblikuje sporočeni pomen (smisel) besedila in

- besedilo vrednoti ter se nanj nebesedno ali besedno odziva;

b) namerna, saj poslušamo z določenim namenom;

c) miselna, saj temelji na poslušalčevi uporabi znanja;

č) čustvena, saj na interpretiranje pomembno vplivajo čustva, občutki, stališča;

d) ustvarjalna/konstruktivna in

e) sodelovalna (Vogel 2004, str. 39).

Poslušanje je zato zapleten in sestavljen proces in na to, kako dobro in učinkovito poslušamo, vplivajo številni in raznovrstni dejavniki: fiziološki dejavniki, poslušalčeva pripravljenost poslušati, njegova kognitivna struktura, vrsta poslušanja in poslušalčev namen⁴.

⁴ Prvi pogoj, ki mora biti izpolnjen, je fiziološki: da bi poslušalec besedilo slišal, mora imeti zdrave slušne organe, ušesa, sporazumevanje pa mora potekati v primernem okolju. Če nas poslušalec ne sliši ali če je hrup

»Poslušanje je miselna in ustvarjalna dejavnost; miselna, ker mora biti poslušalec miselno dejaven, ustvarjalna pa zato, ker je sprejeto sporočilo plod součinkovanja izkušenj, znanja in čustev. Pozornost moramo usmeriti, da zares slišimo in pripisati moramo pomen slišanemu.« (Žerovnik 1992, str. 34). Plut Pregljeva (1990, str. 24) pa pravi, da je »poslušanje proces, pri katerem človek sprejema slušne dražljaje in jim daje pomen.«

Raziskave kažejo, da je poslušanje najbolj razširjena sporazumevalna dejavnost, prav tako pa je v razvojnem kontinuumu prva sporazumevalna dejavnost, ki se pojavi pri otroku. S poslušanjem se otroci učijo tudi svojega jezika (Pečjak 2009, str. 23).

Poznamo več vrst poslušanja: razločujoče poslušanje, priložnostno poslušanje, poslušanje z razumevanjem, doživljajsko in terapevtsko poslušanje. V predšolskih ustanovah in v prvem triletju osnovne šole bi morali posvetiti posebno pozornost razvoju razločujočega poslušanja vsaj iz dveh razlogov. Prvič, ker to poslušanje predstavlja temelj vsem drugim vrstam poslušanja, in drugič, ker sposobnosti slušnega raziskovanja odločilno vplivajo na učenje jezika, zlasti govora in branja. Najbolj pogosta in hkrati temeljna oblika poslušanja v šolski situaciji je poslušanje z razumevanjem. Dejavniki, ki vplivajo na poslušanje, so slušni spomin učenca, povezanost informacij s poslušalčevim predznanjem, pozornost in koncentracija

prevelik, sporazumevanje namreč ni mogoče ali je vsaj zelo oteženo. Toda zdrav sluh in primerno okolje za poslušanje nista dovolj: kadar za poslušanje nismo motivirani, je tudi govorjenje za nas le nepomemben zunanji hrup; čeprav govorčeve besede slišimo, na njih (in še manj na njegovo sporočilo) nismo pozorni. Pripravljenost poslušati je zato pomemben in bistven pogoj, a še zmeraj ne zadosten. Ali bo poslušalec govorčevo sporočilo ne samo slišal, temveč ga tudi razumel, je namreč odvisno od poslušalčeve kognitivne strukture, tj. njegove pozornosti, čustev, predsodkov, znanja ... Zlasti didaktika že dolgo poudarja, da je pogosto treba imeti za pridobivanje novih znanj predznanje, da si nova znanja, ki se navezujejo na našo izkušnjo, lažje zapomnimo in jih hitreje razumemo. Prav tako to velja za poslušanje, enega izmed najpogostejših načinov spoznavanja, zato se moramo tudi pri pouku slovenskega jezika zavedati, da za razumevanje besedila ne zadostuje le jezikovno znanje, ki je zanj sicer podlaga, ampak je razbiranje smisla hkrati močno odvisno od ustreznega pragmatičnega, predmetnega in medosebnega znanja. Končno na to, kako bomo poslušano besedilo interpretirali, vplivata poslušalčeva vloga in namen. V vsakdanjem življenju in v šoli prevzemamo kot poslušalci različne vloge: poslušamo govorne nastope ali sodelujemo v pogovorih, pri čemer je lahko govorec pri oblikovanju besedila mislil prav na nas in upošteval naše znanje, razpoloženje, razmerje do govorca in vsebine sporočila (v tem primeru smo naslovniški poslušalci) ali pa je imel kot naslovnika v mislih koga drugega, čigar znanje, predsodki ... se ne ujemajo z našimi (v tem primeru smo nenaslovniški poslušalci). Ravno tako ne poslušamo vedno zato, da bi si besedilo zapomnili in ga znali obnoviti, naši nameni so zelo različni (Vogel 2000, str. 275).

učenca. Pri razvijanju sposobnosti poslušanja je pomembno, da se zavedamo, da je to le ena od sporazumevalnih dejavnosti in da je tesno povezana z vsemi drugim (Pečjak 2009, str. 23).

L. Plut - Pregelj (v Pečjak 2009, str. 23) poudarja, da bi morali v osnovni šoli razvijati učenčevo poslušanje na naslednjih področjih: navajanje učencev na osnovna pravila uspešne govorno-poslušalske komunikacije, razločevalne poslušalske vrline in razumevaje govorjenih besedil.

Tudi slepi in slabovidni učenci se v šoli poskušajo naučiti poslušanja z razumevanjem, kajti zanje je težko razumeti slišano, zaradi različnih težav, ki se pojavljajo pri poslušanju. Sluh kot eden izmed čutov je predvsem pri slepih zelo pomemben, saj je njihovo »okno v svet«. Kadar videča oseba posluša, lahko že iz opazovanja sogovornikov gest in mimike obraza vidi, kaj mu nekdo želi povedati, zasluti lahko, kakšno je sogovornikovo razpoloženje itd. Slep pa vseh teh gest ne vidi, zato je zelo pomembno, kako se pogovarjamo z njimi, saj ne vidijo naših ustnic in oči, ki kot vemo, velikokrat pokažejo tudi tisto, kar z besedami mogoče ne bi želeli izdati. Pri pogovoru s slepim manjka očesni kontakt. Torej, kadar se pogovarjamo s slepim, moramo govoriti razločno in glasno. Prav tako ima lahko slepa oseba težave s poslušanjem v množici oseb, saj ne ve, koga naj posluša.

8.1.1.1 Motnje pri poslušanju

Sluh kot eden izmed čutov je predvsem pri slepih zelo pomemben, saj je njihovo »okno v svet«. Kadar videča oseba posluša, lahko že iz opazovanja sogovornikov gest in mimike obraza vidi, kaj mu nekdo želi povedati, zasluti lahko, kakšno je sogovornikovo razpoloženje itd. Slep pa vseh teh gest ne vidi, zato je zelo pomembno, kako se pogovarjamo z njimi, saj ne vidijo naših ustnic in oči, ki kot vemo, velikokrat pokažejo tudi tisto, kar z besedami mogoče ne bi želeli izdati. Pri pogovoru s slepim manjka očesni kontakt. Torej, kadar se pogovarjamo s slepim, moramo govoriti razločno in glasno. Prav tako ima lahko slepa oseba težave s poslušanjem v množici oseb, saj ne ve, koga naj posluša.

8.1.2 Govorjenje

Govorjenje je tvorjenje ustnih besedil. Otrok se mora govorjenja naučiti. To še ne pomeni, da ga moramo govorjenja posebej učiti, saj zvočne signale sprejema že od začetka svojega

življenja, prav tako mu je že takrat dana možnost, da jih proizvaja sam. Govorjenja se uči s posnemanjem in s pomočjo podkrepitve ljudi, ki ga obkrožajo.

V ožjem pomenu govorjenje pomeni obvladovanje govorne tehnike, v širšem pa razumevanje, vrednotenje in interpretiranje sporočil oz. zmožnost tvorjenja učinkovitih (smiselnih, zaokroženih, razumljivih – kohezivnih in koherentnih, ustreznih, jezikovno korektnih) besedil.

8.1.2.1 Vaje za spodbujanje govorjenja

Govorjenje je tudi za slepega in slabovidnega otroka najpomembnejše sredstvo sporazumevanja, zato je zelo pomembno, da ga čim prej usvoji. K hitrejšemu razvoju govora lahko pripomorejo različne vaje, ki jih bom predstavila v nadaljevanju. Kot zanimivost naj povem, da se za spodbujanje govora uporabljajo tudi psi⁵.

Nekatere vaje za spodbujanje govorjenja so (Sitar 2008, str. 83):

- a) Vokaliziranje je izražanje celostnega doživetja s posameznimi vokali, ta doživetja pa povežemo z igro: za izvabljanje vokala a pestujemo punčko ali medvedka in hkrati z gibi izrekamo a, začudenje predstavlja vokal o, za i in e uporabimo igro poganjanja in ustavljanja konja, za vokal u pa se igramo z vlakom.
- b) Posamezne zloge izvabljam ob posnemovalnih igrah oglašanja domačih živali, šumov in ropotanja. Tako posnemamo kravo z *mu*, ovco z *be*, psa s *hov* ...
- c) Ponovitev zloga pomeni, da se včasih ponovljeni zlog sliši kot prava beseda, tako je npr. *mama*, *tata* ... Besede, v katerih se zlog ponovi, je lažje izreči.
- č) Večbesedni stavek: opisujemo lastnosti predmetov in oseb.
- d) Med vaje za spodbujanje govora lahko uvrstimo tudi igre, kot sta prepoznavanje denarja in telefoniranje. Pri denarju gre za to, kako slepi in slabovidni ugotovijo, koliko je vreden denar, ki ga drži v roki. Slepi in slabovidni otroci prepoznajo evrske kovance po velikosti, po obliki roba, po teži, po materialu in po simbolu na kovancu. Seveda je potrebno slepemu in slabovidnemu otroku večkrat povedati razlike med posameznimi kovanci. Potrebne je veliko vaje, da gre slepi ali slaboviden sam v trgovino. Pomembno je, da gre otrok večkrat sam v trgovino, da se nauči komuniciranja v trgovini oziroma njemu tujem prostor. Tudi

⁵ Psi so neke vrste terapevti, ki se otroku približajo brez obsojanj in predsodkov, kar otroku da moč, da se spoprime s težavo.

telefoniranje je pomembno, saj lahko potem, ko prebrodi osnovne težave s prijemom slušalke in tipkanjem števil, uspešno komunicira (Heslinga 1979, str. 91–92).

Poleg vseh navedenih vaj za spodbujanje govora se mi zdi pomembna tudi glasba. Petje pritegne otrokovo pozornost, zanimiv mu je ritem in otrok začne hitro posnemati petje (sprva bo šlo bolj za mrmranje in popačenke, kmalu pa si bo zapomnil pravilno besedilo – če le pesem ne bo predolga). Z otrokom se je potrebno vseskozi pogovarjati. Med opravljanjem hišnih opravil mu lahko straši opisujejo, kaj delajo, mu povedo, kako se kakšna stvar imenuje, in otrok bo hitro začel postavljati vprašanja in posnemati govor.

Najpomembnejša za spodbujanje govora pa je vztrajnost: pustiti moramo, da otrok sprašuje, da pridobiva izkušnje, nikakor pa ga ne smemo v nič siliti. Čeprav ima slep ali slaboviden otrok otežen govorni razvoj, lahko z veliko vaje, vztrajanja, razumevanja in spodbud postane velik govorec.

8.1.2.2 Govorne motnje⁶

M. Oberman v Florjančič in dr. (1995, str. 77) ugotavlja, da je med slepimi in slabovidnimi otroki okoli 11 % takih, ki imajo govorno motnjo. Navaja motnje ritma in tempa glasu ter artikulacije, ki pa se pojavljajo v lažji obliki.

D. Jerić v Florjančič in dr. (1995, str. 77) govori o 12,5 % slepih in slabovidnih otrok z govornimi motnjami, vendar poudarja, da je samo 5 % čistih motenj, saj ima večina teh otrok tudi druge motnje, ki negativno vplivajo na govorno-jezikovni razvoj. Govori o skupem besednem zakladu ter omejenem številu izrazov.

Najpogostejše motnje govora pri slepih in slabovidnih so naslednje (Florjančič in dr. 1995, str. 77):

a) Dislalija je motnja artikulacije oziroma motnja izreke glasov. Otrok glas izpušča (npr. *oka* namesto *roka*), zamenja glas s podobnim (*tjava* namesto *trava*) ali pa ga napačno izgovarja (npr. otrokov *r* je podoben francoskemu). Nastane lahko zaradi imitacije, slabe diskriminacije glasov pri normalnem sluhu, motenj avditivnega spomina ali zaradi neznanih vzrokov.

⁶ Izraz *govorne motnje* sem ohranila zaradi ustaljenosti oz. ker gre za termin, pri čemer se nanaša na izgovarjanje ali govorjenje in ne na kompleksno rabo jezika.

b) Jecljanje je govorna motnja, ki jo povzročijo različni psihološki in biološki dejavniki. Vpliva na oblikovanje osebnosti, še posebno pa na oblikovanje samopodobe slepega ali slabovidnega otroka, ki mu je govor pomembna povezava z zunanjim svetom. Tak otrok se ponavadi zateče v svet teme ali pa postane agresiven in problematičen.

c) Motnje fonacije: nosljanje oziroma rinolalija je motnja artikulacije, pri kateri otrok izreka vse glasove skozi nos. Najpogostejši vzroki za odprto rinolalijo je razcep mehkega neba. Zaprta rinolalija pa je posledica nosne ovire (tumor, vnetje v nosu ...). Druga motnja fonacije pa je hripavost ali disfonija.

č) Zapolnel govorni razvoj: tu gre za zaostajanje govora na zgodnejših razvojnih stopnjah ali pa za razvoj govora, ki je počasnejši, kot bi, glede na otrokovo starost, moral biti. Vzroki so različni, in sicer genetsko povzročena govorna nezrelost, obolenja centralnega živčnega sistema, sociogeni, psihogeni ali slušni upočasneni duševni razvoj.

d) Razvojna disfazija je motnja, nastala zaradi okvare centralnega živčnega sistema.

Okvare, ki spremljajo govorno motnjo pri slepih in slabovidnih in jim še dodatno otežijo govor in govorni napredek, so naslednje (Florjančič in dr. 1995, str. 78):

- posledica obolenja centralnega živčnega sistema (meningitis), vnetje možganov, razne vrste tumorskih izrastkov, razne oblike paraliz, poškodb, nastalih po postoperativnem postopku, vsa nastala obolenja in operativni posegi na področju vidnega živca,

- zmanjšana orientacija (zmanjšana občutljivost taktilnega organa),
- nerazvita motorika,
- nerazvitost mimike,
- močno omejeno število predstav,
- zmanjšana mentalna fiksacija na določene funkcije,
- slaba razvitost fonemskega sluha, razne stopnje okvare sluha,
- nezadostno sodelovanje motornega in kinestetičnega analizatorja,
- včasih je prisotna tudi logofobija (strah pred besedami) z motnjami delovanja v procesu v subkortikalnih področjih in vegetativnih centrih,

- emocionalna negotovost,
- ukoreninjeni tiki,
- enureze (močenje postelje) in
- nevroze.

V govornem razvoju pri otrocih velikokrat prihaja do motenj govora. Te motnje so lahko zelo resne, zato je pomembno, da jih čim prej odkrijemo in z otrokom skušamo motnjo odpraviti. Več o tem bom zapisala v naslednjem poglavju. Vzroki motenj govora so lahko psihični ali fizični. Velikokrat pride do motenj zato, ker starši želijo, da bi njihov otrok začel čim hitreje govoriti. Zavedati se je potrebno, da otrok napreduje po svojih zmožnostih in da siljenje le upočasni razvoj.

8.1.2.3 Terapija govornih motenj pri slepih in slabovidnih otrocih

Prvi pomemben pogoj za terapijo je dobra in izčrpna analiza, naslednji korak pa je vzpostavitev kontakta. Ločimo različne metode izboljšave govornih motenj (Florjančič in dr. 1995, str. 81–82):

- a) Slabo razvita motorika telesa in govornih organov je vzrok za nepravilno artikuliranje glasov in besed. Govorni trening spremlja trening čutil in s tem poskušamo razvijati pravilen govor. Pomembni faktorji so zaupanje, toplina in emocionalna klima. Motorično stanje niha od otroka do otroka, njihov motorični razvoj je upočasnen in neusklajen, otrok je motorično pogosto neroden.
- b) Trening dihanja in podaljševanja ekspresije se pogosto izvaja v povezavi z ritmičnimi igrami.
- c) Sistematični trening mimike odstranjuje krčevito masko, počasi, vendar ustrezno pa tudi gibe obraza in njegovih delov artikulacije. Za razvijanje mimičnih gibov lic izvajamo vaje, kot so krčenje in raztegovanje lic z odprtimi ali zaprtimi usti, dvigovanje in spuščanje obrvi, raztezanje ustnih koticov in trening ustnic. Trening se izvaja postopoma in tako dolgo, dokler se ne razvijejo mimični gibi, logoped pa te gibe poveže v govorne situacije, v katerih se ti pojavljajo. S tem govor pridobi ne samo izrazitost, temveč se odstrani tudi negibljivost (maska) obraza. V določenih situacijah govora se pridružijo gestikulacijski gibi, na kar moramo slepe otroke pogosto opozarjati in jim večkrat pokazati ustrezne gibe. Pri razvijanju mimično-gestikulacijskih gibov je potrebno pripovedovanje zgodbe ter asociranje besed, mimike in občutkov. Mimika in geste se najprej razvijejo in utrdijo v obdobju pogovora, pripovedovanja in recitiranja.
- č) Trening artikulacijskih organov ima pomembno vlogo pri gibljivosti artikulacijskih organov, ki pomagajo k pripravi artikulacije in terapij govora. Trening se izvaja s pomočjo orientacije v prostoru po analitično-sintetičnem spoznanju. Nadaljuje se z direktno korekcijo s pomočjo akustične percepcije. Glas, ki manjka, dolgo izzivamo s pravilno lego in

akustičnostjo. Avtomatizacija izzvanega glasu in kasneje korigiranega naj traja čim dlje. Uporablja se v vseh pozicijah. Izvajati je potrebno čiste foneme, ki jih postopoma vključujemo v zloge, besede in stavke. Napačno so lahko artikulirani vokali, lateralni in nazalni glasovi. Najpogostejši nepravilni glasovi pri slepih so t, š, č, ž in l (nekateri slepi otroci glas l izgovarjajo z ustnicami namesto z jezikom).

d) K artikulacijskim vajam sodijo urjenje ustnic (s posnemanjem muce, ki se oblizuje, s posnemanjem smeha, s prijemanjem predmeta z ustnicami, s tresenjem ustnic ob brnenju motorja ...), urjenje jezika (jezik premikamo levo in desno, jezik vrtimo med zobmi, tlesk z jezikom, naglo premikanje jezika med ustnicami, izvabljanje težkih glasov, ki zahtevajo gibčnost jezika – posnemanje sikanja lonca na pritisk (glas s), posnemanje leta ose (glas z), posnemanje vlaka (glas š)) in vaje mehkega neba (napihovanje gumijastih igračk, igranje na inštrumente, posnemanje smrčanja, prepevanje melodij le z mrmranjem, pihanje s slamico v vodo).

8.2 PISNO SPORAZUMEVANJE

Učenje branja in pisanja se od učenja poslušanja in govorjenja bistveno razlikuje po tem, da se tehnike branja in pisanja ne naučimo sami iz svojega sporazumevalnega okolja, temveč se je moramo posebej in sistematično učiti. Kadar govorimo o (zgodnjem) opismenjevanju, torej mislimo na usvajanje same tehnike branja in pisanja, kadar govorimo o učenju branja in pisanja, pa po navadi mislimo na razvijanje zmožnosti razumevanja in tvorjenja zapisanih besedil.

8.2.1 Opismenjevanje

Opismenjevanje se začne že s t. i. fazo priprave na branje in pisanje. Predvaje za pisanje in branje so za slepe in slabovidne otroke zelo pomembne. Predvaje za obravnavo črk se začnejo že v vrtcu.

Slep in slaboviden otrok najprej prebira raznovrstne predmete, plodove od večjih do manjših, istočasno pa tudi ugotavlja njihove lastnosti (Slika 6), razvršča jih v predalčke, ki so v posebni škatli razporejeni kot osnovna brajeva celica. Ta aktivnost slepim in slabovidnim omogoča razvijanje spretnosti rok in prstov ter urjenje tipa (Gerbec 1999, str. 211).

Slika 6: Semenska škatla

Vir: Cirnski 2010

Prav tako se za urjenje tipa uporabljata tudi mala in velika stavnica (Slika 7 in Slika 8).

Slika 7: Mala brajeva stavnica

Vir: Cirnski 2010

Slika 8: Velika brajeva stavnica

Vir: Cirnski 2010

Didaktični paket za opismenjevanje

Sestavljen je iz Abecednika (Slika 11), Metodčnih navodil za uporabo Abecednika, tipnih slik, stvarnih pripomočkov oziroma replik v 3-dimenzionalni obliki in Delovnega zvezka za utrjevanje branja in pisanja brajice.

Slika 9: Pripomoček za učenje črk (črka C)

Vir: Cirnski 2010

Slika 10: Pripomoček za učenje črk (črka R)

Vir: Cirnski 2010

Slika 11: Abecednik (avtorica Cvetka Rožanc)

Vir: Cirnski 2010

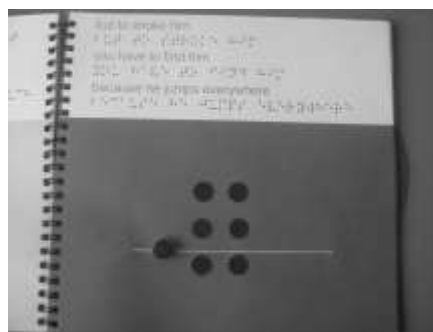
Pripomoček za učenje brajice

Slika 12: Pripomoček za učenje brajice 1

Vir: Cirnski 2010

Slika 13: Pripomoček za učenje brajice 2

Vir: Cirnski 2010

Zgodnje opismenjevanje slepih in slabovidnih otrok jim pomaga razviti tipno čutilo do te mere, da so zmožni s kazalcem začutiti določeno brajevo črko, kar pa je, glede na lastno izkušnjo, zelo težko. Otroci vadijo črke, hkrati pa se učijo tudi brati. Danes se vse bolj uveljavlja računalniško opismenjevanje slepih in slabovidnih, kajti večina jih bere in piše s pomočjo računalnika.

8.2.2 Branje

Vsak slep in slaboviden učenec s svojimi motnjami je nekaj posebnega, zato zahteva posebno obravnavo oziroma individualno pomoč. Potrebno je vedeti, koliko lahko pričakujemo od vsakega otroka, saj ima vsak otrok različne značilnosti, temperament, željo in voljo do branja. Nekateri otroci radi berejo, druge ne. Koliko in ali sploh berejo, je odvisno od njihovega časa, ki ga imajo na razpolago, od želja, v veliki meri pa tudi od tega, ali imajo ustrezen dostop do literature, ki jih zanima. Branje je pomembna dejavnost ali, kot pravi Lipnik (1992), branje sodi med najpomembnejša človekova znanja, saj omogoča kulturno življenje in daje potrebna znanja za uspešno delo. Zato se ga je potrebno naučiti, ga razvijati in izpopolnjevati.

Branje je visoko organizirana spretnost in sposobnost, ki vključuje številne dejavnike, kot jih prikazujejo bralni modeli. Med njimi sta najpomembnejša kognitivna dejavnika dekodiranje in razumevanje. »Dekodiranje je pretvarjanje grafičnega koda (informacije), ki je dan(a) v pisni obliki, v glasovni oziroma fonetski kod.« (Pečjak 1999, str. 26.) To je ključna sposobnost pri učenju branja.

Branje je ena temeljnih spoznavnih zmožnosti človeka. Ker se z branjem v vsakodnevem življenju neprestano srečujemo, je pomembno, da bralno zmožnost čim bolj razvijemo, kar pomeni, da je treba najprej usvojiti tehniko branja (prav tam, str. 27), o čemer smo govorili v podpoglavju o opismenjevanju. Vendar se s tem učenje/razvijanje branja ne zaključuje.

Po Sonji Pečjak (v: Vogel 1998, str. 133) lahko pri branju na splošno govorimo o treh ravneh razumevanja: (1) besednem razumevanju, (2) interpretativnem razumevanju ali razumevanju s sklepanjem in (3) kritičnem in ustvarjalnem razumevanju ali tudi uporabnem razumevanju.

Tako za videčega kot slepega in slabovidnega otroka je poleg tega, da se nauči brati, potrebno predvsem, da prebrano tudi razume. V širšem pomenu tako branje pomeni ne le obvladovanje tehnike, temveč tudi razumevanje (in – na višjih stopnjah – še zmožnost kontekstualizacije v kulturni kontekst ter kritične presoje in s tem ustreznega odzivanja).

8.2.2.1 Dejavniki branja

Na branje vpliva veliko dejavnikov, ki podobno kot pri poslušanju ne delujejo ločeno eden od drugega, ampak se med seboj tesno prepletajo. Dejavnike delimo na tiste, ki so v učencu

samem, in na dejavnike v njegovem okolju. Tako ločimo čustveno-motivacijske in kognitivne dejavnike (Marentič Požarnik 2003).

Čustveno-motivacijski dejavniki vplivajo na bralno učinkovitost in so naslednji:

- stališča do branja,
- interes in
- motivacija za branje (Pečjak in dr. 2006, str. 8).

Kognitivni dejavniki pa so učenje branja, sposobnost zaznavanja in razumevanje branja (Pečjak 1999, str. 23).

Pri slepih in slabovidnih pa lahko kot enega izmed kognitivnih dejavnikov, ki je povezan z učenjem branja in zmožnostjo zaznavanja, opredelimo tudi pravilno tipanje črk. Pri branju mora biti slepi otrok sproščen. Prsti počivajo na mizi oziroma na knjigi. Tipati mora rahlo, brez pritiska. Zelo pomembno je tudi, da pri branju otrok spreminja položaj telesa. Če želimo, da bo branje uspešno, moramo biti pozorni na vse dejavnike.

8.2.2.2 Razvijanje zmožnosti branja v Zavodu

V Zavodu so in še vedno posvečajo veliko pozornosti razvijanju bralnih spretnosti. Ustanovljena sta bila pravljlični in bralni krožek, prav tako na začetku vsakega šolskega leta in na koncu s posebnimi tablicami preverjajo, kako hitro učenci berejo. Danes večina otrok bere z brajevim strojem ali uporablja brajevo vrstico. Branje pa je povezano z vrsto dejavnikov, ki vplivajo na to, ali bo branje uspešno.

Otroci zelo neradi berejo, kar je pokazala tudi moja raziskava, prav tako pa nimajo velike izbire knjig, zato se je Aksinija Kermauner odločila izpeljati projekt Tipanka v vsako slovensko knjižnico. Projekt je izredno zanimiv, saj gre za knjigo, ki je napisana v brajici, poleg pa so tudi elementi, ki jih slep lahko povoha in tako združi tip in vonj.

8.2.3 Pisanje

Pisanje je poleg ustnega izročila drugi najpomembnejši način oz. sredstvo, ki omogoča shranjevanje in prenos podatkov.

V ožjem pomenu pisanje pomeni obvladovanje tehnike, v zmožnost tvorjenja učinkovitih (smiselnih, zaokroženih, razumljivih – kohezivnih in koherentnih, ustreznih, jezikovno korektnih) besedil.

Za pismenost slepih sta pomembni dve prelomnici: prva je Braillov⁷ izum brajice leta 1825, ko so slepi vstopili v svet pismenih. Druga je Schönherrjev izum elektronske brajeve celice leta 1973, ko so slepi vstopili v svet informacijske tehnologije (Kačič 1997, str. 13).

O pisanju slepih in slabovidnih je zapisnega zelo malo. Slepi pišejo v brajici s posebnimi brajevimi stroji ali računalniki z brajevo vrstico. Pri tipkanju je zelo pomembno, s katerimi prsti tipkajo, zaradi koordinacije in moči (pišejo tako, da imajo na stroju kazalec, sredinec in prstanec, za presledek pa uporabljajo palec). Tudi slabovidni večinoma pišejo na računalnik. Pisanje slepih in slabovidnih je specifično in ima nekaj značilnosti, ki jih moramo upoštevati: miza mora biti malo nižje kot sicer, da ima slepi večjo moč, ko tipka po stroju; stroji so zelo glasni, zato mora biti učitelj pri nareku glasen in razločen. Nekateri učenci še vedno, kljub sodobnejšim računalnikom, uporabljajo stroje. Prav tako je pomembno, da se učitelj in učenec dogovorita, s kakšno črto je podčrtan naslov, podnaslov, kako so označeni zamiki in odstavki. Tudi tukaj sta zelo pomembna doslednost in red.

8.2.3.1 Brajica

Slepim in tudi nekaterim slabovidnim pri branju in pisanju pomagajo brajica in pripomočki, povezani z njo. Pripomočke bom predstavila kasneje, to poglavje pa bom namenila kratki predstavitvi izumitelja brajice in razložila nekatere značilnosti te zanimive pisave.

Brajica (Slika 14) je navadna abecedna pisava, saj je predviden enako kot pri latinici za vsako črko svoj znak, več črk sestavlja besedo, več besed stavek ... Vsak stavek ima ustrezna ločila in se drži slovničnih pravil. Edina razlika je v tem, da je brajica reliefen zapis in v osnovi

⁷ L. Braille se je rodil leta 1809 v majhnem mestu blizu Pariza. Njegov oče je bil čevljar in Louis ga je velikokrat opazoval pri delu, nekoč je želel poskusiti tudi sam in tako mu je šilo prebodlo oko. Čez čas se je okužba razširila na zdravo oko in tako je ostal brez vida. Star je bil komaj 4 leta. Imel je srečo, da se je lahko šolal na eni prvih šol za slepe, kasneje pa je na isti šoli postal učitelj. Leta 1821 je izumil brajico. Leta 1852 je v starosti 43 let umrl zaradi tuberkuloze (Kačič v Pungertnik 2009, str. 13).

namenjena za taktilno branje (branje s konicami prstov), medtem ko je običajna grafična pisava slikovno zapisana in namenjena vizualnemu odčitavanju (branje z očmi). Oseba, ki vidi, pa se lahko nauči vidno odčitavati tudi brajev zapis (Kačič 1997, str. 13).

Slika 14: Slovenska brajeva abeceda

Vir: Cirnski 2010

Brajica je sestavljena iz reliefnih pik. Osnova je celica pravokotne oblike, v kateri je šest pik (Slika 15). S pomočjo teh reliefnih šestih pik se lahko naredi 63 znakov. Brajica je bila leta 1854 proglašena za univerzalen način komuniciranja med slepimi (Gerbec 1999, str. 72).

Slika 15: Osnovna brajeva celica

Vir: Gerbec 1999, str. 73

Brajeve črke, običajni znaki za ločila in nekaj znakov za simbole se prikažejo kot vzorci dvignjenih 6-točkovnih celic, ki se berejo z uporabo konic prstov. Brajica se uporablja v vseh jezikih, ki uporabljajo latinico. Brajevi znaki temeljijo na celici iz 6 pik v dveh stolpcih, v vsakem stolpcu po tri pike. Neuporabljena oziroma prazna celica se uporablja kot presledek (Kačič v Pungertnik 2009, str. 14).

Pri učenju brajice je izjemno pomembno razvijanje spretnosti rok in prstov ter urjenje tipa. V ta namen so strokovnjaki s področja specialne pedagogike razvili različne pripravljalne vaje,

npr. razvrščanje različnih predmetov od manjših do večjih, ki jih nato razvrščajo v predalčke po enakem vrstnem redu, kot so točke v brajevi celici. Istočasno vadijo orientacijo na modelih in stavnicah: zgoraj, spodaj, na začetku, v sredini, na koncu, levo, desno itd. To delo je izjemno težko in dolgotrajno tako za učitelja kot otroka; prične se že v predšolskem obdobju in se nikoli ne konča (Golob 1999, str. 197).

Slepi otrok se uči obeh pisav, brajice in latinice. Na začetku abecednika za slepe so pod brajlovimi črkami reliefne podobe latinične pisave črk, pri branju latinične pisave si slepi pomagajo s t. i. optakonom. V višjih razredih imajo slepi in slabovidni učenci tudi pouk strojepisja, kar jim olajša komunikacijo z okoljem; učenci si pridobijo tehniko tipkanja po desetprstni slepi metodi. Tudi abecednik za slepe na začetku vsebuje vrsto vaj za urjenje v branju; zlasti pravilnega tipanja v vodoravni legi, vračanja v novo vrsto in ugotavljanja posamezne skupine točk od celice do celice. Za zapisovanje brajice uporabljajo učenci, že od prvih razredov naprej, pisalni stroj, kar je veliko lažje od zapisovanja na brajeve tablice, kot so to počeli nekoč. Latinična pisava razlikuje male tiskane in pisane črke, pisava za slepe pa ima enotne črke 8za velike črke se doda znak). Slepi bere brajico s prsti. Obe roki položi na papir in s kazalcema drsi po vrsticah (prav tam, str. 197).

Leta 1992 je Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije začela projekt računalniškega opismenjevanja za slepe in slabovidne v Sloveniji.

8.2.3.2 Bralno-napisovalne motnje pri slepih in slabovidnih otrocih

Bralno-napisovalne težave spadajo med najpogostejše specifične motnje učenja. V večjem delu znanstvene in strokovne literature se uporablja za motnje v branju in pisanju krajši izraz legastenija. Uporabljajo se tudi mednarodni izrazi, in sicer za motnje branja disleksija in za motnje pisanja disgrafija. Tako kot so raznovrstne motnje, so tudi vzroki zanje različni. V nadaljevanju bom predstavila vzroke za bralno-napisovalne motnje in najznačilnejše motnje.

Bralno-napisovalne motnje se pri slabovidnih učencih po svojih najbolj bistvenih značilnostih ne razlikujejo od tovrstnih motenj pri normalno videčih učencih. Seveda pa motnje vidnega zaznavanja močno ovirajo pisanje, še posebej pa branje (Oblak Vidic 1996, str. 94).

Pri otrocih z bralno-napisovalnimi motnjami so prizadete naslednje sposobnosti (prav tam, str. 95–96):

a) na področju vidnega zaznavanja:

- razločevanje podobnih oblik,
- razločevanje podobnih velikosti,
- zaznavanje lika in njegovega ozadja,
- zaznavanje smeri v prostoru,
- zaznavanje lege ali položaja predmeta v prostoru,
- zaznavanje mesta ali lokacije v prostorski shemi in
- zaznavanje sekvenc ali zaporedij.

b) na področju slušnega zaznavanja,

c) na področju časovnega zaznavanja,

č) na področju motorike prstov in rok,

d) na področju vizualno-motorične koordinacije,

e) na področju spomina,

f) na področju pozornosti.

S pomočjo opazovanja in po pogovoru z ga. Mojco Florjančič, tiflopedagoginjo v Zavodu, sem ugotovila naslednje težave slepih pri branju:

a) zrcaljenje *E-I*, *Z-Ž*, *S-Š* in *N-Z*: te črke so v brajici zelo podobne in otrok ima težave pri prepoznavi

b) težave pri prepoznavi črk *F* in *H* ter *K* in znaka za veliko začetnico

c) pri branju povzročajo težave tiste črke, pri katerih je ena točka izpostavljena in ni čvrsto povezana v zgradbo, npr. *Č*, *O*.

Na splošno imajo otroci težave zaradi slabo razvite stranskosti in orientacije, zato jih je potrebno zelo zgodaj začeti opismenjevati. Otroci, ki oslepijo pozneje, imajo težave zaradi slabo razvitih čutnic na blazinicah prstov.

Nekateri slabovidni otroci imajo pri pisanju težave, saj zaradi okvare fine motorike rok neustrezno oziroma okorno oblikujejo črke. Prav tako slabovidnega pri pisanju ovira vrsta okvare, zato uporabljajo nekateri otroci s težjo okvaro vida kombinirano metodo pisanja (brajica in vidna pisava). Slabovidni za pisanje največkrat raje uporabijo flomastre kot pa običajne peresnike, ker je kontrast med podlago papirja in besedilom večji in je s tem lažji pregled nad pisanjem (Oblak Vidic 1996, str. 96).

Bralne motnje pri slabovidnih so primarne (disleksija), izvirajo pa tudi iz t. i. disnomije ali motnje imenovanja. Ti otroci ne zmorejo hitrega avtomatiziranega imenovanja posameznih črk in besed. Sposobnost avtomatizacije ti otroci pridobivajo počasneje in postopoma. Zaradi prepočasnega imenovanja črkovnih in besednih simbolov pozornost otroka ne more biti usmerjena na procese višje ravni – na razumevanje prebranega, kar vpliva na učni uspeh (prav tam, str. 96).

Slabovidni učenci imajo pri branju težave z barvo ozadja, na katerem so napisane črke (pretemno ali presvetlo), lahko imajo močno zoženo vidno polje, prav tako težko usmerjajo vid zgolj v določeno točko (npr. v posamezno črko ali besedo). Zaradi neuspešnega razlikovanja in prepoznavanja črk v besedilu slabovidni učenci pri branju črk v besedilu niso sposobni razumeti besedila.

Motnje branja so naslednje (Oblak Vidic 1996, str. 97):

- daljše in težko izgovorljive besede preberejo napačno,
- nerazločno branje,
- besede trgajo na zloge,
- neupoštevanje ločil,
- prikrojevanje besed po svoje,
- zamenjevanje črk,
- nepravilno poudarjanje besed,
- obnavljajo s pomočjo vprašanj,
- kratkotrajna pozornost,
- počasno branje in
- utrujenost.

Motnje pisanja so sledeče (prav tam, str. 97):

- izpuščajo črke,
- zamenjujejo črke,
- v besede vrivajo neustrezne črke,
- okorno oblikujejo črke,
- so utrujeni in
- imajo težave z ločili.

8.2.3.2.1 Vzroki za nastanek bralno-napisovalnih motenj

Med najpomembnejšimi vzroki teh motenj so:

- raznovrstne poškodbe ali okvare možganskega tkiva, iz katerih naj bi izviral sindrom minimalne cerebralne disfunkcije;
- šibka funkcija na področju vidnega in slušnega zaznavanja;
- šibka vizualno-motorična koordinacija;
- šibka avditivno-motorična koordinacija;
- šibko pomnjenje besednih, vidnih in slušnih likov ter
- motnje pozornosti in koncentracije (Oblak Vidic 1996, str. 94).

Vzroki za bralno-napisovalne motnje so številni, toda pri slabovidnih jih lahko včasih iščemo predvsem v njihovi okvari vida. Vendar pa so vzroki velikokrat enaki kot za videče otroke, okvara vida te motnje pač samo še stopnjuje (prav tam, str. 95).

9. RAZVOJ GOVORA PRI SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROCIH

Pri razvijanju sporazumevalnih sposobnosti se moramo zavedati, da so le-te med seboj tesno povezane in da ne moremo razvijati ene ločeno od druge. Predvsem ne moremo ločiti poslušanja od govorjenja in branja od pisanja (Plut Pregelj 1990).

Sporazumevalna zmožnost je sestavljena iz slovnične zmožnosti (obvladanje slovničnih pravil rabe) in pragmatične zmožnosti (ustrezna raba jezika).

Razvoj govora se tako pri slepem in slabovidnem kot tudi pri videčem otroku začne od prvega dne življenja. Starši so tisti, ki morajo otroku omogočiti prve izkušnje, se z njim veliko pogovarjati (pomembno je, kako in koliko se starši pogovarjajo z otrokom). Vendar pa ima govorni razvoj slepega in slabovidnega otroka nekaj posebnosti, saj slep otrok nima možnosti, da bi posnemal glasove iz zunanjega sveta.

Govor se pri slepih otrocih po navadi razvija hitreje kot sposobnost gibanja, orientacije, zaznavanja okolice. Slep otroci imajo manj možnosti oziroma izkušenj v spoznavanju okolice, predmetov, pojmov, ki jih obdajajo. Pogosto se naslanjajo le na verbalni opis, ki jim

ga nekdo posreduje, brez konkretne izkušnje. Bogat besedni zaklad, poznavanje pojmov, besednih zvez, razumevanje povedanega, domišljija in sposobnost poslušanja, odločilno vplivajo na uspešnost učenja branja in pisanja v šolski dobi. Več pozornosti moramo nameniti raziskovanju in opisovanju igrač in predmetov, pripovedovanju po spominu, obnavljanju zgodbic in pravljic, učenju pesmic ter prepoznavanje glasov znotraj besed (Koprivnikar 2006, str. 4).

Vlasta Zupanc (2008, str. 3–24) je podrobno razdelala govorni razvoj slepega in slabovidnega otroka od rojstva do otrokovega odhoda v šolo.

Od novorojenčka do osmih tednov

Od rojstva slepi otroci preidejo prvi dve fazi govornega razvoja (kričanje in grgranje) sočasno kot otroci z normalnim govorno-jezikovnim razvojem (Florjančič in dr. 1995, str. 78).

Med krikom in prvo besedo je za dojenčka leto trdega dela. Prva izgovorjena beseda zahteva veliko dela, s katerim začne dojenček že v prvih tednih življenja: če kriči in vpije, se uči obvladovati ustne mišice, to pa je sposobnost, ki jo za učenje govorjenja nujno potrebuje. Približno po enem mesecu začne otrok z ustnicami, jezikom in nebom proizvajati zvoke, to pa je že prva faza čebljanja. Na začetnih stopnjah učenja govora otrok posluša glasove in jih poskuša posnemati. Že od trenutka, ko se rodi, se odziva na človeške glasove višjih tonov. Opazuje kretnje in izraze obraza ter jih skuša posnemati. Z očmi pogleduje v smeri zvoka in postopno začenja delati to namerno. Strmi v obraz, ki govori in je približno 25 do 30 cm oddaljen od njega. Počasi dobiva občutek za dvosmerno sporazumevanje in se skuša pogovarjati s pomočjo glasov, gibov in govorico telesa. Oglašja se, kadar bi rad začel pogovor, kadar želi odziv in kadar odgovarja na ogovarjanje. Pri šestih tednih prepozna naš glas, pri osmih tednih pa že odgovori nanj. Skoraj vsi starši reagirajo na prve glasove svojega dojenčka: smejejo se mu, ponovijo njegov glas in dajo otroku čas, da ta odmev ponovi ali spremeni.

Od 8. do 24. tedna

Okoli 8. tedna bo otrok začel oblikovati preproste samoglasniške glasove *eee*, *aaa*, *uuu*, *ooo*. Približno mesec kasneje bo dodal soglasnike, če ni zadovoljen, bo govoril *mmm*, *ppp* in *bbb*, če pa je zadovoljen, bo slišati *kkk*, *jjj*. Pri 12-ih tednih bo cvilil od zadovoljstva in v naslednjih nekaj tednih se bo skušal pogovarjati. Posnemal bo stavke s takimi glasovi: *dada*, *aaguu*, *aag*. Pri 16-ih tednih pozna že kar nekaj glasov, smeje se in zadovoljno cvili, piha med ustnicami

in dela mehurčke. Pri 24-ih tednih obogati svoje besedičenje z glasovi *ka*, *pa*, *da*, *ma* in z grgjočim *erg*. Otrok glasove obnavlja in jim tudi prisluhne.

Od 24. tedna do 1 leta

Pri 28-tednih se pojavijo različni zlogi *ba*, *da*, *ma*, *ka*. V otrokovem joku lahko razlikujemo visoke in nizke tone, pojavi se neki nosni glas. Otrok se začne igrati s svojim jezikom in ustnicami. Pri slepih in slabovidnih otrocih zaradi pomanjkanja vida ni vidnih vtisov gibljivosti govoril in obraza. Zaradi tega se njihov govor počasneje razvija. Pri slepem otroku obstaja samo glasovna spodbuda. Da bi pritegnil našo pozornost, otrok cvili in kašlja. Pri 32-ih tednih že jasno kombinira zloge, *ba-ba* in *da-da*. Postopoma dodaja glasove *t*, *d* in *k*. Okoli 36-ega do 40-ega tedna začne posnemati prave glasove našega govora. Pri 40-ih tednih mora že uporabljati eno smiselno besedo. Vse hitreje se mu razvija razumevanje, ki je bistveni predhodnik govora. Pri 40-ih tednih večina otrok razume besedo *ne*. Otrok tudi že izpolni nekaj preprostih ukazov in posnema otroške rime, igra se in pomaha *pa-pa*. Morda posnema živalske glasove *mu-mu*, *kvak*, *mjav* in *hov*.

Od enega leta do 18 mesecev

Slep otrok lahko prične govoriti že konec prvega leta. Začne se t.i. eho čebljanje, to je dvozložno govorjenje *pa-pa*, *ma-ma*. Malček zna spregovoriti dve ali tri smiselne besede, a še preden jih izreče, zna pokazati predmete. Pri nekaterih besedah se malček nauči najprej zadnji del, začne govoriti *ca*, potem *uca* in končno *muca*. Druge besede začenja spredaj, *pu* lahko pomeni *punčka*. Približno pri 15-ih mesecih začne govoriti nekakšen lasten žargon, ki ga sestavljajo nizi nerazumljivih glasov, toda s poudarki, pregibi, stavki, dejanji in s kako pravo besedo. Tako se vadi v povezovanju, ker je, kot opozarja Koprivnikarjeva (2006, str. 15), pri razvoju govora potrebno paziti, da ne prihaja le do ponavljanja besed brez razumevanja. Zato je potrebno veliko časa in potrpljenja, da otroku predmete in besede posredujemo istočasno (npr. otrok zna izgovoriti banana, ko pa banano dobi v roke, je ne prepozna).

Od 18. meseca do dveh let

Malčkov govor postaja vse bolj zapleten in natančen. Njegovo besedišče obsega okoli 30 besed. Pogosto postavlja vprašanja in odgovarja z eno ali dvema besedama. Uporablja veliko dvobesednih kombinacij. Njegov besednjak se obogati z zaimkom *moj* in nikalnico *ne morem*.

Uči se pogovornega ritma, počaka, da pride na vrsto⁸. Jezik uporablja v različnih situacijah, npr., da kaj dobi, da o čem pripoveduje ali, da vzpostavi odnos z drugimi. Še vedno pa lahko zaradi slabe mišične koordinacije govori nerazločno (*mededek* namesto *medvedek*).

Od dveh do treh let

V tem obdobju otrok pozna 200 do 300 besed. Lahko ima dolge samogovore. Jezik uporablja zanesljivo in se zanima za nove besede. Začenja poslušati, ko kaj dokazujemo, zanima se za vse več reči, in to vse bolj vztrajno. Govori bolj tekoče, četudi besede ne izgovarja prav, vstavlja napačne glasove, pogosto pa tudi jeclja. Otrok zahteva določene obrede, ki so povezani z govorjenjem, npr., da kar naprej posluša isto zgodbo. Rad ima zapletene zgodbe in pogovore odraslih. V istem stavku preskakuje od ene teme na drugo. Za povezovanje pripovedi začenja uporabljati veznik *in*. Dobi tudi občutek za uporabo osebnih zaimkov, npr. *jaz*, *mene*, *ti* in jih pravilno uporablja. V njegovem besednjaku se pojavi veliko besed, povezanih s časom, kar pomeni, da razume pojme preteklost, sedanjost in prihodnost. Otrok pri dveh letih svoje ime v stavku zamenjuje z *jaz*.

Florjančič in njegovi sodelavci (1995, str. 78) pa dodajajo, da se pri otroku v tem obdobju, med drugim in tretjim letom, začne izražati nagon spodbujanja (imitacija) govornega okolja, vendar se začne pri slepem otroku drugače kot pri normalno razvitem. Normalno razvit otrok prične v tej fazi imitirati zvoke, govor (glas, intonacijo) oseb iz svojega okolja. Pod vplivom poslušanja tujega govora prične otrok izgovarjati glasove in glasovne skupine. To počne nezavedno. Otrok ne imitira le nekaterih slišanih glasov, temveč jih tudi vizualno sprejema in imitira gibe govornih organov osebe (najpogosteje mame), ki jih izvaja v procesu govora. Ti vizualni vtisi, ki jih otrok sprejema z organom vida (vizualno), tako spodbujajo razvoj govornega nagona za imitiranje in s tem tudi razvoj samega govora. Pri slepih in slabovidnih otrocih pa tako zaradi primanjkljaja vida izostajajo vidni vtisi gibljivosti govornih organov in obraza. Zaradi tega se govor razvija počasneje kot govor otroka, ki vidi. To je povsem razumljivo, saj namesto dveh izraznih spodbud za razvoj imitacije akustičnega in vizualnega govora normalnega otroka pri slepem obstaja samo akustična spodbuda.

Od treh do štirih let

Otrok obvlada jezik in je pri govorjenju zanesljiv, govori bolj tekoče in se pogumno loteva novih izzivov. Rad ima nove besede in jih tudi uporablja. Ugotavlja, da lahko z jezikom

⁸ S to trditvijo se sicer ne strinjam, ker dveletni otroci zelo težko poslušajo drugega in jim to, da morajo počakati, da drug neha govoriti in so potem oni na vrsti, predstavlja velik problem.

nadzoruje dogajanje, zato začenja ukazovati, prepričevati in izražati pripravljenost za sodelovanje. Uporablja začetne pogojniki, razume pojma možnost in verjetnost. Vse hitreje se mu razvija tudi pojem pravičnega jezika. Moti se pri množinski obliki (*otroki*) in pri stopnjevanju pridevnika (*velikejši*). Uporablja nesmiselne besede in si izmišlja nove. Pravilno izgovarja samoglasnike in okoli dve tretjini soglasnikov. Začenja recitirati preproste ritmične verze.

Od štirih do pet let in čez

Otrok razume večino tega, kar sliši. Uživa v šalah, ugankah in pravljicah. Govori tekoče, z malo napakami v izgovoru in slovnicu. Spretno uporablja zložene stavke. Popolnoma razume sestavljeni govor (razen nekaterih abstraktnih pojmov). Pravilno uporablja zložene stavke z bogatim besednim zakladom.

Petletnik lahko ponovi stavek iz desetih zlogov. Sprašuje o pomenu besede. Proti koncu predšolskega obdobja pusti domišljiji prosto pot.

Pri 6-ih letih otrok ponovi stavek iz 16-ih zlogov. Njegov govor je tekoč in pravičen.

Posledice slepote se ne kažejo samo v upočasnjenem govorno-jezikovnem razvoju, temveč tudi v nekaterih komponentah govora kot sredstva komunikacije. Pri normalno videčem otroku se v fazi govornega spodbujanja, pa tudi kasneje, razvijejo mimično-gestikulacijski gibi. Ti imajo fiziološko osnovo v določeni možganski leziji, vendar se pojavljajo in razvijajo sočasno z oralnim govorom. Ko se normalno videč otrok uči govoriti, sprejema govor okolja predvsem s poslušanjem, nato z ogledovanjem obraza in gibljivostjo govornih organov oseb, s katerimi prihaja v stik in ki mu govore. Na ta način sprejema ne samo govorno izražanje, temveč tudi mimično-gestikulacijske gibe v času govora. Kajti tudi odrasli pri sproščenem govoru pogosto, če ne celo vedno, uporabljamo geste (gibljivost rok in telesa), s tem pa poudarjamo misel govora in mu dajemo večjo jasnost. Ti gibi so še posebej koristni, ko moramo izraziti svoje občutke in razpoloženje. Ko govorimo o doživljanju strahu, ko izražamo svoja občudovanja, razpoloženje, tega ne počnemo samo s komuniciranjem, temveč tudi z mimiko obraza in gestami. Na ta način govor pridobiva izrazitost in jasnost. Mimično-gestikulacijski gibi postanejo govorna komponenta in povečajo govorno vrednost v komunikaciji z ljudmi. Brez teh gibov bi bila komunikacija osiromašena (Florjančič in dr. 1995, str. 79).

Govor slepega pa je od rojstva osiromašen za te vizualne komponente oralnega govora. Pri njem v času govorjenja manjkajo gibi lica (mimični gibi), od tod tudi izraz krčevitosti in maske, zato govor slepega izgublja veliko elastičnosti. Včasih se pri teh osebah pojavljajo stereotipni mimično-gestikulacijski gibi, ki niso v skladu z govorno izraženo mislijo in občutkom (gibi rok – udarjanje z dlanjo ene roke po nadlakti druge, krivljenje ustnic, miganje z glavo). mimika in gesta se razvijeta tudi pri branju, pripovedovanju, recitiranju in dramatizaciji (prav tam, str. 79).

Tako vpliv okolja, pomanjkljive in napačne spodbude pripeljejo slepega otroka do tega, da posamezne glasove artikulira na nepravilnem mestu in za artikulacijo uporablja tiste dele govornih organov, ki jih pri pravilnem artikuliranju tega glasu ne bi uporabil (prav tam, str. 79).

Govorna nerazvitost, siromašnost v besedi in izrazu označuje težko premagljivo oviro na poti povezovanja z zunanjim svetom, še posebno z novo situacijo in okoljem. Takšna komunikacija najde svoje mesto samo v družini. V tem leži osnovni vzrok za siromašen in nerazvit govor kot osnovno življenjsko sredstvo slepih. Družina pogosto nima ustreznega odnosa in mnenja do slepote. Tak otrok je v zavetju družine prezaščiten in vzgojno zanemarjen (prav tam, str. 79).

V praksi se srečujemo z razvojem govora slepega otroka, katerega način uporabe, fond besed in mimika ustrezajo starostnemu obdobju videčih. Vendar pa je veliko več tistih, pri katerih se pojavljajo nerazvite besede in nezmožnost opisovanja ustreznih situacij. Njihov govor je nerazvit, mimika neustrezna, akustično-artikulacijsko polje pa skrčeno (prav tam, str. 80).

Slep otrok naj besed ne osvaja s posnemanjem drugih, ampak na osnovi lastnih izkušenj preko tipa, sluha, vonja in okusa. Vzpostaviti je potrebno koordinacijo uho – roka. Slepega otroka je potrebno spodbujati in z njim vztrajati.

Ker je govor izjemnega pomena za uspešno socializacijo slepega in slabovidnega otroka, je potreben velik poudarek na razvoju njegovega govora, ki pa je zapleten proces in se najbolje razvija v družbi, saj gre za socialno veščino. K razvoju govora lahko veliko pripomorejo starši, njihova vztrajnost, pomoč in ljubezen, nikakor pa ne pretiravanje ali celo siljenje

slepega ali slabovidnega otroka k temu, da bi čim prej začel govoriti. Vsak proces ima faze, skozi katere se pojav razvija, tako ima tudi razvoj govora mejnike, ki jih bom predstavila v naslednjem podpoglavju. Resda so to mejniki normalnega govornega razvoja, vendar pa lahko pride tudi do manjših odstopanj.

Za slepe je zelo pomembno, da slišijo govor, razumejo pojme in pridobivajo predstave ter da si razmeroma zgodaj razvijejo aktiven govor. Posploševalna vloga besed v spoznavanju stvarnosti ima povezovalno vlogo in slepim pomaga, da se izvijajo iz okvira skromnih čutnih izkušenj. Vendar pa je potrebno novo znanje v čim večji meri povezati s čutnim spoznanjem in neposrednim aktivnim zaznavanjem (Gerbec in dr. 1999, str. 211).

10. PRIPOMOČKI ZA SLEPE IN SLABOVIDNE

Različni pripomočki slepim in slabovidnim lajšajo življenje in jim omogočajo branje ter pisanje. Prav tako lahko s pomočjo pripomočkov za slušno sprejemanje informacij poslušajo raznovrstna besedila. Pripomočke, ki jih uporabljajo slabovidni, delimo na optične in neoptične, slepi pa radi uporabljajo pripomočke za poslušanje. Oboji se zelo dobro znajdejo tudi z električnimi pomagali. Vrsta in oblika pripomočka, ki ga slepe in slabovidne osebe uporabljajo, sta odvisni od vrste okvare vida, potrebe po osvetlitvi in zmožnosti uporabe pripomočka.

Učenci tudi pri pouku uporabljajo pripomočke, ki jim olajšajo spremljanje pouka in beleženje učne snovi. Slepim in slabovidnim učencem brez pripomočkov težko sledijo pouku. S pomočjo različnih pripomočkov lažje berejo in pišejo., kajti kljub pomanjkanju vida morajo učenci pri pouku ne le poslušati in govoriti (kar bi bilo velikokrat enostavnejše), temveč tudi brati in pisati.

Pripomočki za slepe

Seznam pripomočkov za slepe in slabovidne bom povzela po priročniku za načrtovanje in izvajanje pouka s slepim in slabovidnim učencem T. Murn (2002, str. 18–20)⁹. Vsi pripomočki na slikah so last Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani.

a) Brajev pisalni stroj

⁹ V priročniku, ki je moj temeljni vir, niso zajeti vsi sodobni pripomočki, ki jih dijaki in učenci uporabljajo pri pouku, predvsem v višjih razredih pa tudi samostojno, za iskanje virov in informacij.

To je poseben pisalni stroj za zapisovanje brajeve pisave. Brajev stroj ima le šest osnovnih tipk, za vsako piko po eno. S kombinacijo tipk odtisneš črko.

Slika 16: Brajev pisalni stroj Perkins

Vir: Cirnski 2010

Slika 17: Brajev pisalni stroj EuroType

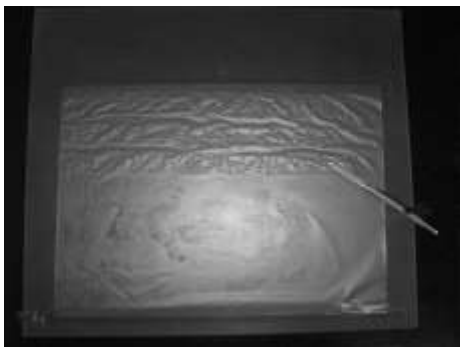

Vir: Cirnski 2010

b) Gumijasta podlaga za pozitivno risanje

Na gumijasto podlago se položi folijo in se z ustreznimi pisali riše nanjo tako, da se vrisane črte izbočijo in jih je možno otipati. Uporabljajo se za risanje geometrijskih likov, grafov, velikih črk, shem, načrtov, zemljevidov in podobno.

Slika 18: Pozitivna folija

Vir: Cirnski 2010

Slika 19: Odtis svinčnika na pozitivni foliji

Vir: Cirnski 2010

c) Okvirji in vodila za pisanje

Izdelani so iz kartona in plastike. Slepi jih položi na obrazce ali druge dokumente, okvir pa mu omeji prostor za pisanje.

č) Posebna pisala za reliefno pisanje

To so pisala, ki puščajo privzdignjeno sled na podlagi, tako da jo slepi lahko otipa. Tako pisanje, kot tudi branje, je počasnejše, zato so pisala za reliefno pisanje manj uporabljena kot brajeva pisava.

d) Brajev označevalec

Z njim lahko izdelamo napise v brajevi abecedi, ki jih uporabljajo za označevanje različnih predmetov.

e) Brajeva vrstica

Brajeva vrstica je periferna enota za delo na računalniku. Slepemu učencu omogoča, da bere, preverja ali piše tekst na računalniku.

Slika 20: Brajeva vrstica

Vir: Cirnski 2010

Pripomočki za slušno sprejemanje informacij

a) Radio s kasetami ali zgoščenkami

Slepi učenci uporabljajo učbenike, posnete na kasetah, prav tako pa jim lahko učitelj predvaja zgoščenke z vsebinami, ki jih spoznavajo v okviru učnega procesa.

b) Diktafon

Z diktafonom si učenec lahko posname del predavanja ali narekovanje učitelja, povzetke itd. Posneto gradivo je koristen pripomoček za učenje.

c) Zvočne knjige in učbeniki na zgoščenkah

Gre za učbenike, leposlovna in druga knjižna dela, posneta na kasetah ali zgoščenkah. Zveza društev Slepih in slabovidnih ima bogato zvočno knjižnico, ki pomaga učencem pri branju leposlovnih del in strokovne literature. Pri Mladinski knjigi so izdali zvočne knjige na zgoščenkah, imenovane Zvočnice.

Slika 21: Zvočna knjiga (prva stran)

Vir: Cirnski 2010

Slika 22: Zvočna knjiga (druga stran)

Vir: Cirnski 2010

Slika 23: Učbenik za slovenščino na zgoščenki

Vir: Cirnski 2010

č) Zvočni pripomočki za šport in vsakdanja opravila

Sem sodijo zveneče žoge, govoreče tehtnice, zvočne ure ...

d) Sintetizator govora

Samodejno pretvarja besedilo v govor (Mates 2000, str. 64).

e) MP3, MP4 in prenosni telefon

Večina učencev vse pogosteje, predvsem zasebno, uporabljajo MP3, MP4 in predvsem prenosni telefon, ki omogočajo ne le poslušanje, temveč tudi snemanje in lahko deloma prevzemajo celo vlogo diktafona.

Elektronski pripomočki

a) Govoreči žepni računalnik

Tak računalnik pretvori številčni zapis in vse druge računske operacije v zvočno obliko. Na žalost obstajajo le v tujih jezikih.

b) Optakon – optični čitalec

Optakon pretvori vidno besedilo v brajevo pisavo, to pa je moč otipati v brajevi celici. Za branje je potrebno veliko vaje in senzornih sposobnosti, zato optakona ne morejo uporabljati vsi slepi.

Slika 24: Optakon

Vir: Cirnski 2010

c) Elektronsko povečalo

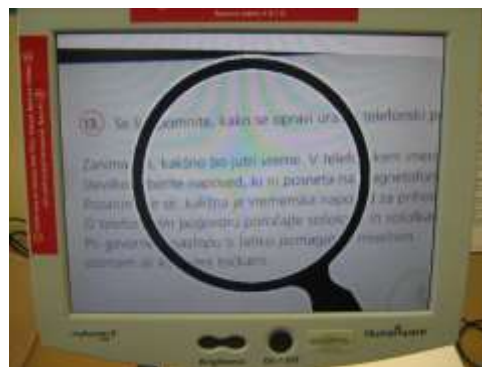
To je ekran, na katerem lahko učenci berejo besedilo, posneto s pomočjo kamere in optično povečano. Učenec lahko spreminja barvo zaslona in besedila ter kontraste in osvetlitev. Razen za branje je primeren tudi za opazovanje tabel, shem ali gledanje slik. Omogoča branje v originalni obliki, v obliki stolpca, neskončne vrstice ali pa podaja besede za besedo. Pomik teksta je samodejen, možno pa ga je tudi regulirati. Elektronsko povečalo MyReader deluje tudi v povezavi z računalnikom.

Slika 25: Elektronsko povečalo

Vir: Cirnski 2010

Slika 26: Povečano besedilo

Vir: Cirnski 2010

Slika 27: Starejše elektronsko povečalo

Vir: Cirnski 2010

Prilagojena računalniška oprema

a) Osebni računalnik z brajevo vrstico

Tak osebni računalnik ima pod tipkovnico nameščeno brajevo vrstico, ki omogoča pretvorbo besedila na računalniškem zaslonu v brajevo vrstico. Učenci v višjih letnikih izobraževanja uporabljajo prenosne računalnike z brajevo vrstico, ki jim nadomeščajo brajeve stroje. Tem lahko učitelji pripravijo učno gradivo in tudi preizkuse znanja na disketi, saj lahko učenci tako sami rešujejo naloge.

b) Brajev tiskalnik

Tiskalnik omogoča zapis besedil v brajevi pisavi brez dodatnih prilagoditev. Učenci ga uporabljajo za izpis učnega gradiva za lastne potrebe.

c) Skener

Preko skenerja se preskenira literatura, brajeva vrstica pa besedilo pretvori v brjico (Mates 2000, str. 64).

č) Jaws program

Program, ki omogoča slepemu in slabovidnemu učencu, da lahko dela na računalniku v Windows okolju (Mates 2000, str. 64).

Optični pripomočki za slabovidne

a) Očala ali kontaktne leče

Učenci vedo, pri katerih aktivnostih potrebujejo očala (ali leče) in pri katerih ne. Učenci, ki so občutljivi na premočno svetlobo nosijo posebna zatemnjena očala.

b) Teleskopska očala

Obstajata dve vrsti teleskopskih očal, in sicer očala za bližino, ki so namenjena branju in pisanju ter očala za daljavo, ki jih učenci uporabljajo za gledanje na tablo ali spremljanje televizije. Njihova pomanjkljivost je omejenost vidnega polja (slika je lahko zaradi premikov glave nemirna).

Slika 28: Teleskopska očala

Vir: Cirnski 2010

c) Lupa in povečevala

Z lupami dosegamo večkratno povečavo besedila. Učenci jih uporabljajo pri vsakdanjem branju, pisanju in drugem vidnem zaznavanju. Nekatere lupe so pritrjene na mizo, druge pa držijo učenci v rokah. Pri delu z lupo je zelo pomembna pravilna osvetljenost delovne površine, saj sence zmanjšajo vidno zaznavo.

Slika 29: Lupa z osvetlitvijo

Vir: Cirnski 2010

Slika 30: Navadna lupa

Vir: Cirnski 2010

č) Lupna očala

Ta očala nadomeščajo teleskopska očala in jih lahko uporabljajo namesto lupe. Težko slabovidni uporabljajo lupe z velikimi povečavami, celo do dvajsetkrat. Branje s temi očali je zelo naporno in zamudno, saj omogočajo zelo kratko bralno razdaljo in imajo zelo omejeno vidno polje, ki odkrije le nekaj črk.

d) Hiperkorekcijska očala

To so očala z močnejšimi lečami in večjim številom dioptrij. Spodnji del služi za branje, zgornji del pa za gledanje na daleč.

e) Teleskopi

Teleskopi so majhni daljnogledi, s katerimi učenci gledajo npr. na šolsko tablo, opazujejo poskuse, v veliko pomoč pa so tudi pri gibanju na prostem. Z njimi lahko učenci gledajo na daljavo ali pa jih uporabljajo tudi za opazovanje bližnjih predmetov.

Neoptični pripomočki za slabovidne

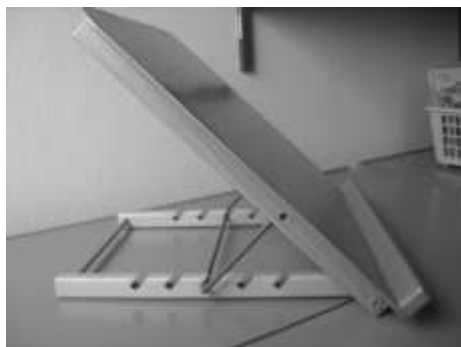
a) Debelejša pisala

Večina slabovidnih učencev uporablja debelejša pisala, lahko celo flomastre različnih barv. Učenci pišejo tako večje črke, nekateri celo samo tiskane, ki se bolje vidijo.

b) Stojalo za knjige

To je poseben pripomoček, s katerimi približajo bralno površino očem, s čemer preprečimo učencem, da bi se sklanjali nad bralno površino. Najboljša je uporaba posebnih miz, pri katerih je možno dvigniti delovno površino.

Slika 31: Stojalo

Vir: Cirnski 2010

c) Papir z okrepljenimi črtami

Zvezki, v katere pišejo slabovidni, morajo imeti dobro vidne črte, poleg tega pa papir ne sme biti preveč bel in svetleč (lahko je celo rahlo rumenkast).

č) Knjige in besedila v povečanem tisku

Učitelj lahko s fotokopiranimi stroji poveča besedila, zemljevide, tabele in druge material, ki jih učenci uporabljajo pri pouku. Pomembno je, da so povečani tudi kontrasti, tako da besedilo ne postane nejasno ali razmazano.

d) Označevalci vrstic in bralna okna

Gre za pripomočke, s katerimi učenci sledijo vrstici napisanega besedila. Pisanje z njimi je zamudneje, zato ti učenci pišejo počasneje.

Poleg tega pa slepi in slabovidni uporabljajo še veliko pripomočkov, ki jih potrebujejo v vsakdanjem življenju npr. bela palica, brajeve in zvočne ure, brajevi metri, termometri, merilci denarja, dodatno označeni aparati itd. zelo zanimiva je tudi tipna knjiga, ki je prilagojena tipni zaznavi.

Slika 32: Tipna knjiga

Vir: Cirnski 2010

Prostočasnim dejavnostim pa so namenjene prilagojene družbene igre, kot so šah, človek ne jezi se, brajeve domine, kocke, karte in zvočni pikado ...

Slika 33: Človek ne jezi se

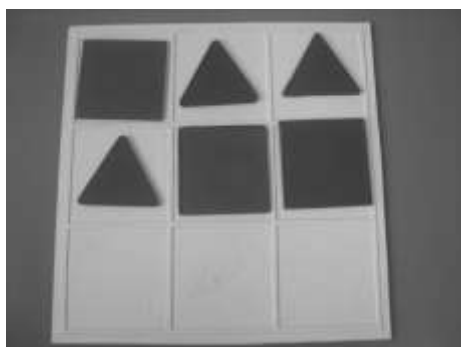
Vir: Cirnski 2010

Slika 34: Domine

Vir: Cirnski 2010

Slika 35: Igra Tri

Vir: Cirnski 2010

Z razvojem tehnologije imajo tudi slepi in slabovidni na voljo vedno več pripomočkov. Tako so razvili program, ki natisnjeno besedilo spremeni v govor ter program za Windows, prilagojen brajevi pisavi.

11. ZAVOD ZA SLEPO IN SLABOVIDNO MLADINO (ZZSM)

Zavod za slepo in slabovidno mladino (po novem se imenuje Center za pomoč slepim in slabovidnim) je edina izobraževalna organizacija za slepe in slabovidne v Sloveniji. Zato njen razvoj po eni strani odseva tudi odnos širše (slovenske) družbe do slepih in slabovidnih skozi zgodovino, sedanja organizacija in izobraževalne možnosti pa kažejo na položaj te skupine (učencev in dijakov) s posebnimi potrebami v današnji družbi. S slepimi in slabovidnimi se ukvarjata tudi Center slepih, slabovidnih in starejših v Škofji Loki in Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije.

Leta 1784 je humanist in pedagog Valentin Haüy ustanovil prvi zavod za izobraževanje slepih v Parizu. Iznajdba pisave slepih Louisa Braillea pa je odprla neslutene možnosti izobraževanja slepih. Kmalu so bili ustanovljeni zavodi za slepe tudi drugje po Evropi. Nekateri slepi Slovenci so se na podlagi volil šolali v Avstriji, kjer so imeli Zavode za slepe že v začetku 19. stoletja. Mi pa smo dobili svojo prvo ustanovo leta 1919 v Ljubljani (Golob 1999, str. 19).

11.1 ZGODOVINA

V ljubljanskem zavodu za slepe so bile od ustanovitve 1919 sprva organizirane osnovna šola in delavnice za usposabljanje v pletarstvu in ščetarstvu. Za šolo so v tujini nakupili učila in učne pripomočke za slepe. Josip Koba, ki je bil takrat upravitelj Zavoda, je napisal prvi slovenski Abecednik v brajevi pisavi - Početnico. Učiteljice pa so se seznanile z delom na dunajskem zavodu za slepe (Golob 1999, str. 19).

Leta 1922 so Zavod za slepe preselili v Kočevje, kjer je delo potekalo v veliko skromnejših razmerah kot do tedaj v Ljubljani. V Zavodu je bilo tako prostora le za 30 gojencev obeh spolov in za omejeno število odraslih slepih, pouk v osnovni šoli pa je potekal v treh kombiniranih oddelkih za usposabljanje ter izobraževanje. Hkrati je bil Zavod oddaljen od kulturnega središča (prav tam, str. 19).

Slepi učenci in osebje so se ob koncu leta 1944 preselili v Ljubljano. Tu so jih sprejeli v Zavodu za gluho mladino in jim odstopili del prostorov. Po osvoboditvi so v Zavod prišli tudi prvi oslepeli borci. Leta 1945 je ministrstvo za prosveto LRS dodelilo bivši zavod "De Notre Dame" slepim otrokom in leta 1946 se je Zavod dokončno preselil na Langusovo ulico, kjer je še danes (prav tam, str. 19).

Z osvoboditvijo je v Zavod prihajalo vse več oslepelih otrok. Mnogi so oslepeli kot žrtve vojne ali nepremišljene igre z eksplozivnimi telesi. Posledice so bile hude: amputacije rok, prstov in slepota, toda prevladali sta volja in velika želja po učenju. Težko nalogo je takrat Zavod uspešno reševal z osnovno šolo in opismenjevanjem ter usposabljanjem za pletarje, ščetarje in s tečaji za prve telefoniste.

Vzporedno z izobraževanjem slepih otrok je postajala vse bolj pereča potreba po usposabljanju slabovidnih otrok s specialnimi metodami in pripomočki. V Evropi so se že ustanavljali posebni zavodi za slabovidne (prav tam, str. 20).

Tako so leta 1965 dogradili in moderno opremili šolsko stavbo. Učenci so dobili svetle učilnice, prostore za dnevno bivanje, predšolski oddelek in kabinete za specialno usposabljanje. Zavod se je tudi preimenoval v Zavod za slepo in slabovidno mladino. Leta 2000 je v Sloveniji začel veljati Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, ki je tudi formalno omogočil slepim in slabovidnim šolanje v inkluzivnih oblikah izobraževanja.

Leta 2004 so se v Zavodu pričeli izvajati tudi programi srednjega strokovnega in poklicnega izobraževanja. Z novim aktom o ustanovitvi je Zavod postal edina nacionalna izobraževalna institucija v državi, ki izvaja vzgojno-izobraževalne programe za slepe in slabovidne otroke in mladostnike od predšolskega obdobja do zaključka srednje šole (prav tam, str. 21).

11.2 DEJAVNOSTI ZAVODA

Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana je ustanova, ki izvaja vzgojno-izobraževalne dejavnosti za slepe in slabovidne predšolske otroke, učence in dijake. Opravlja tudi druge dejavnosti, povezane z vzgojo in izobraževanjem, in sicer:

- druge nastanitve za krajši čas, dejavnosti menz, samostojne zdravstvene dejavnosti, ki jih ne opravljajo zdravniki ...,
- storitve, povezane z izvajanjem tiflopedagoške pomoči staršem, učiteljem in otrokom v rednih šolah, izvaja dodatno strokovno pomoč, razširjen obseg dodatne strokovne pomoči itn.,
- funkcionalno izobraževanje učiteljev,
- tabore,
- strokovna srečanja (Raztresen 2007, str. 9).

Poleg vseh ostalih dejavnosti, izdajajo tudi šolsko glasilo Naša misel. Avtorji besedil so učenci. Izdajajo ga v povečanem tisku in v brajici.

Slika 36: Šolsko glasilo

Vir: Cirnski 2010

11.3 PRAKSA

Vrtec in šolo obiskujejo otroci s posebnimi potrebami, ki zaradi posledice primarne motnje – to je slepote oz. slabovidnosti – potrebujejo za vsestranski razvoj tiflopedagoško voden učno-vzgojni proces (<http://www.zssm-lj.si/si/praksa/>).

11.3.1 Vrtec

V vrtec se vključujejo slepi in slabovidni otroci, stari od dveh do šestih let, ki so z odločbo o usmeritvi usmerjeni v prilagojen program za slepe in slabovidne predšolske otroke. Skupini se lahko enkrat tedensko pridružijo tudi slepi in slabovidni otroci, ki so usmerjeni v predšolske programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo – torej so vključeni v redne vrtce. V vrtcu so zanje organizirane specialnopedagoške in ostale dejavnosti, ki se izvajajo vsakodnevno.

Delo poteka po kurikulumu za vrtce, ki zajema področje razvoja gibanja, jezika, umetnosti, matematike, narave in družbe. Prilagojen program pa poleg tega vključuje tiflopedagoške cilje, ki se uresničujejo v okviru osnovnega kurikula ter kot specialnopedagoške dejavnosti, kamor sodijo:

- socializacija (hranjenje, oblačenje, usvajanje higienskih navad, pridobivanje socialnih veščin),
- komunikacija (govorni razvoj, pridobivanje pojmov in predstav, predvaje opismenjevanje, vaje čutil – zlasti razvijanje vida in tipa, navajanje na avdiovizualne in optične pripomočke ter seznanjanje z računalnikom),

- orientacija in mobilnost (orientacija v zaprtem prostoru in zunaj, orientacija na delovni ploskvi, navajanje na uporabo bele palice, navajanje na varno hojo v prometu ter samostojno gibanje v znanem okolju in s spremljevalcem v manj znanih ali neznanih okoljih).

Oblike in metode dela, didaktična sredstva in igrače so prilagojeni slepim in slabovidnim otrokom. Znanja, spretnosti in veščine otroci usvajajo preko igre in izkustvenega učenja. Vrtec je vključen v več projektov: na športnem področju otroci sodelujejo v projektu Zlati sonček, kjer se učijo plavanja, kotalkanja oziroma rolanja, iger z žogo; na področju jezika sodelujejo pri bralni znački Palček Bralček in Knjigobube; na področju družbe se navajajo na pravilno in varno udeležbo v prometu (Prometna značka); na področju narave so nas že obiskali študenti medicine in farmacije s projektom Dežela Medimedo; pod okriljem Zelenega nahrbtnika spoznavajo okoljevarstvene vsebine. Enkrat tedensko se srečujejo z zgodnjim učenjem angleškega jezika, obiskujejo šolsko in krajevno knjižnico, večkrat letno pa odidejo na terapevtsko jahanje (Raztresen 2007, str. 10).

11.3.2 Osnovna šola

V Osnovni šoli Zavoda za slepo in slabovidno mladino izvajajo prilagojen program 9-letne osnovne šole z enakovrednim izobrazbenim standardom in prilagojen program 9-letne osnovne šole z nižjim izobrazbenim standardom. Za učence, ki se vsakodnevno vozijo v šolo in domov, je organiziran tudi oddelek podaljšanega bivanja. V tem času se izvajajo učne ure in sprostitevne dejavnosti (npr. joga, pravljični krožek, pevski zbor, za učence od 1. do 4. razreda je organizirano učenje plavanja ...)(Raztresen 2007, str. 10).

11.3.3 Srednja šola

Zavod za slepo in slabovidno mladino izvaja tudi srednješolske programe, prilagojene za mladostnike z motnjami vida. Možna je usmeritev v naslednje programe:

1. ekonomski tehnik (program srednjega strokovnega izobraževanja), čas trajanja: 5 let (program je podaljšan za 1 leto zaradi prilagoditev slepim in slabovidnim),
2. administrator (program srednjega poklicnega izobraževanja), čas trajanja: 4 leta (program je podaljšan za 1 leto zaradi prilagoditev slepim in slabovidnim),
3. ekonomski tehnik (program srednjega poklicno-tehniškega izobraževanja), čas trajanja: 2 leti (nadgradnja ekonomskega tehnika).

Programi so prilagojeni (Raztresen 2007, str. 10):

1. vsebinsko – dodan je predmet Komunikacija,
2. organizacijsko – izvajajo se v majhnih skupinah,
3. časovno – zaradi povečanega obsega ur pri nekaterih predmetih in predmeta Komunikacija se dolžina šolanja podaljša za eno leto,
4. didaktično-metodično – pri vseh predmetih je potrebno upoštevati spoznanja sodobne tiflopedagoške teorije in prakse.

Kot del učnega procesa dijaki ustanovijo tudi učno podjetje, ki je simulacija poslovanja pravega podjetja. Pouk v takem podjetju poteka enkrat tedensko strnjeno 5 šolskih ur. Učilnica je prirejena v pisarno, dijaki pa delajo v različnih oddelkih (tajništvo, računovodstvo, kadrovski oddelek ...). Učna podjetja, ki jih ustanovijo šole, se registrirajo pri Centrali učnih podjetij v Celju in med seboj tudi poslujejo. V učnem podjetju se dijaki srečajo z vsemi poslovnimi dogodki (napišejo prijavo na delovno mesto, izdelajo račun, izračunajo plačo ...), pri svojem delu pa morajo biti samostojni, odgovorni, samoiniciativni in kreativni. Delo v učnem podjetju je zelo zanimivo, saj ne poteka na klasičen način, ampak je pouk bolj sproščen in interdisciplinaren (Raztresen 2007, str. 10).

11.4 SPECIALNA ZNANJA –SPECIALNOPEDAGOŠKE REHABILITACIJSKE DEJAVNOSTI ZA SLEPE IN SLABOVIDNE

Zavod za slepo in slabovidno mladino izvaja program specialnopedagoških dejavnosti za slepe ali slabovidne. To so dejavnosti oz. veščine in znanja, ki jih slep ali slaboviden otrok, učenec ali dijak potrebuje za svoj vsestranski razvoj glede na razvojno obdobje in motnjo vida. Dejavnosti preprečujejo pojav sekundarnih posledic primarne motnje, blažijo in odpravljajo posledice motnje in omogočajo preseganje komunikacijske, gibalne oviranosti ter socialne izključenosti.

Obvladovanje specialnih znanj in ustrezna opremljenost s pripomočki omogočajo slepemu oz. slabovidnemu otroku razvoj preostalih sposobnosti, specifičen razvoj senzornih modalitet za interakcijo z okoljem, oblikovanje specialnih komunikacijskih tehnik, tehnik varnega in samostojnega spoznavanja materialnega sveta, gibanja, spoznavne procese, razvoj predstav, pojmov, potrebnih vsakodnevnih veščin za neodvisno življenje ter tako vključevanje v

programe vzgoje in izobraževanje ter različne socialne sredine, delo itn. Specialna znanja se pridobivajo in nadgrajujejo glede na razvojno obdobje posameznika, njegove individualne potrebe ter se izvajajo permanentno v procesu specialnega izobraževanja.

Program specialnih znanj obsega naslednja področja:

- orientacija in mobilnost,
- komunikacijske tehnike za slepe in slabovidne,
- vsakodnevne veščine,
- športne in prostočasne aktivnosti,
- socialne veščine in socializacija (Raztresen 2007, str. 11).

12. NEKAJ NASVETOV ZA USTREZNO RAVNANJE S SLEPO IN SLABOVIDNO OSEBO

K slepi osebi vedno pristopimo mi in jo prijazno pozdravimo. Če nas slepi ne pozna, ali je pozabil naše ime, se ob srečanju z njim predstavimo. Nato sledi dotik z roko.

Občutki usmiljenja slepim in slabovidnim ne pomagajo, v njih lahko vzbudijo občutek odvisnosti in manjvrednosti, zato bodimo raje sočutni.

Če govorimo s slepo osebo, je še zlasti pomembna natančna razlaga o vsem, kar se pričakuje od nje, ter preverjanje sprejete informacije.

Pomisleki glede uporabe besed, kot sta »videti« ali »slep«, niso na mestu. Brez zadržkov lahko slepega vprašamo npr.: »Ali si želite ogledati to stvar?«

Pri komunikaciji s slepim upoštevamo opisen in čimbolj točen, nedvoumen način sporočanja. Opišemo mu sobo, dogajanje ... Sprotno preverjamo sprejete informacije. Preverjanje informacij je zelo pomembno, saj gre pri slepem za odsotnost očesnega stika in obrazne mimike. Vedeti pa moramo, da lahko slepi pozorno posluša, čeprav ne kaže takšnih odzivov na izrazu obraza ali drži kot videči.

Red in natančnost sta za slepe zelo pomembni lastnosti. Vsaka stvar mora nujno imeti svoj prostor. Z vzdrževanjem reda in natančnosti spoštujemo neodvisnost slepih. Ne puščamo ovir na mestih, kjer slepi hodi. Priprta vrata so za slepe nevarna ovira.

Pri vodenju se slepa oseba oprime naše roke. Na ozkih predelih je vodeči vedno spredaj. V sobi ji ponudimo sedež tako, da ji položimo roko na naslonjalo.

Slepega ne pustimo samega sredi prostora. Pospremimo ga do stene, ograje, kjer bo imel trdno oporo in se bo lahko naslonil. Kadar ga zapuščamo, ga vedno opozorimo, prav tako tudi, ko se k njemu vrnemo.

Vsekakor pa je najpomembnejše, da se v stiku s slepim ali slabovidnim otrokom obnašamo normalno in da ne namenjam pretirane pozornosti temu, da ima okvaro vida.

EMPIRIČNI DEL

13. OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA

V svojem diplomskem delu sem želela ugotoviti večje razlike pri branju, pisanju, poslušanju in govorjenju slepih in slabovidnih učencev glede na ostanek vida po lestvici WHO (Kermauner 2009b, str. 10):

- 0 % popolnoma slepi
- 0,1–1,9 % slepi z minimalnim ostankom vida
- 2–4,9 % slepi z ostankom vida
- 5–9,9 % težko slabovidni
- 10–30 % lažje slabovidni.

Namen raziskave je bil ugotoviti, katera/katere sporazumevalne dejavnosti najbolj ugajajo slepim in slabovidnim, kakšne so njihove sporazumevalne navade, ali obstajajo statistično pomembne razlike med branjem, pisanjem, poslušanjem in govorjenjem učencev z različnim odstotkom ostanka vida, ter katere težave imajo slepi in slabovidni učenci pri branju, pisanju, poslušanju in govorjenju.

14. RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

1. Ali popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida raje poslušajo, kot berejo?
2. Ali popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida raje govorijo, kot pišejo?
3. Katero pisavo uporabljajo pri pisanju in branju slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida, slepi z ostankom vida, težko slabovidnih in lažje slabovidnih učenci?
4. Koliko časa med tednom posvetijo branju popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida, slepi z ostankom vida, težje in lažje slabovidni učenci?
5. Kaj najpogosteje berejo popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida, slepi z ostankom vida, težko slabovidni in lažje slabovidni učenci?
6. Katera je najpogostejša težava pri branju slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih?
7. Kako pogosto popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in

slepi z ostankom vida, težje in lažje slabovidni doma pišejo?

8. Katera je najpogostejša težava pri pisanju slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih?

9. Ali imajo slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida, lažje in težje slabovidnih učence težave pri poslušanju?

10. Ali imajo slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida, lažje in težje slabovidnih učence težave pri govorjenju?

11. Kaj najraje poslušajo slepi učencev, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida, lažje in težje slabovidni učencev?

12. Ali ima večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida pri vseh sporazumevalnih dejavnostih več težav kot večina težje slabovidnih in lažje slabovidnih?

15. RAZISKOVALNE HIPOTEZE¹⁰

Hipoteza 1: Popolnoma slepi učenci, slepih z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida raje poslušajo, kot berejo.

Hipoteza 2: Popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida raje govorijo, kot pišejo.

Hipoteza 3: Večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida bere in piše v brajici.

Hipoteza 4: Večina težko slabovidnih in lažje slabovidnih učencev uporablja pri branju obe pisavi.

Hipoteza 5: Večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida in večina težje in lažje slabovidnih med tednom bere eno uro na dan.

Hipoteza 6: Večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida najpogosteje bere leposlovje.

¹⁰ ¹⁰ Nekatere hipoteze so izpeljane iz predstavitve v teoretičnem delu, nekatere pa iz predhodnih pogovorov z učenci in strokovnimi delavci Zavoda.

Hipoteza 7: Večina težko slabovidnih in lažje slabovidnih učencev najpogosteje bere podnapise na televiziji.

Hipoteza 8: Najpogostejša težava pri branju večine slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih je nerazumevanje prebranega.

Hipoteza 9: Večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida in večina težje in lažje slabovidnih doma redko piše.

Hipoteza 10: Najpogostejša težava pri pisanju večine slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih je zamenjevanje črk.

Hipoteza 11: Večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida kot tudi lažje in težje slabovidnih učencev nima težav pri poslušanju.

Hipoteza 12: Večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida kot tudi lažje in težje slabovidnih učencev nima težav pri govorjenju.

Hipoteza 13: Večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida kot tudi lažje in težje slabovidnih učencev najraje posluša glasbo.

Hipoteza 14: Večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida ima pri vseh sporazumevalnih dejavnostih več težav kot večina težje slabovidnih in lažje slabovidnih.

16. METODOLOGIJA

16.1 OSNOVNA RAZISKOVALNA METODA

Uporabila sem deskriptivno in kavzalno-neeksperimentalno metodo pedagoškega raziskovanja. Deskriptivna študija primera se giblje na ravni opisovanja pojavov, vključuje pa tudi oblikovanje hipotez o vzročno-posledičnih odnosih med pojavi (Sagadin 2004, str. 98).

16.2 OPIS POPULACIJE, ZAJETE V RAZISKAVO

Anketirala sem učence v starostnem razponu 10–22 let Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. Osnovnošolskih otrok je bilo 5, srednješolcev pa 15. Vseh otrok, ki sem jih vključila v raziskavo, je bilo 20. V raziskavo so bili vključeni 3 slepi učenci, 6 slepih učencev z minimalnim ostankom vida in 1 učenec z ostankom vida ter 3 težje in 7 lažje slabovidnih učencev. Obe starostni skupini sem obravnavala enotno, ker me niso zanimale razlike glede na starost, temveč glede na odstotek ostanka vida. V raziskavo je bilo vključenih 6 oseb ženskega spola in 14 oseb moškega spola.

16.3 POSTOPEK ZBIRANJA PODATKOV

Najprej sem predstavila namen raziskave ravnateljici Zavoda za slepo in slabovidno mladino, ki mi je dovolila opravljati raziskavo. Nato sem pridobila dovoljenje staršev za anketiranje njihov otrok.

Podatke sem zbrala na Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. Podatke sem zbrala s pomočjo anketnega vprašalnika (Priloga A), ki zajema 19 vprašanj. Podatke sem zbrala tako, da sem se z vsakim učencem individualno sestala. Skupaj sva rešila anketni vprašalnik, tako da sem prebrala vprašanje in možne odgovore, učenec pa je povedal odgovor, ki sem ga potem obkrožila ali zapisala. Učenci so imeli za odgovarjanje na anketna vprašanja na voljo 30 minut, vendar so za anketo večinoma potrebovali le 10 minut. Anketiranje je potekalo v popoldanskem času v posebnem prostoru, kjer so imeli učenci mir. Pri vsakem vprašanju so imeli možnost vprašati za pojasnilo, vendar tega ni nihče potreboval.

16.4 OPIS MERSKIH INSTRUMENTOV

Podatke sem zbrala s pomočjo anketnega vprašalnika, ki je zajemal 19 vprašanj. Razdeljen je bil na 4 dele: poslušanje (2 vprašanja), govorjenje (3 vprašanja), branje (6 vprašanj) in pisanje (7 vprašanj). Eno vprašanje se je navezovalo na vse sporazumevalne dejavnosti (poslušanje, govorjenje, branje in pisanje). Odprtega tipa je bilo 1 vprašanje, zaprtega 8 vprašanj, kombiniranega tipa pa 10 vprašanj.

16.5 POSTOPEK OBDELAVE PODATKOV

Izračunala sem relativne frekvence. Podatki so prikazani tabelarično in grafično, dodana je tudi interpretacija.

17. REZULTATI IN INTERPRETACIJA

17.1 HIPOTEZA 1

Hipoteza 1: Popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida raje poslušajo, kot berejo.

S prvo hipotezo sem želela preveriti, ali slepi učenci raje berejo ali raje poslušajo. To hipotezo sem prevajala z vprašanjem, pri katerem so se morali odločiti za najljubšo in najmanj priljubljeno sporazumevalno dejavnost.

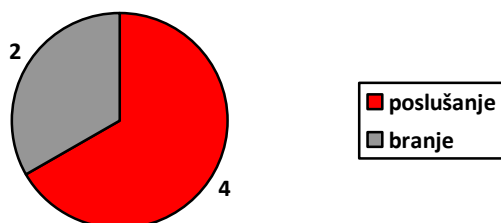
Tabela 1: Katero sporazumevalno dejavnost imajo najraje popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida?

	Popolnoma slepi	Slepi z minimalnim ostankom vida	Slepi z ostankom vida	Skupaj
	f	f	f	f
Poslušanje	1	3	0	4
Govorjenje	1	2	1	4
Branje	1	1	0	2
Pisanje	0	0	0	0
Skupaj	3	6	1	10

Hipoteza 1, ki pravi, da večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida raje poslušajo kot bere, se potrdi. Popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida raje poslušajo kot pa berejo, čeprav se v Zavodu zelo trudijo, da bi se branje razširilo. Vzrok za manjšo priljubljenost branja lahko iščemo v tem, da je proces branja dolgotrajen in da zanj potrebujejo vrsto pripomočkov. Ker imajo primanjkljaj na vidnem področju, se vedno, če je le možnost, raje odločijo za poslušanje. To je treba upoštevati tudi pri organizaciji pouka. Dandanes imajo možnost, da

kljub temu da ne berejo radi, poslušajo zvočne knjige in se tako na malce drugačen način vključijo v literarni svet.

Graf 1: Ali imajo slepi raje branje ali poslušanje?

17.2 HIPOTEZA 2

Hipoteza 2: Popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida raje govorijo, kot pišejo.

Z drugo hipotezo sem želela preveriti, ali slepi učenci raje govorijo ali raje pišejo. To hipotezo sem prevajala z vprašanjem, pri katerem so se morali odločiti za najljubšo in najmanj priljubljeno sporazumevalno dejavnost.

Tabela 2: Katero sporazumevalno dejavnost imajo najraje popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida?

	Popolnoma slepi	Slepi z minimalnim ostankom vida	Slepi z ostankom vida	Skupaj
	f	f	f	f
Poslušanje	1	3	0	4
Govorjenje	1	2	1	4
Branje	1	1	0	2
Pisanje	0	0	0	0
Skupaj	3	6	1	10

Hipoteza 2, ki pravi, da popolnoma slepi učenci, slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida raje govorijo kot pišejo, se potrdi. Nihče izmed anketiranih ni kot najljubše sporazumevalne dejavnosti izbral pisanja. Čeprav slepi učenci pišejo na računalnik, je to še zmeraj njihov najmanj priljubljen način sporazumevanja, saj jim povzroča nešteto težav in se mu najraje izognejo. Govorjenje je način sporazumevanja, ki ga lahko izkoristijo v vsakem trenutku. Učenci se pisanja začnejo učiti že v predšolskem obdobju, in sicer tako pisanja na stroj kot tudi pisanja in računalnik, nikakor pa ne zanemarjajo ročnega pisanja. Tiflopedagoginja je mnenja, da se morajo tudi slepi znati vsaj podpisati. Pri učenju pisanja uporabljajo različne pripomočke, ki jim olajšajo težak proces učenja.

17.3 HIPOTEZA 3

Hipoteza 3: Večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida bere in piše v brajici.

Pri tretji hipotezi sem ugotavljala, katero pisavo uporabljajo pri branju in pisanju slepi učenci. Na voljo so imeli odgovore brajico, vidno pisavo ali obe.

Tabela 3: Katero pisavo uporabljajo **pri branju** slepi učenci?

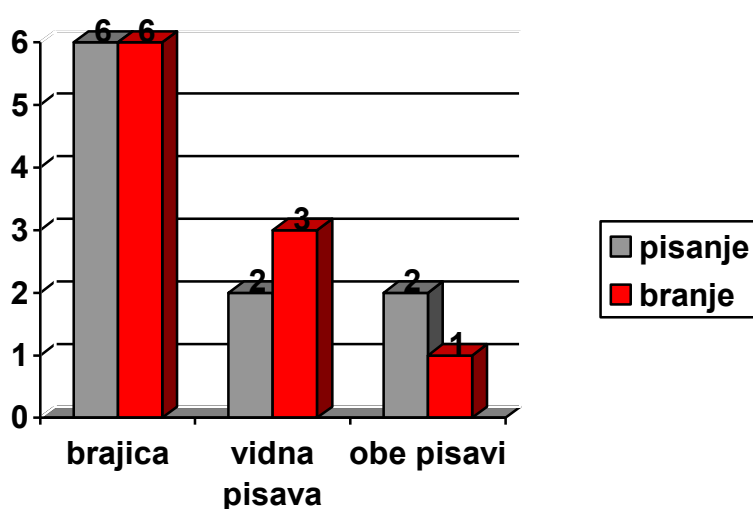
	Popolnoma slepi	Slepi z minimalnim ostankom vida	Slepi z ostankom vida	Skupaj
	f	f	f	f
Brajica	3	3	0	6
Vidna	0	2	1	3
Obe	0	1	0	1
Skupaj	3	6	1	10

Tabela 4: Katero pisavo uporabljajo **pri pisanju** slepi učenci?

	Popolnoma slepi	Slepi z minimalnim ostankom vida	Slepi z ostankom vida	Skupaj
	f	f	f	f
Brajica	3	3	0	6
Vidna	0	1	1	2
Obe	0	2	0	2
Skupaj	3	6	1	10

Hipoteza 3, ki pravi, da večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida bere in piše v brajici, se obdrži. Popolnoma slepi učenci uporabljajo brajico pri pisanju in branju, prav tako tudi slepi z minimalnim ostankom vida in slepi z ostankom vida. Večina slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida pozna tudi vidno pisavo. Pri opismenjevanju se slepi učijo tako navadno abecedo (seveda so črke poudarjene, da jih lahko slep učenec zatipa) kot tudi brajico. Vendar pa se kasneje raje odločijo za brajico, ker jo lažje začutijo s kazalcem in ker uporabljajo pripomočke, prilagojene brajici. Pri pisanju slepi učenci najpogosteje uporabljajo računalnik, slabovidni pa računalnik in očala.

Graf 2: Katero pisavo najpogosteje uporabljajo slepi pri branju in pisanju?

17.4 HIPOTEZA 4

Hipoteza 4: Večina težko slabovidnih in lažje slabovidnih učencev uporablja pri branju obe pisavi.

Pri četrti hipotezi sem ugotavljala, katero pisavo uporabljajo pri branju slabovidni učenci. Na voljo so imeli odgovore brajico, vidno pisavo ali obe.

Tabela 5: Katero pisavo uporabljajo pri branju **slabovidni** učenci?

	Težje slabovidni	Lažje slabovidni	Skupaj
	f	f	f
Brajica	0	0	0
Vidna	3	7	10
Obe	0	0	0
Skupaj	3	7	10

Hipoteza 4, ki pravi, da večina težko slabovidnih in lažje slabovidnih učencev uporablja pri branju obe pisavi, se zavrne. Vsi slabovidni uporabljajo pri branju vidno pisavo. Čeprav znajo tudi brajevo pisavo, je ne uporabljajo, saj pri branju uporabljajo pripomočke, kot sta lupa in elektronsko povečalo, ter lahko berejo vidno pisavo. Besedilo, ki ga da učitelj slabovidnemu učencu, mora biti v povečanem tisku. Tudi slabovidni učenci se začnejo učiti tako vidne pisave, kot tudi brajice že v predšolskem obdobju. Pomembno je, da čim več vadijo in si tako zapomnijo obliko črk (oz. pri brajici položaj pik).

17.5 HIPOTEZA 5

Hipoteza 5: Večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida in večina težje in lažje slabovidnih med tednom bere eno uro na dan.

S hipotezo 5 sem želela preveriti, koliko časa berejo slepi in slabovidni učenci med tednom. To sem ugotavljala z vprašanjem: »Koliko časa bereš med tednom?«. Na razpolago so imeli pet odgovor, izbrali pa so lahko le enega. Prav tako me zanimalo, koliko časa berejo doma. Pri tem vprašanju so imeli na voljo štiri odgovore, izbrali so lahko enega.

Tabela 6: Koliko časa berejo slepi in slabovidni med tednom?

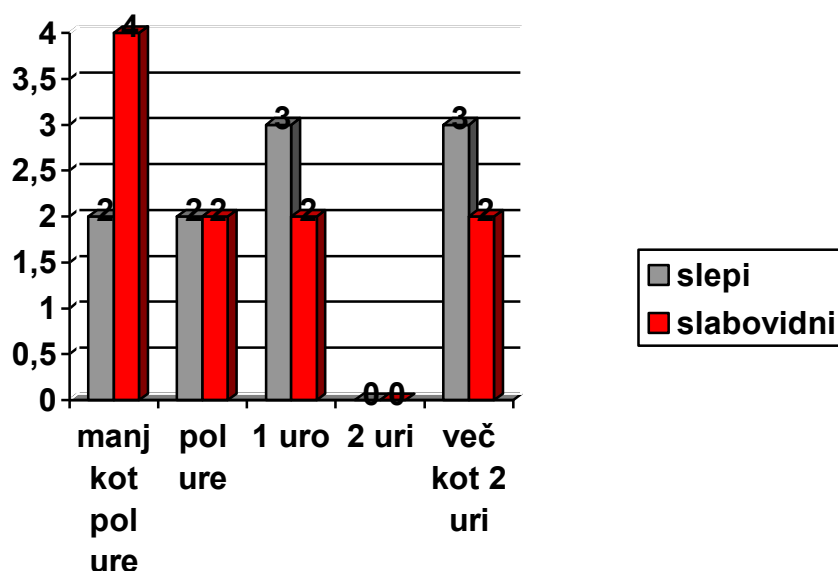
	Popolnoma slepi	Slepi z min. ostankom vida	Slepi z ostankom vida	Težje slabovidni	Lažje slabovidni	Skupaj
	f	f	f	f	f	f
Manj kot pol ure	1	1	0	1	3	6
Pol ure	1	1	0	1	1	4
1 uro	1	2	0	0	2	5
2 uri	0	0	0	0	0	0
Več kot 2 uri	0	2	1	1	1	5
Skupaj	3	6	1	3	7	20

Hipoteza 5, ki pravi, da večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida in večina težje in lažje slabovidnih med tednom bere eno uro na dan, se zavrne. Največ popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida in večina težje in lažje slabovidnih med tednom bere manj kot pol ure, vendar jih hkrati polovica bere eno uro ali več. Pri tem vprašanju nisem spraševala o branju šolskih zadev, temveč o tem, koliko berejo zase. Učencem veliko časa vzamejo domače naloge, šolsko učenje in vsakodnevna opravila, tako, da jim za branjem zmanjka časa ali pa raje posežejo po zvočni knjigi, se družijo s prijatelji ali poslušajo glasbo. Zanimiv je predvsem podatek, da jih kar četrtina bere več kot dve uri na dan, gre pa predvsem za srednješolce, ki se poleg šole ukvarjajo še z vodenjstvom, svetovanjem in športom in jih te teme še posebej zanimajo.

4 slepi učenci berejo doma pogosto, 3 berejo redko, enako število pa jih doma ne bere. 1 slaboviden učenec doma bere zelo pogosto, 4 berejo pogosto, 3 redko, doma pa ne bereta 2 učenca. To, da učenci doma ne berejo, je velika ovira pri osvajanju bralnih in pisalnih veščin. Tudi tiflopedagoginja je mnenja, da tisto, kar se učenci čez teden naučijo, čez vikend kar pozabijo. Tudi straši bi se morali potruditi in brati skupaj z otrokom. Včasih so imeli v Zavodu organizirane bralne urice, kjer so prostovoljci z učenci vadili branje. Tega danes,

zaradi premajhnega interesa, ni več. Na branje vplivajo čustveno-motivacijski in kognitivni dejavniki. Večini učencev manjka interes za branje, predvsem šolskih zadev. Mogoče bi raje brali, če bi imeli na voljo več različnih zvrsti v brajici (tako kot imamo videči možnost iti v knjižnico in si izbrati zanimivo knjigo), vendar je ta dejavnost še premalo razvita (V Zavodu imajo knjižnico, kjer so na voljo strokovna literatura, učbeniki in zvočne knjige, prav tako pa imajo možnost obiska Zveze slepih in slabovidnih, kjer si lahko izposodijo zvočne knjige). Raje kot knjige imajo zvočne knjige, kjer jim ni treba brati. Mogoče k slabemu interesu za branje svoj delež prispeva tudi debelina knjig, ki je, predvsem za slepe, zaradi zapisa v brajici, kar precejšnja.

Graf 3: Koliko časa berejo slepi in slabovidni med tednom?

17.6 HIPOTEZA 6

Hipoteza 6: Večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida najpogosteje bere leposlovje.

Pri tej hipotezi me je zanimalo, kaj najpogosteje berejo **slepi**. To sem ugotavljala z vprašanjem: «Kaj najpogosteje bereš?», in osmimi različnimi odgovori. Učenci so lahko izbrali vnaprej podan odgovor ali povedali svojega.

Tabela 7: Kaj berejo **slepi**?

	Popolnoma slepi	Slepi z minimalnim ostankom vida	Slepi z ostankom vida	Skupaj
	f	f	f	f
Leposlovje	0	1	0	1
Časopis	1	0	0	1
Poezija	1	0	0	1
Revije	0	1	0	1
Informacije na internetu	1	3	0	4
Podnapisi na televiziji	0	0	0	0
Elektronska pošta	0	1	0	1
Drugo	0	0	1	1
Skupaj	3	6	1	10

Hipoteza 6, ki pravi, da večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida najpogosteje bere leposlovje, se zavrne. Največ popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida najpogosteje bere informacije na internetu. Slepi berejo s pomočjo brajeve vrstice, ki je povezana z računalnikom, ali pa besedilo poslušajo (tu torej ne gre za branje, temveč za poslušanje), zato je razumljivo, da najpogosteje izberejo to obliko pridobivanja informacij. Pri sporazumevanju jim informacije z različnih področij pridejo prav in so z njihovo pomočjo tudi seznanjeni z vsemi novostmi, ki jih zelo delijo s sovrstniki, pa tudi prostovoljci. Možnost drugo je izbral samo en učenec, navedel je, da bere šolske zadeve.

17.7 HIPOTEZA 7

Hipoteza 7: Večina težko slabovidnih in lažje slabovidnih učencev najpogosteje bere podnapise na televiziji.

Pri tej hipotezi me je zanimalo, kaj najpogosteje berejo **slabovidni**. To sem ugotavljala z vprašanjem: «Kaj najpogosteje bereš?», in osmimi različnimi odgovori. Učenci so lahko izbrali vnaprej podan odgovor ali povedali svojega.

Tabela 8: Kaj berejo **slabovidni**?

	Težje slabovidni	Lažje slabovidni	Skupaj
	f	f	f
Leposlovje	0	0	0
Časopis	0	0	0
Poezija	0	0	0
Revije	0	2	2
Informacije na internetu	2	3	5
Podnapisi na televiziji	0	2	2
Elektronska pošta	1	0	1
Drugo	0	0	0
Skupaj	3	7	10

Hipoteza 7, ki pravi, da večina težko slabovidnih in lažje slabovidnih učencev najpogosteje bere podnapise na televiziji, se zavrne. Polovica slabovidnih najpogosteje bere informacije na internetu. Na internetu najdejo različne informacije s področij, ki jih zanimajo, prav tako pa so s pomočjo svetovnega spleta vsakodnevno seznanjeni z najnovejšim dogajanjem v Sloveniji in drugih državah. Pri branju informacij si pomagajo s povečanimi črkami ali lupo. Petina jih najpogosteje bere revije in pa podnapise na televiziji. Sodobna tehnologija je slepim in slabovidnim omogočila, da se za pridobivanje informacij, pa tudi za pomoč pri učenju, poslužujejo svetovnega spleta. Seveda morajo biti spletne strani prilagojene slepim in slabovidnim, vendar se žal nekateri ponudniki tega še ne zavedajo. Kljub temu lahko slepi in slabovidni s pomočjo različnih prilagoditev dostopajo do enakih informacij kot videči in tudi na ta način postajajo enakopravnejši. Tudi elektronska pošta je tista, ki jim omogoča sporazumevanje s prijatelji iz širše okolice.

17.8 HIPOTEZA 8

Hipoteza 8: Najpogostejša težava pri branju večine slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih je nerazumevanje prebranega.

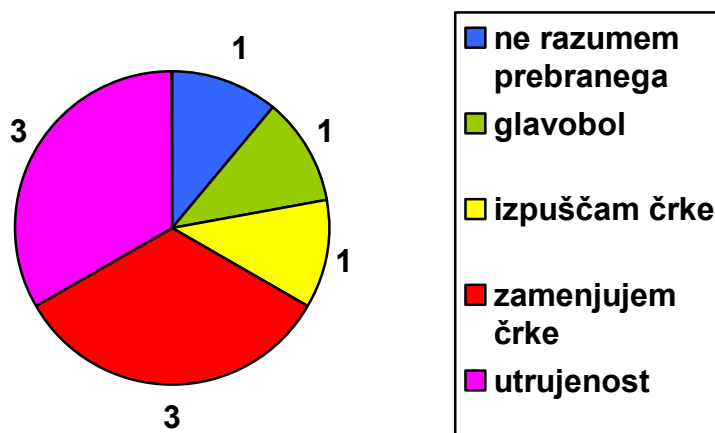
Pri osmi hipotezi me je zanimalo, katera je najpogostejša težava pri branju slepih in slabovidnih učencev. Najprej so odgovarjali na vprašanje, ali imajo kakšne težave, nato pa še kakšne težave se pojavljajo. Učenci so imeli na voljo različne odgovore in možnost izbire več kot enega odgovora.

Tabela 9: Ali slepi in slabovidni pri branju doživljajo kakšne težave?

	Slepi	Slabovidni	Skupaj
	f	f	f
Da	4	5	9
Ne	6	5	11
Skupaj	10	10	20

Tako pri slepih kot slabovidnih se pojavljajo težave pri branju. Katere težave so to, je prikazano na Grafu 5.

Graf 4: Vrste težav pri branju

Večina slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih po lastnem mnenju nima težav pri branju. Tisti, ki jih imajo, pa so najpogosteje kot največjo težavo pri branju izbrali zamenjevanje črk. To se dogaja pri tistih črkah, ki so podobno zapisane. 1 učenec je izbral kot težavo nerazumevanje prebranega besedila. Tako se hipoteza 8, ki pravi, da je najpogostejša težava pri branju večine slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih nerazumevanje prebranega, zavrne. Vendar pa gre tu le za lastno presojo, za dejansko ugotovitev razumevanja prebranega pa bi bili potrebni drugačni načini ugotavljanja ravni razumevanja. Medtem ko je kar 11 učencev mnenja, da težav pri branju nimajo, sem med prostovoljnim delom, ko smo skupaj brali zgodbe, ugotovila, da imajo vsi učenci težave. Najpogosteje so zamenjevali črke, prav tako pa so se branja zelo hitro naveličali (pri branju jih je večina zdržala približno 20 minut). Slepi učenci izpuščajo črke in jih zamenjujejo, ker so v brajici nekatere črke zelo podobne. Zato morajo učenci zelo zgodaj začeti z opismenjevanjem in predvsem z razvijanjem tipnih blazinic na prstih, ki jim omogočajo pravilno zaznavo črke. Tudi sama sem poskusila prebrati nekaj besed, vendar je zelo težko, če nimaš razvitega tipnega občutka. Vzroki za bralno-napisovalne motnje so številni, toda pri slabovidnih jih lahko včasih iščemo predvsem v njihovi okvari vida. Res pa je, da se bralno-napisovalne motnje pojavljajo tudi pri videčih učencih. Po Zakonu o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 81/2006) naj bi bilo 20–25 % splošnih specifičnih težav in 3–10 % specifičnih motenj branja in pisanja.

17.9 HIPOTEZA 9

Hipoteza 9: Večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida in večina težje in lažje slabovidnih doma redko piše.

S hipotezo 9 sem želela preveriti, kako pogosto slepi in slabovidni doma pišejo. To sem ugotavljajo z vprašanjem: »Kako pogosto pišeš doma?«. Na razpolago so imeli štiri odgovore, izbrali pa so lahko le enega. Prav tako me je zanimalo, kaj slepi in slabovidni učenci najraje pišejo. Tudi pri tem vprašanju so imeli na voljo štiri odgovore, lahko pa so dodali svoj odgovor.

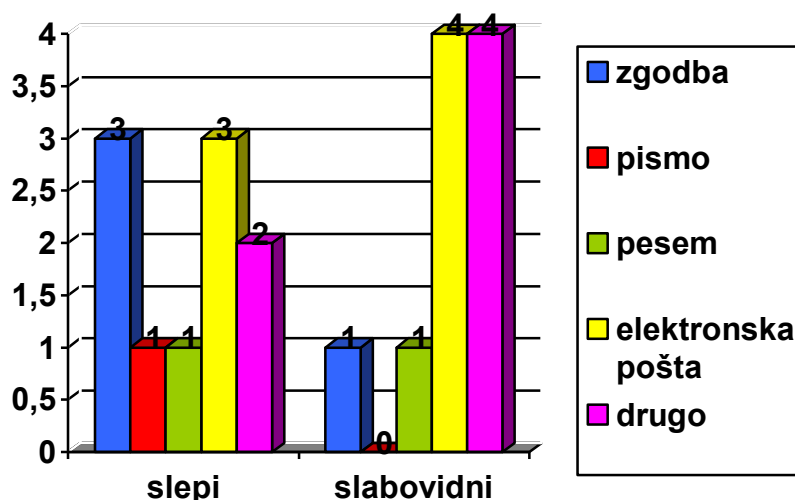
Tabela 10: Kako pogosto pišejo slepi in slabovidni?

	Popolnoma slepi	Slepi z min. ostankom vida	Slepi z ostankom vida	Težje slabovidni	Lažje slabovidni	Skupaj
	f	f	f	f	f	f
Zelo pogosto	2	1	1	0	0	4
Pogosto	1	2	0	2	3	8
Redko	0	2	0	0	3	5
Ne pišem	0	1	0	1	1	3
Skupaj	3	6	1	3	7	20

Hipoteza 9, ki pravi, da večina popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida ter večina težje in lažje slabovidnih doma redko piše, se zavrne. 8 popolnoma slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida ter večina težje in lažje slabovidnih doma pogosto piše. Slepi najraje pišejo pisma, zgodbe in elektronsko pošto, slabovidni pa elektronsko pošto, SMS-e in dnevnik. Slepi in slabovidni učenci pogosto na papir izlijejo svoja čustva ali pa pišejo zgodbe o dogodkih, ki so se jim zgodili. Skozi elektronsko pošto pa se sporazumevajo s prijatelji. Ker s slepimi in slabovidnimi učenci iz Zavoda tudi sama velikokrat komuniciram preko elektronske pošte, sem ugotovila, da imajo pri pisanju kar nekaj težav, in sicer predvsem pozabijo na ločila, zamenjujejo črke, pri tipkanju pogosto pritisnejo napačno tipko, predvsem pa jih veliko ne premisli, kako bodo napisali. Zato so njihova besedila velikokrat težko berljiva.

Pri pouku slovenščine slepi in slabovidni učenci najraje pišejo prosti spis (9 učencev), sledi narek (6 učencev), 3 učenci najraje prepisujejo besedilo s table, 2 učenca pa ne marata pisati.

Graf 5: Kaj najraje pišejo?

3 slepi učenci najraje pišejo zgodbe, prav tako enako število slepih učencev najraje piše elektronsko pošto. Med slabovidnimi so 4 učenci, ki najraje pišejo elektronsko pošto, sledijo pa še dnevnik, SMS-i, promocije in kratke novice. Nekateri slabovidni sodelujejo tudi pri šolskem glasilu in delajo za slovenski mladinski časopis. Pri pouku slovenščine najraje pišejo prosti spis. Če povzamem, večina slepih in slabovidnih učencev najraje piše elektronsko pošto. Ta način sporazumevanje je postal dostopen slepim in slabovidnim učencem z razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije, in kot vidimo, ga z veseljem uporabljajo. Žal pa z uporabo IKT, po mojem mnenju, zamira predvsem pisanje navadnih pisem, in to tako pri slepih in slabovidnih učencih, kot tudi pri videčih.

17.10 HIPOTEZA 10

Hipoteza 10: Najpogostejša težava pri pisanju večine slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih je zamenjevanje črk.

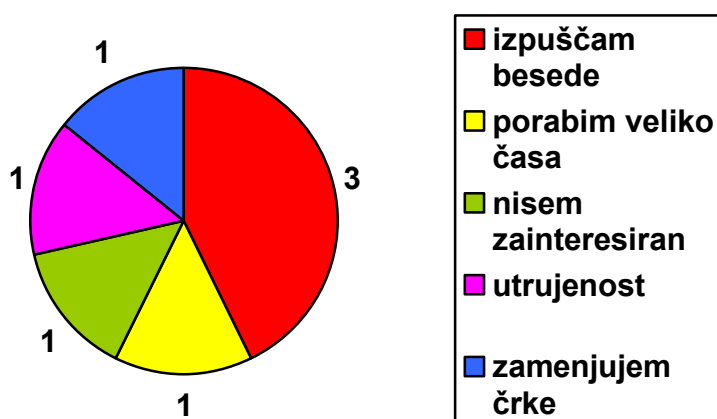
Pri deseti hipotezi me je zanimalo, katera je najpogostejša težava pri pisanju slepih in slabovidnih učencev. Najprej so odgovarjali na vprašanje, ali imajo kakšne težave, nato pa še kakšne težave se pojavljajo. Učenci so imeli na voljo različne odgovore in možnost izbire več kot enega odgovora.

Tabela 11: Ali imajo slepi in slabovidni učenci težave pri **pisanju**?

	Slepi	Slabovidni	Skupaj
	f	f	f
Da	4	3	7
Ne	6	7	13
Skupaj	10	10	20

Tako pri slepih kot slabovidnih se pojavljajo težave pri pisanju. Katere težave so to, je prikazano na Grafu 7.

Graf 6: Vrste težav pri pisanju

Večina slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih meni, da pri pisanju nima težav¹¹. Polovica slepih učencev meni, da so pri pisanju zelo dobri, 3 učenci so mnenja, da so dobri, 2 pa, da sta pri pisanju dobri. Polovica slabovidnih učencev je prepričana, da so pri pisanju dobri, polovica pa, da so srednje dobri. Pri tem vprašanju je šlo za samooceno pisanja, in kot vidimo, so učenci prepričani v to, da so pri pisanju dobri. Tako sama kot tudi tiflopedagoginja se s tem ne strinja, saj imajo učenci pri pisanju ogromno težav (zamenjujejo črke, izpuščajo črke, velikokrat tudi besede). Slabovidni imajo težave pri pisanju, predvsem ko pišejo brez pomoči računalnika. Slepi

¹¹ Vendar jih v resnici večina ima, a jim je to težko priznati. Ko so rešili anketo, sem se z vsakim tudi pogovarjala in takrat so priznali, da imajo težave.

učenci morajo zelo dobro poznati brajev stroj oz. brajevo vrstico in pravila pisanja nanj. Nekateri učenci so zelo spretni in tudi pišejo zelo hitro. Predvsem en učenec me je navdušil s svojim interesom za pisanje, saj zelo rad piše, in to karkoli. Tu naj omenim še možnost risanja z brajevim strojem. Nekateri učenci veliko raje kot pišejo rišejo in pogosto namesto z besedami, svoje misli izrazijo z risbo.

Hipoteza 10, ki pravi, da je najpogostejša težava pri pisanju večine slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih zamenjevanje črk, se zavrne. Najpogostejša težava pri pisanju slepih, slepih z minimalnim ostankom vida, slepih z ostankom vida, težje slabovidnih in lažje slabovidnih učencev je po njihovem mnenju izpuščanje besed. Do te težave pride, ker včasih ne znajo napisati besede ali črke in potem raje kar izpustijo besede kot, da bi jo napisali narobe.

17.11 HIPOTEZA 11

Hipoteza 11: Večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida kot tudi lažje in težje slabovidnih učencev nima težav pri poslušanju.

Pri hipotezi 11 me je zanimalo, katera je najpogostejša težava pri pisanju slepih in slabovidnih učencev. Najprej so odgovarjali na vprašanje, ali imajo kakšne težave, nato pa še kakšne težave se pojavljajo. Učenci so imeli na voljo različne odgovore in možnost izbire več kot enega odgovora.

Tabela 12: Ali imajo težave pri **poslušanju**?

	Slepi	Slabovidni	Skupaj
	f	f	f
Da	1	1	2
Ne	9	9	18
Skupaj	10	10	20

Hipoteza 11, ki pravi, da večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida kot tudi lažje in težje slabovidnih učencev po lastnem mnenju nima težav pri poslušanju, se potrdi. Le dva učenca sta odgovorila, da imata težave pri poslušanju, in sicer slep učenec z minimalnim ostankom vida pri poslušanju težko ostane zbran, lažje slaboviden

pa težko sledi govoru. Težave se pojavljajo predvsem takrat, kadar je v prostoru več ljudi in slep ali slaboviden ne ve, koga naj posluša ali če je preglasno. Tudi tukaj bi rada poudarila, da gre za lastno mnenje anketirancev, ne za objektivno raziskavo njihove zmožnosti razumevanja (in vrednotenja) govorjenega besedila.

17.12 HIPOTEZA 12

Hipoteza 12: Večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida kot tudi lažje in težje slabovidnih učencev nima težav pri govorjenju.

Pri dvanajsti hipotezi me je zanimalo, katera je najpogostejša težava pri govorjenju slepih in slabovidnih učencev. Najprej so odgovarjali na vprašanje, ali imajo kakšne težave, nato pa še kakšne težave se pojavljajo. Učenci so imeli na voljo različne odgovore in možnost izbire več kot enega odgovora

Tabela 13: Ali imajo težave pri **govorjenju**?

	Slepi	Slabovidni	Skupaj
	f	f	f
Da	0	3	3
Ne	10	7	17
Skupaj	10	10	20

Hipoteza 12, ki pravi, da večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida ter lažje in težje slabovidnih učencev nima težav pri govorjenju, se potrdi. Le trije lažje slabovidni učenci imajo težave pri govorjenju, in sicer težje izgovarjajo šumnike, r in n. Tu se je vprašanje nanašalo le na izgovorne težave, ne pa na zmožnost tvorjenja govorjenega besedila. Tudi pri tem vprašanju je šlo za učenčevo samovrednotenje.

17.13 HIPOTEZA 13

Hipoteza 13: Večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida ter tudi lažje in težje slabovidnih učencev najraje posluša glasbo.

Pri tej hipotezi me je zanimalo, kaj najraje poslušajo slepi in slabovidni. To sem ugotavljala z vprašanjem: «Kaj najraje poslušáš?», in petimi različnimi odgovori. Učenci so lahko izbrali vnaprej podan odgovor ali povedali svojega.

Tabela 14: Kaj najraje poslušajo?

	Popolnoma slepi	Slepi z min. ostankom vida	Slepi z ostankom vida	Težje slabovidni	Lažje slabovidni	Skupaj
	f	f	f	f	f	f
Pravlјice	0	0	0	0	0	0
Glasba	1	3	1	3	4	12
Zgodbe	0	0	0	0	0	0
Radio	1	2	0	0	1	4
TV	1	1	0	0	1	3
Drugo	0	0	0	0	1	1
Skupaj	3	6	1	3	7	20

Hipoteza 13, ki pravi, da večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida ter lažje in težje slabovidnih učencev najraje posluša glasbo, se potrди. Učenci poslušajo raznovrstno glasbo, od narodnozabavne do rocka. En učenec je izbral možnost drugo, njegov odgovor je bil, da najraje posluša računalnik, kaj več pa mi ni znal povedati. Učenci glasbo poslušajo preko računalniškega programa, preko interneta, na kasetah ali CD-jih. Prav tako jih ima večina MP3 predvajalnike, za poslušanje glasbe pa uporabljajo tudi mobilne telefone. Tudi tu se kaže napredek tehnologije. Glasbo, ne samo da radi poslušajo, o njej se tudi radi pogovarjajo, na internetu iščejo informacije o svojih priljubljenih skupinah, pevcih ali pevkah, zelo radi pa tudi kličejo na radio in si zaželiyo glasbeno željo. Večina slepih in slabovidnih učencev odgovarja, da posluša, preko slušalk, glasbo pozno v noč in da pogosto zaspijo s slušalkami v ušesih.

17.14 HIPOTEZA 14

Hipoteza 14: Večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida ima pri vseh sporazumevalnih dejavnostih več težav kot večina težje slabovidnih in lažje slabovidnih.

Pri zadnji hipotezi sem želela ugotoviti, pri kateri sporazumevalni dejavnosti imajo slepi in slabovidni največ težav.

Tabela 15: Pri kateri sporazumevalni dejavnosti imajo slepi in slabovidni največ težav?

	Slepi	Slabovidni	Skupaj
	f	f	f
Poslušanje	1	1	2
Govorjenje	0	3	3
Branje	5	5	10
Pisanje	4	3	7

Hipoteza 14, ki pravi, da ima večina slepih učencev, slepih z minimalnim ostankom vida in slepih z ostankom vida pri vseh sporazumevalnih dejavnostih več težav kot večina težje slabovidnih in lažje slabovidnih, se zavrne. Anketa temelji na lastni presoji anketirancev, zato je težko reči, kateri učenci imajo več težav. Čeprav bi lahko, glede na številke, rekli, da imajo več težav slabovidni, gre morda predvsem za to, da se ti težav le bolj zavedajo. Vsekakor pa drži, da imajo eni in drugi precej težav pri vseh sporazumevalnih dejavnostih, le da bi nekateri te tegobe raje ohranili zase¹². Večini slepih in slabovidnih učencev je težko priznati, da imajo pri poslušanju, govorjenju, branju ali pisanju težave, predvsem neznancem, vendar ko se jim približaš, skozi pogovor lahko izveš marsikaj. Čeprav se jih večina zaveda, da imajo težave, tega nikakor nočejo priznati. Namesto, da bi poskušali rešiti težave in več vadili, raje opustijo dejavnost. Zato tudi ni več bralnega krožka, ker učenci ne pokažejo interesa, mogoče pa je tudi, da jih učitelji ne znajo dovolj motivirati in navdušiti.

¹² Za zdaj ni podobne raziskave za videče učence, gluhe in naglušne ipd., tako da je ob nekaterih težavah in navadah težko presojati, ali gre za splošno generacijsko značilnost ali za specifično značilnost slepih in slabovidnih.

18. SKLEP

Vid je v našem življenju bistvenega pomena, saj nam predstavlja povezavo z okolico. Vendar velikokrat, zaradi različnih vzrokov, pride do bolezni očesa in okvar vida. V diplomski nalogi sem sicer raziskovala slepoto in slabovidnost otrok v Zavodu za slepo in slabovidno mladino, vendar se po mojem mnenju z enakimi težavami soočajo vsi slepi in slabovidni otroci. Pohvalno se mi zdi, da jim Zavod omogoča pridobitev izobrazbe in izkušenj na različnih področjih.

Glede na različne definicije lahko različno opredelimo tako slepoto, kot slabovidnost, sama pa sem za izhodišče vzela lestvico WHO in jo nadgradila s pedagoško definicijo, kjer je podano tudi, kako moramo učencu prilagoditi pouk. Ta definicija predstavlja smernice za organizacijo pouka, ki skupaj z drugimi prilagoditvami omogoča ustrezno poučevanje slepih in slabovidnih učencev.

Glavna tema moje naloge je bila sporazumevanje v smislu izmenjave sporočil med udeleženci sporazumevalnega procesa. Tudi slepi in slabovidni otroci se vsakodnevno sporazumevajo in udeležujejo pri različnih sporazumevalnih dejavnostih. Empirična raziskava je pokazala, da slepi otroci najraje poslušajo in govorijo.

Tako slepi kot slabovidni učenci se začnejo učiti brajice že v predšolskem obdobju, prav tako pa je pomembno, da se jim dovolj zgodaj razvije občutek za tip, ki jim omogoča prepoznavo črk oz. izboklin na papirju ali brajevi vrstici.

Raziskava je pokazala, da slepi in slabovidni otroci berejo malo, ponavadi le šolske zadeve, tudi pišejo redko, vendar pa so z uporabo IKT začeli več pisati, predvsem elektronsko pošto, ki je eden od načinov sporazumevanja s širšo in daljno okolico.

Slepi in slabovidni otroci se pri sporazumevanju soočajo s številnimi težavami. Pri branju zamenjujejo črke in se hitro utrudijo. Velikokrat imajo premajhen interes za branje, ki pa je nekoliko povezan tudi z neustreznim motiviranjem, ki bi moral biti prilagojen določeni starostni skupini (npr. za mlajše otroke bi lahko organizirali bralni krožek, kjer bi skupaj brali pravljice in krajše zgodbe, za starejše pa bi lahko organizirali bralni klub, kjer bi sami prebrali knjigo, v skupini pa bi se nato pogovarjali o njej. Prav tako bi otroci lahko brali svoja dela,

saj jih veliko piše pesmi). Pri pisanju je velika ovira izpuščanje besed, vzrok je po navadi to, da ne vedo, kako besedo zapisati in jo zato raje izpustijo. Tudi pri govorjenju in pisanju imajo težave, vendar se te pojavljajo v manjši meri. Raziskava je pokazala, da imajo največ težav pri branju, najmanj pa pri poslušanju. Čeprav se jih večina zaveda, da imajo težave, tega nočejo priznati in namesto, da bi poiskali rešitev, raje opustijo dejavnost. Tako se pojavlja začaran krog, ki jih omejuje pri sporazumevanju.

Slepi in slabovidni otroci imajo lahko kakovostno življenje, vendar je pomembno, da razvijejo pozitivno samopodobo. Če imajo otroci razvito pozitivno stališče, do svoje drugačnosti in če živijo v spodbudnem okolju, jih ni strah sporazumevati se.

Skozi diplomsko nalogo sem oblikovala smernice, kako ravnati s slepim in slabovidnim otrokom, kako mu prilagoditi pouk in tudi, kako ga motivirati. Najpomembnejša dejavnika otrokovega uspešnega vključevanja v učni proces pa sta po mojem mnenju spoštovanje in sprejetost. Slep ali slaboviden otrok mora začititi, da je v razredu sprejet in da lahko zaupa. Če želimo to doseči, pa je potrebno ustrezno izobraževanje tako vzgojiteljev kot učiteljev, veliko pa k temu pripomore tudi osebna zrelost učitelja in njegova zmožnost empatije. Za izboljšanje položaja slepih in slabovidnih otrok, je poleg izobraževanja strokovnih delavcev potrebno tudi svetovanje otrokom in večja ozaveščenost vseh ljudi. Ljudem je treba približati slepoto in slabovidnost, da ju ne bodo več dojemali zgolj kot oviro, temveč tudi kot način, da se z življenjem spoprimemo na težji način. Slepih in slabovidnih otrok ni potrebno pomilovati, temveč jim pomagati in jim omogočiti čim lažje življenje. Mogoče bi bilo potrebno spoznavanje značilnosti slepote in slabovidnosti, pa tudi drugih posebnih potreb in omogočanje več druženj z otroki s posebnimi potrebami. Veliko bi k boljši sporazumevalni zmožnosti slepih in slabovidnih otrok pripomogla tudi številčnejša izbira knjig za slepe in slabovidne otroke in odrasle.

Nadaljnje raziskovanje bi bilo smiselno v smeri natančnejšega raziskovanja sporazumevalnih dejavnosti z različnimi raziskovalnimi pristopi in primerjava med sporazumevalno zmožnostjo slepih in slabovidnih otrok v primerjavi z videčimi ali slepih in slabovidnih v Zavodu s tistimi slepimi in slabovidnimi, ki se izobražujejo v rednih šolah.

Pri svoji raziskavi sem se soočila tudi z nekaj prednostmi in omejitvami. Kot prednost bi izpostavila predvsem novo izkušnjo, ki sem je dobila prek druženja in spoznavanja otrok,

drugačno dojetje stvari, ki so se mi včasih zdele popolnoma samoumevne in pridobljeno novo znanje. Največja omejitev pa je bila majhna raziskovalna populacija, ki mi onemogoča postaviti trden zaključek.

Sporazumevanje je za slepe in slabovidne otroke pot do znanja in s tem pot do enakopravnosti, zato je pomembno, da se naučijo ustreznega sporazumevanja. Kajti dobro sporazumevanje je osnova za vzpostavitev uspešnih medosebnih odnosov, ki jih slepi in slabovidni potrebujejo in si jih želijo. To pa je tudi značilnost, ki povezuje slepe in slabovidne otroke z videči.

19. LITERATURA IN VIRI

19.1 LITERATURA

Bešter in dr. (2000). Na pragu besedila. Ljubljana: Rokus.

Birch, B. (1997). L. Braille: slepi francoski deček, čigar izum pomaga milijonom slepim, da lahko berejo. Celje: mohorjeva družba.

Brajša, P. (1993). Pedagoška komunikologija. Ljubljana: Glotta Nova.

Brvar, R. (2007). Kaj? Kako? Zakaj tako? Predstavitev inovacij, adaptacij in izboljšav pri pouku s slepimi in slabovidnimi učenci. Univerza v Ljubljani: Pedagoška fakulteta.

Florjančič, S., Zupanc, V. in Lipuš, D. (1995). Vloga govora pri slepem otroku. Defektologica Slovenica, letnik 3, št. 3, str. 77–83.

Florjančič, S., Gerbec, I. in Kermauner, A. (1999). Navodila v rednih osnovnih šolah za prilagojeno izvajanje izobraževalnih programov pri slepih in slabovidnih učencih. V: Naš zbornik ob 80-letnici. Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino, str. 396–403.

Gerbec, I. (1995). Neverbalna in verbalna komunikacija pri slepem otroku. Defektologica Slovenica, letnik 3, št. 3, str. 35–39.

Gerbec (1999). Braillova pisava in opismenjevanje slepih. V: Naš zbornik ob 80-letnici. Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino, str. 209–216.

Golob, M. (1999). Pot k svetlobi. Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino.

Gostiša, M. (1999). Branje in pisanje slabovidnih. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani: Pedagoška fakulteta.

Heslinga, K. (1979). Osposabljanje slijepe djece za svakodnevni život. Savez slijepih Hrvatske: Republički odbor.

Kačič, M. (1997). Oblike in videz brajeve pisave. Rikoss, letnik 6, št. 1, str. 13–15.

Kačič, M. (2009). Brajeva pisava od papirja so računalnika. V: Pungertnik. Louis Braille in njegov genialni izum. Ljubljana: Rikoss in Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, str. 12–15.

Keller, H. (1975). Zgodba mojega življenja. Ljubljana: Prešernova družba.

Kermauner, A. (2009a). Na drugi strani vek. Ljubljana: Študentska založba.

Kermauner, A. (2009b). Tactile Books for Blind in Slovenia. V: The Typhlo and Tactus Guide to children's books with tactile Illustrations. The Union of Associations of Blind and visually impaired in Slovenia, str. 1–115.

Kobal Grum, D. (2006). Pristopi k obravnavi slepega ali slabovidnega otroka. V: Kobal Grum, D., Kobal. B. (ur.), Zagotavljanje enakih možnosti za vzgojo in izobraževanje slepih in slabovidnih otrok v Sloveniji. Ljubljana: Društvo za enake možnosti, str. 19–22.

Koprivnikar, K. (2006). Okvare vida in zgodnji razvoj otrok. V: Kobal Grum, D. in Kobal, B. (ur.): Zagotavljanje enakih možnosti. Ljubljana: DEMS, str. 115–118.

Krivic, A. (2008). Čutim, vidim, zmorem ... prostor tudi za slepe ion slabovidne. Ljubljana: Študentska založba.

Lipnik, J. (1992). Metoda branja in dela z besedilom v osnovni šoli: metodika branja. Maribor: Pedagoška fakulteta.

Marentič Požarnik, B. (2003). Psihologija učenja in pouka. Ljubljana : DZS.

Mates, B. T. (2000). Adoptive Technology: making electronic resourses accessible to all. Chichago: American Library Association.

Murn, T. (2002). Kaj piše na tabli? Ne vidim prebrati: priročnik za načrtovanje in izvajanje pouka s slepim in slabovidnim učencem. Škofja loka: Center slepih in slabovidnih.

Zbornik ob 80 – letnici (1999). Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino.

Navodila h kurikulu za vrtce v programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za otroke s posebnimi potrebami (2003). Ministrstvo za šolstvo in šport.

Oblak Vidic, K. (1996). Bralno-napisovalne motnje pri slabovidnih. Defektologica Slovenica, letnik 4, št. 1, str. 94–100.

Opara, B. (2005). Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah. Vloga in naloga vrtcev in šol pri vzgoji in izobraževanju. Ljubljana: Center Kontura d. o. o.

Padežnik, S. (2002). Zgodovina odnosa do slepote. V: Padežnik, S. (ur.), Ustvarjalnost ne pozna teme: življenjske zgodbe nekaterih najbolj uspešnih slepih in slabovidnih Slovencev. Ljubljana: Past, str. 21–23.

Pečjak, S. (1997). Z igro razvijamo komunikacijske sposobnosti učencev. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za šolstvo.

Pečjak, S. (1999). Osnove psihologije branja: spiralni model kot oblika razvijanja bralnih sposobnosti učencev. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Pečjak, S. (2006). Bralna motivacija v šoli: merjenje in razvijanje. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Pečjak, S. (2009). Z igro razvijamo komunikacijske sposobnosti učencev. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Perko, A. (1996). Slepota in slabovidnost: opredelitev motnje in načrtovanje usposabljanja slepih in slabovidnih otrok. Defektologica Slovenica, letnik 4, št. 2, str. 85–92.

Plut Pregelj, L. (1990). Učenje ob poslušanju. Ljubljana: DZS.

Pungertnik, S. (2009). Louis Braille in njegov genialni izum. Ljubljana: Rikoss in Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije.

Pušnik, S. (1999). Zgodnja obravnava slepih in slabovidnih otrok. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani: Pedagoška fakulteta.

Raztresen, M. (2007). Kakovost življenja slepih in slabovidnih otrok. Diplomsko delo. Univerza v Mariboru: Fakulteta za organizacijske vede.

Sagadin, J. (2004). Tipi in vloga študij primerov v pedagoškem raziskovanju. Sodobna pedagogika, letnik 55/121, št. 4, str. 88–99.

Sitar, T. (2008). Govorni razvoj slepih in slabovidnih predšolskih otrok v ZSSM. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani: Pedagoška fakulteta.

Šlamberger, A. (2006). Otroci s posebnimi potrebami pri pouku športne vzgoje. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Uradni list Republike Slovenije št. 54/2000. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami.

Uradni list Republike Slovenije št. 81/2006. Zakon o osnovni šoli.

Vogel, J. (1998/99). Poslušanje pri pouku književnosti. Jezik in slovstvo, letnik 44, št. 4, str. 129–135.

Vogel, J. (2000/01): Poslušanje kot učni cilj, vsebina in metoda v učbeniku za štiriletno srednje šole. Jezik in slovstvo, letnik 46, št. 6, str. 273–286.

Vogel, J. (2004). Razvijanje razumevanja in vrednotenja govorjenega besedila. Jezik in slovstvo, letnik 49, št. 2, str. 37–56.

Webster, A. (1998). Children with visual impairments: social integration, language and learning. London: Rottledge.

Zemcova, M. (1975). Deca sa oštećenim vidom. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije.

Zovko, G. (1995). Peripatologija I. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Zupanc, V. (2008). Oko in vaš vid. Govor vašega otroka iz dneva v mesec. Maribor: Mariborsko društvo slepih in slabovidnih.

Žerovnik, A. (1992). Pogovor o vzgoji. Ljubljana: zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Žnidarič, D. (1993). Otrokov govor. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

19.2 VIRI

Spletna stran Zavoda za slepo in slabovidno mladino: <http://www.zssm-lj.si/si/>

PRILOGE

Priloga A

Anketni vprašalnik

Ime učenca: _____

Starost učenca: _____

Odstotek ostanka vida: _____

1. Naslednje sporazumevalne dejavnosti razvrsti od najljubše do najmanj priljubljene. Na črtico za vsako dejavnost zapišite številko od 1 (za najljubšo) do 4 (za najmanj priljubljeno).

- a) poslušanje ___
- b) govorjenje ___
- c) branje ___
- č) pisanje ___

POSLUŠANJE

2. Kaj najraje poslušáš? Obkroži črko pred ustrezno možnostjo ali dodaj svoj odgovor.

- a) pravljice
- b) glasbo
- c) posnete daljše zgodbe
- č) radio
- d) televizijo
- e) drugo: _____

3. Ali imaš pri poslušanju kakšne težave? Obkroži DA ali NE.

- a) da
- b) ne

Če si izbral/-a odgovor DA, katere težave imaš? (Možnih je več odgovorov.)

- a) utrujenost
- b) glavobol
- c) težko ostanem zbran/-a
- č) ne razumem povedanega

d) težko sledim govoru

GOVORJENJE

4. Kako rad/-a govoriš ali se pogovarjaš? Obkroži črko pred ustreznim odgovorom.

- a) zelo rad
- b) rad
- c) vseeno mi je, ali govorim/se pogovarjam ali pišem
- č) raje pišem, kot govorim/se pogovarjam
- d) ne maram se pogovarjati

5. Imaš pri govorjenju kakšne težave? Obkroži DA ali NE.

- a) da
- b) ne

Če si izbral/-a odgovor DA, napiši, katere težave imaš.

6. O čem najraje govoriš?

BRANJE

7. Katero pisavo uporabljaš pri branju? Obkroži črko pred ustreznim odgovorom.

- a) brajico
- b) običajno
- c) obe

8. Koliko časa na dan bereš med tednom? Obkroži črko pred ustreznim odgovorom.

- a) manj kot pol ure
- b) pol ure
- c) eno uro
- č) dve uri
- d) več kot dve uri

9. Kaj najpogosteje bereš? Obkroži črko pred ustrezno možnostjo ali dodaj svoj odgovor.

- a) leposlovje (romani, kratke zgodbe, pravljice)
- b) časopis
- c) poezijo
- č) revije
- d) informacije na internetu
- e) podnapise na televiziji
- f) elektronsko pošto
- g) drugo: _____

10. Ali pri branju uporabljaš kakšen pripomoček? Obkroži DA ali NE.

- a) da
- b) ne

Če si odgovoril/-a z DA, napiši, katere pripomočke uporabljaš.

11. Kako pogosto bereš doma? Obkroži črko pred ustreznim odgovorom.

- a) zelo pogosto
- b) pogosto
- c) redko
- č) doma ne berem

12. Ali imaš pri branju kakšne težave? Obkroži DA ali NE.

- a) da
- b) ne

Če si izbral/-a odgovor DA, katere težave imaš? (Možnih je več odgovorov.)

- a) utrujenost
- b) glavobol
- c) izpuščam besede
- č) zamenjujem črke
- d) v besedilu se izgubim
- e) ne razumem prebranega
- f) drugo: _____

PISANJE

13. Katero pisavo uporabljaš, kadar pišeš? Obkroži črko pred ustrezno možnostjo.

- a) brajico
- b) običajno
- c) obe

14. Kako dober/dobra si pri pisanju po lastni oceni? Obkroži črko pred ustrezno možnostjo.

- a) zelo dober
- b) dober
- c) srednje dober
- č) bolj slab kot dober
- d) sploh nisem dober

15. Kaj najraje pišeš? Obkroži črko pred ustrezno možnostjo ali dodaj svoj odgovor.

- a) zgodbo
- b) pismo
- c) pesmi
- č) elektronsko pošto
- d) drugo: _____

16. Kaj najraje pišeš pri pouku slovenščine? Obkroži črko pred ustrezno možnostjo ali dodaj svoj odgovor.

- a) narek
- b) prosti spis
- c) prepis
- č) drugo: _____

17. Ali pri pisanju uporabljaš kakšen pripomoček? Obkroži DA ali NE.

- a) da
- b) ne

Če si odgovoril/-a z DA, napiši, katere pripomočke uporabljaš.

18. Kako pogosto pišeš doma? Obkroži črko pred ustrezno možnostjo.

- a) zelo pogosto
- b) pogosto
- c) doma le redko pišem
- č) doma sploh ne pišem

19. Ali imaš pri pisanju kakšne težave? Obkroži DA ali NE.

- a) da
- b) ne

Če si izbral/-a odgovor DA, katere težave imaš? (Možnih je več odgovorov)

- a) utrujenost
- b) glavobol
- c) izpuščam besede
- č) zamenjujem črke
- d) nisem zainteresiran za pisanje
- e) pri pisanju porabim veliko časa
- f) drugo: _____

Izjava o avtorstvu

Spodaj podpisana, Anja Cirnski, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom Sporazumevalne dejavnosti slepih in slabovidnih otrok v Zavodu za slepo in slabovidno mladino moje avtorsko delo in da se strinjam z objavo na spletnih straneh Oddelka za pedagogiko in andragogiko.

Ljubljana, 2010

Podpis: